YENİ ŞAFAK KİTAPLIĞI
KÜLTÜR DİZİSİ

Rasim Özdenören

◆

Müslümanca düşünme üzerine denemeler

Yeni Şafak

Rasim Özdenören

MÜSLÜMANCA DÜŞÜNME ÜZERİNE DENEMELER

Yeni Şafak

RASİM ÖZDENÖREN, *1940'ta Maraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Maraş, Malatya, Tunceli gibi Güney ve Doğu şehirlerinde tamamladı. İ.Ü. Hukuk Fakültesi ve İ.Ü. Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. Devlet Planlama Teşkilatı'nda sekiz yıl uzman olarak çalıştı. Bir ara, araştırma amacıyla ABD'nin çeşitli eyaletlerinde, 1970-1971'de iki yıl kadar kaldı. 1975 yılında Kültür Bakanlığı Müşavirliği görevine geldi. Aynı bakanlıkta bir yıl da müfettişlik yaptı. 1978'de istifa ederek ayrıldığı devlet memurluğuna bir süre sonra DPT bünyesinde aldığı görevle tekrar döndü.*

Yazarın eserleri şunlardır: Hastalar ve Işıklar *(hikayeler 1967,1982),* Çözülme *(hikayeler, 1973, 1978),* Çok sesli bir Ölüm *(hikayeler, 1977),* Çarpılmışlar *(hikayeler, 1977),* İki Dünya *(denemeler, 1977; Türk Kültür Vakfı'nın 1979 'fikir' alanında jüri özel ödülü),* Gül Yetiştiren Adam *(roman, 1979),* Denize Açılan Kapı *(hikayeler, 1983; Yazarlar Birliği'nin 1984 'hikaye' alanında 'yılın hikayecisi' ödülü).* Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler *(1985),* Yaşadığımız Günler *(1985),* Ruhun Malzemeleri *(denemeler, 1986),* Yeniden İnanmak *(denemeler, 1987),* Müslümanca Yaşamak *(denemeler, 1990),* Kafa Karıştıran Kelimeler *(denemeler, 1987, 1990),* Çapraz İlişkiler *(denemeler, 1987),* Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı? *(denemeler, 1988),* Red Yazıları *(denemeler, 1988). Bütün eserleri İz Yayıncılık tarafından yayınlanan yazarın* Çok Sesli bir Ölüm ve Çözülme *adlı hikayeleri ayrıca TV filmi yapılmış, bunlardan ilki Uluslararası Prag TV filmleri yarışmasında jüri özel ödülünü almıştır.*

Yeni Şafak Kitaplığı: 1
Kültür Dizisi: 1
İstanbul 1995

Bu kitabın gazete ile birlikte verilmesine izin veren
Sayın Rasim Özdenören'e teşekkür ederiz.

Sunuş

*Elinizdeki kitap, gazeteniz **Yeni Şafak**'ın bir kültür hizmetidir. "Türkiye'nin birikimi" **Yeni Şafak**, haftanın yedi gününü yedi farklı ürünle renklendirmek amacıyla bu hamleyi başlatmış bulunmaktadır. Esasen gazeteniz basın hayatımızda başlı başına bir hadise ve hamledir; ancak haftanın her günü vereceği ilâve ürünlerle okuyucularına ayrı bir hizmette bulunmayı da anlamlı saymaktadır. Üç dergi ve dört kitap dizisinden oluşan bu ilave hizmetin sizleri memnun edeceğinden ve **Yeni Şafak**'a olan ilginizi pekiştireceğinden eminiz.*

Yakın Tarih, Ömer Seyfettin'den Hikayeler, Ansiklopedik Dinî Bilgiler ve Kültür dizilerinden oluşan bu kitaplar ile mizah dergisi Ustura, Şafak Çocuk ve Pratik Sanat dergilerinin siz okuyucularımız için yararlı olacağı inancındayız.

Yeni Şafak

İÇİNDEKİLER

Bazı Genellemeler ... 5

BİRİNCİ BÖLÜM: *Sağlıklı Düşünmeye Doğru*

İnanmanın Diyalektiği ... 7
Gerçek ve Doğru ... 10
Temel Tercih Önemlidir ... 16
Yabancı Terimlerle İslâm'a Bakmak ... 19
Düşmanın Silahı ... 22
Çağın Gözüyle İslâm'a mı Bakmalı, İslam'ın Gözüyle Çağa mı? ... 24
Müslümanca Özgürlük ... 27

İKİNCİ BÖLÜM: *Müslümanın Nitelikleri*

Kuram-Eylem Ayrışmazlığı ... 29
Yaklaşımlardaki Mizaç Faktörü ... 31
Nihaî Hedef: Allah'ın Rızası ... 32
Hidayet ... 36
Bağlanmada Yöntem ... 37
Kötü Bir Dünyada İyi Bir Müslüman ... 42
Donkişot'ça Tavır ... 44
Hayal Değil, Hayat ... 47
Bilgi ve Bilinçlilik ... 49
Kul Olarak Kendini Kavramak ... 59
İç Şartlarını Müslümanca Gerçekleştirmek ... 61
An İçinde Yaşamak ... 64
Emir Kulu Olmanın Anlamı ... 68
Açıktaki Gizli Putlar ... 72
Ben Kimim, Dünya Kimin ... 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM *İslâm'ın Özgünlüğü*

Alt Yapının Temeli: İktisat Değil Hukuk ... 79
İslâm'ın Diyalektik Yapısı ... 81
Ortayol ... 85
İslâm ve Kültür ... 96
İslâm ve Felsefe ... 97
İslâm ve Bilim ... 98
İslâm ve Mistik Yaşantı ... 100
İslâm ve Riyazet ... 101
İslâm ve Ruhçuluk/Maddecilik ... 103
İslâm ve Gelenek ... 105
İslâm ve Akılcılık ... 107
İslâm ve İnsan ... 108

BAZI GENELLEMELER

Halen beş milyara yakın insanın yaşadığı yeryüzünde, başka hiçbir ek faaliyete gerek duyulmaksızın mevcut nüfusun on mislini besleyebilecek seviyede bir üretim yapıldığı halde, milyonlarca insanın açlıkla pençeleştiği söylenirse ortada bir bozukluğun var olduğunu ileri sürmek için zeki olmak şart değildir.

Üreticilerin, fiyatları düşürmemek için piyasaya mal arzetmekten kaçınıp stoklama yolunu tercih ettikleri bir dünyada, bir kısım insanların çıplak gezdiğini görünce, bu işin içinde bir bozukluk olduğunu söylemek için ekonomi tahsil etmeye gerek de yok.

Kaliforniya'nın portakal bahçelerinde portakal toplamaya çıkmış yüzbinlerce tarım işçisinin günde üç portakal karşılığında bütün gün çalışmaya mecbur bırakıldıkları için karınlarını doyuramadıkları, fakat bahçe sahiplerinin fiyatları düşürmemek için toplanan portakalları denize döktükleri bir dünyada, bir bozukluk olduğunu görebilmek için Kaliforniya'ya portakal toplamaya gitmiş olmamız da gerekmez.

Afrika'da, Hindistan'da, Güneydoğu Asya'da, Güney Amerika'da, açlıktan kemikleri çıkmış bebelerin resmini çektirmek için yarışa giren ve bu yarışta binlerce lirayı bir kalemde sarfedebilen gazete ve dergilerin bulunduğu bir dünyada; en aç insanın fotoğrafını çeken foto muhabiri altın madalya ile taltif edilirken, fotoğrafı çekilen aç bebenin sırtından para kazanabilen becerikli gazeteciler tebriklere boğulurken, aç insanların kendi halleriyle başbaşa bırakılmasında bir bozukluk olsa gerek.

Yoksul çocukları esirgeyip korumak adına düzenlenen balolarda, göbekleri yeterince şişmiş adamların sabahlara kadar vur patlasın çal oynasın vakit geçirirlerken, bu çocuk-

ların okuma kitaplarını nasıl satın alabileceğinin hesabının yapıldığı bir dünyada bir bozukluk var demektir.

Aç kalma tehlikesiyle nüfus planlaması yapmak için teşkil edilen ekiplere binlerce liralık harcırahlar tahsis edilip bir o kadar hastane ve doktor masrafına katlanılırken, doğmamış çocukların rızıkları yüzünden uykuların kaçtığı dünyada bir bozukluk olsa gerek.

Doğmuş çocuğu beslemek için sarfedilecek paranın ana rahmindeki çocuğun doğmaması için sarfedildiği bir dünyada bir bozukluk, bir terslik var demektir.

Daha en az kırk milyar insanın rahatlıkla barınabileceği bir dünyada, kırk katlı binaların yapılmasına rağmen insanların mesken sıkıntısından şikâyetçi oldukları bir dünyada akla aykırı bir düzenin işlediğinden şüpheye düşmemeli.

Okullarında çocuklarına cinsel eğitimin verildiği ülkelerde ve en çok bu ülkelerde, akla gelmez sapıklıkların en yaygın biçimde yerleşmiş olması vakıası ile ırza tecavüz olaylarının, alkolizmin, klinik akıl ve ruh hastalarının en çok bu ülkelerde yoğunlaştığının görüldüğü bir dünyada, bu işlerin düzenlenmesinde de bir bozukluğun olduğunu kabul etmek gerekecektir.

İletişim araçlarının geçmişin hiç bir döneminde görülmemiş biçimde çoğaldığı ve günlük hayatımızı doğrudan etkilediği bir dünyada, insanların fertler olarak iletişimsizlikten bu kadar yakındığı bir tablo ile karşılaşıyorsak, bu işte de bir bozukluğun olduğunu teslim etmek zorundayız demektir.

Kısaca söylersek, bugün problem alanı olarak önümüze getirilen konuların tümüne düzmece problemler diye bakılmalıdır. İnsanlar her neyi put olarak görmüşlerse, o putlar karşılarına problem olarak çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, günümüz dünyasında asıl problemlerin problem diye uğraşılan konular olmadığını, fakat asıl problemin kafa yapısından doğduğunu söylemek gerekecektir.

1. bölüm
SAĞLIKLI DÜŞÜNMEYE DOĞRU

İNANMANIN DİYALEKTİĞİ

Niçin domuz eti yemiyorsunuz? Haram olduğu için mi, yoksa domuz etinden hoşlanmadığınız veya onu sağlığınıza zararlı saydığınız için mi? Yoksa bizim toplumumuzda şu veya bu sebeple domuz eti yemek geleneklerimiz arasında yer almadığı için mi?

Kendinizi domuz eti yemekten yasaklamanız hususunda muhakemenize dayanarak vereceğiniz cevapların her biri karşısında başka bir muhakeme tarzına dayanılarak karşı cevaplar geliştirilebilir. Domuz etinden hoşlanmadığınızı ileri sürerek yemekten kaçındığınızı söylerseniz, size, iyi ama dünyada milyonlarca insan onu iştahla yiyebiliyor, sizin hoşlanmamanız onun lezzeti hakkında mutlak bir doğrunun ifadesi değil, olsa olsa kişisel bir zevk meselesidir, denebilecektir. Domuz etinin insan sağlığına zararlı olduğunu düşünüyorsanız, bunun böyle olmadığını ileri sürenler de var. En azından birtakım ameliyelerle onu sağlığa zararlı olmaktan çıkartmak mümkündür. Nitekim Hıristiyan Batı aleminde böyle yapıldığı söylenmektedir. Yok eğer şimdiye kadar böyle geldiği (gelenek) için yemekten kaçınıyorsanız, hiç bir gelenek sultasını mutlak olarak ebediyyen sürdürmez. Böyle bir gelenek, gelenek olmaktan çıktığı zaman ne yapacaksınız? Yiyecek misiniz, yememekte diretecek misiniz?

Sözü şuraya getirmek istiyoruz: Dinin buyruklarına ve yasaklarına, ancak ve yalnız dinin buyruğu ve yasağı olduğu için uyulur. Bir Müslüman için domuz eti yememenin tek sebebi dinin bu hususdaki buyruğunu yerine getir-

mek içindir. Başka bir şey için değil. Fakat dinin hükümleri içindeki hikmetleri araştırmak olsa olsa fazilettir.

Dinin buyrukları ve yasakları, insanın kendiliğinden keşfedebileceği hükümler değildir. İnsan bu hükümlere kendi tecrübeleri ile ulaşamaz. Öyle olsaydı domuz eti yememek hususunda dünyanın her yerindeki insanlar aynı tavır içinde hareket ederlerdi. Meselâ, solucan etinin yenmemesi gibi...

İnsan, domuz etinin yenmeyeceği hususundaki hükmü kendiliğinden getirmemiştir. Birtakım tecrübeleri sonunda bu etin yasaklanması gerektiği sonucuna ulaşmamıştır. Yani domuz eti yememek veya içki içmemek, insan tabiatının ve mantığının zaruri bir neticesi değildir. Nitekim bunun böyle olmadığını, halen milyonlarca gayrimüslim insanın bu hususta uygulaması gösteriyor. Domuz eti yememek, insanın kendi tabiatından ve mantığından gelen bir çıkarıma dayanmıyor, doğrudan doğruya dinin bu hususta "haram" hükmüne dayanıyor. Ama söz konusu hüküm içindeki hikmetleri araştırmak, az önce değindiğimiz gibi, ayrı bir iştir; şimdi üzerinde durduğumuz konu ile ilgisi yok.

Müslümanlar dinin hükümlerine sırf dinin hükümleri olduğu için riayet ederler, sırf Allah böyle dilediği için riayet ederler. Şeriat, nefse zıt olarak gelmiştir diyen İslâm büyüklerinin sözünü anlamak gerek. Nefse zıt olarak, yani onu terbiye için. Bu bakımdan, nefsin arzusuyla yapılan hiç bir nafile ibadet, dinin buyruğu olduğu için ve sırf bunun için uyulan herhangi bir farzın yerini tutmaz.

Demek ki, insan dine Allah'ın emri olduğu için ve sırf bunun için inanmalıdır. Dine, din dışı bir takım heveslerimizin, özlemlerimizin tatmini için bağlanmak bu meselenin usulü, diyalektiği bakımından yanlış olacaktır. Bu yanlıştan hareket ederek dine varan veya vardığını sanan insan, aynı heveslerle ve aynı usulle dinden de çıkabilir.

Batı dünyasında din konusundaki tartışmaların temel yanlışı, değindiğimiz bu usul noktasında odaklaşır. Dini bütün hıristiyan aydınların çoğu bu usul noktasında açmaza düşmüştür. Onlar, başta, adeta tanrının varlığını ispat ederek muhataplarını inandıracaklarını sanarak yola çıkmışlardır. Oysa aynı kanıtlar ispatlanmak istenen şeyin tam tersine de yol açabilecekti. Nitekim bu tür çabaların sonunda, inananlar inanmaya, inanmayanlarsa inanmamaya devam etmişlerdir.

Eskimolarla ilgili bir filmde, bir misyoner, Hıristiyanlık propagandası için eskimoların arasına katılır. Hıristiyanlığın erdemlerini, ahlâkını anlatırken, elbet sıra Hz. İsa'ya gelir. Eskimo: "Nedir o?" diye sorar. "Bir ışık" diye cevap verir misyoner, "İsa bir ışıktır" der. Eskimo, ışık sözünden hoşlanır ama misyonerin ne demek istediğini kavrayamaz. Söyleneni, kutupta az görülen güneş ışığı gibi bir şey sanır. (Filmin mesajlarından biri hem misyonerle, hem eskimolarla istihza etmektir. Bu noktayı göz ardı ederek baktığımızda, iki ayrı dünya insanı arasındaki iletişimsizlik ön plana çıkmaktadır. Kelimelere yüklenen değişik anlamlar, böyle bir iletişimsizliğe yol açmaktadır.) Öte yandan misyonerin, meramını anlatırken kullandığı usul de yanlıştır. Çünkü tanrıyı ona ait olmayan, ya da yakıştırma sıfatlarla anlatmaya yeltenmektedir.

Batı dünyasında bu konuda en tutarlı ve doğru yaklaşım içinde olanlardan biri Dostoyevski'dir; o da kendini Batılı saymaz. Şöyle bir sözü var: "Hz. İsa'nın batıl olduğu matematik bir kesinlikle ispat edilse bile, ben gene de onun yanında yer alırdım."

Dine Allah'ın emri olduğu için ve sırf bunun için inanmak asal bir usul meselesidir. Bu yüzdendir ki, akla, mantığa yahut hikmete ve felsefeye uygundur diye dine inanmak küfür sayılmıştır. Dinin hükümlerine (yani Allah'ın hükümlerine) hiçbir sebeple mukayyet olmadan inanmak,

inanmayı kendi hakikatı içinde yakalamak ve öylece saklamak anlamına gelir.

Şurası var ki, bir kez bu yoldan inanınca dinin hükümlerine ait hikmetlerin araştırılması yasak değildir. Tersine, böyle bir araştırıcılığı ödevlerimiz arasında saymalıyız. Hiçbir sebeple mukayyet olmaksızın inanmakla, böylece inandıktan sonra din hükümlerinin kapsadığı hikmetleri, sırları, sebepleri araştırmak (tahkik) arasındaki farkı dikkatten kaçırmamalıyız.

Bu türden araştırıcılık imanın güçlenmesine yol açarken, hikmete uygundur diye inanmak küfre götürebilir.

GERÇEK VE DOĞRU

Çoğumuz gerçek'le doğru'yu ayırd edememekten, onları yerli yerinde kullanamamaktan dolayı bir yanılsama içine düşeriz.

Pek çok gerçek, sırf gerçek olduğu için, sırf var olduğu için bize aynı zamanda doğru imiş gibi görünebilir. Fakat varolan gerçek acaba bir takım belli doğruların sadık bir yansıması mıdır, yoksa gerçek dediğimiz olgular "doğru olmayanı" da yansıtabilir mi?

Soruyu şöyle de ortaya koyabiliriz: Varolan gerçekler her zaman "olması gereken"i mi yansıtır, yoksa olması gerekmeyen ve aslında bir doğruya tekabül etmeyen şeyler de mevcut gerçeklerde yansıyabilir mi?

Bu son söylediğimizi şöyle bir örnekle somutlandırabiliriz: Marx'ın diyalektiğine göre işçi ihtilalinin İngiltere'de olması gerekiyordu. Çünkü öngörülen teorinin temel aldığı bütün maddi gerekçeler böyle bir sonucu "teorik olarak" kaçınılmaz kılıyordu; fakat teorik olarak "olması gereken" ile gerçekte "olan" birbiriyle çakışmadı. Gerçekler, teorik olarak olması gerekenden başka türlü tezahür etti. Daha açık bir deyişle, teorinin soyut olarak içerdiği doğrular, her za-

man somut plânda bir doğruya tekabül etmeyebilir. Teorik doğrularla pratik doğrular (yani gerçekler) her zaman birbirinin aynı olmayabilir.

Günümüz İslâm dünyasının halen içinde yaşadığı statü, bu durumu dolaysız yoldan yansıtacak niteliktedir. Şöyle ki:

Müslümanların, halen içinde yaşadıkları gerçekler, aslında onların yaşaması gereken gerçekler değildir. Müslümanlar, halen dünyanın her yerinde kendilerine ait olmayan bir hayat tarzı içinde yaşamaktadırlar.

Fakat mevcut durum, bu kendine ait olmayan bir hayat tarzı içinde yaşama gerçeği, o kadar kanıksanılmış ki, gelen her yeni nesil mevcut "gerçekle" dünyaya gözlerini açtığından, bu gerçeği aynı zamanda Müslümanların içinde yaşaması gereken olağan ve doğru bir durum diye algılayabilmektedir.

Müslümanların yaşadığı veya onlara yaşatılan yanlışlar, birçoklarına kaçınılmaz gerçekler diye görünebilmektedir. İslâm'ın yaşanılması gereken doğruları kendine ait olmayan düzenlerde icra edilmeye çalışıldığından, fakat bu durumda da o doğruların asıl mahiyetleri kaybolduğundan, şimdi birçok kafalarda İslâm'a ait doğrularla eksikler bulunabileceği gibisinden yanlış izlenimler uyanabilmektedir. Şu açıklamayı getirmek istiyorum:

Bir zamanlar Müslümanca bir düzende tiyatro konusunun nasıl çözümlenebileceği sorusu kafamı kurcalamıştı. Bugün bazı Müslümanlar bu sorunun niçin kafamı kurcaladığına hayret edebilir.

Tiyatro konusu kafamı niçin meşgul etmişti? Bir kere gerek mekteplerde okutulanlar, gerek ilk gençliğimizde izlediğimiz yayın organları, tiyatroyu, kafamıza vazgeçilmez sanat dallarından biri olarak yerleştirmişti. Hatta o zaman yaşadığımız taşra kentinde tiyatro bulunmadığı hal-

de, biz, tiyatroyu adetâ hayatımızın zorunluluklarından biri gibi kabul etmiştik. Şimdi mesele şuradaydı: İslâm, kadının sahneye çıkmasına, sesini namahreme duyurmasına müsaade etmeyeceğine göre, tiyatrodansa vazgeçemeyeceğimize göre, bu meseleyi İslâmi platformda nasıl bir çözüme kavuşturacaktık? Çözümlerden biri şu olabilir diyordum: Yazılacak eserlerde kadına rol verilmez, olur biter. Fakat bunu başarmak her zaman mümkün olmayabilirdi. O takdirde acaba kadın rollerine "zenne"mi çıkartmalıydı? Bunun da çirkin bir şey olduğunu düşünmekten hâli kalmıyordum ve içim bu çözüm tarzına da ısınamıyordu. Osmanlı devletine tiyatro girince "zenne" istihdamına başvurulmuştu. Yoksa, kadın rolleri, ses olarak sahne dışından mı duyurulmalıydı?

Görülüyor ki, bu ve buna benzer, akla gelebilecek çözüm yollarının hiç biri, meseleyi kökünden kesip atamıyordu. Çünkü, tiyatroyu bir kez vazgeçilmez bir zaruret sayarak yola çıkmıştık. Bu durumda, kafamız isteristemez bu zarurete bir uzlaşma ortamı aramak durumunda kalacaktı. Bizim yaptığımız da bundan başka bir şey değildi.

Bugün, İslâmi konular tartışılırken veya ortaya konulurken, çoğu kez benim bu zihinsel tiyatro deneyimimi hatırlamak zorunda kalıyorum. Bize vazgeçilmez diye belletilen veya bizim kabullerimiz arasına vazgeçilmez diye koyduğumuz pek çok meseleler bu tiyatro olayına çok benzemektedir.

Bizim doğru veya yanlış diye kabul ettiğimiz şeyler, çoğu kez, taşıdığımız zihniyetin dışa vuran yansımaları oluyor. Bir hususun doğru olduğunu da, yanlış olduğunu da belirleyen faktör bizim zihniyetimizle, dahası niyetimizle yakından ilgilidir.

Böyle söylemek şüphesiz ki her "doğru"nun mutlaka "nisbî" olduğu anlamına gelmez. Fakat doğru diye bildiğimiz bazı sonuçları meydana getiren sebeplerin, gerçekle-

rin "müntehasını" irdelememizi gerektirir. Eğer bu irdelemeyi yapacak araçlardan yoksun bulunuyorsak, bazı neticeleri ancak pratik zaruretler adına doğru kabul ediyoruz demektir. Yoksa o neticenin doğruluğu "mutlak" anlamında doğrudur diye bir kabulümüz olamaz.

Hukuktaki "muhakeme usulleri" bu tür pratik kabullerin tipik örnekleri arasında sayılabilir. Mahkeme, elindeki delillere göre hükmeder. Hükmünün doğru olabilmesi, yani realitedeki bir vukuatın karşılığı olabilmesi için, mevcut delillerin o vukuatı aydınlatabilecek bir çerçeve getirmesi gerekir. Eğer, deliller yeterli değilse, verilecek hüküm de, realitedeki bir vukuatın karşılığı olmayacaktır. Fakat mahkeme, delillerin dışında kalan bir hüküm de veremez. Doğru olan şey isterse delillerin dışında kalmış olsun. Bir de, mevcut delillerin değerlendirilmesi hususu var ki, burada hakim, dâvâ esnasında edindiği kanaatlerine göre elindeki delilleri yönlendirmek hususunda bir "takdir" hakkına sahiptir. Kısacası, hakimin verdiği hükmün doğruluğu mutlak anlamda bir doğrunun teshiti olmayabilir, verilen hükmün doğruluğu ancak elde bulundurulan delillere nisbetle "doğru"dur.

Kapitalist Batı'da olsun, sosyalist Batı'da olsun Türkiye ve benzeri ülkeler için bir takım "iktisadî kalkınma" programları hazırlanmıştır. Bu programların çoğu "İktisadî Kalkınma" adı verilen bir "bilim" çerçevesinde öngörülmektedir. Aslında Batı için mesele olan şey, geri kalmış diye baktığı ülkelerin derdine derman olmak değil, fakat mevcut sömürü düzeninin sürdürülme imkânlarını "bilimsel bir tabana" oturtma endişesi ve gayretidir. Nitekim "Kalkınma İktisadı" adı verilen varsayımlar en başta, "geri" dediği ülkelerin onulmaz bir kısır döngü içinde bulunduklarını ispat etmekle konuya girerler. Binlerce sayfalık incelemelerinin, araştırmalarının hiçbir satırında bu ülkenin çocuklarına ümit verebilecek bir tek satıra bile rastla-

yamazsınız. Fakat bu ülkelerde işbaşına getirilen siyasî kadrolar, delil olarak ellerinde hep bunlardan öğrendiklerini tutmayı "bilimsel" bir davranış sayarlar ve sanırlar.

Meselâ, bugünkü iktisat ilminin bir ülkenin gelişmiş sayılabilmesi için koyduğu kıstaslardan biri, o ülkede fert başına düşen milli gelir esasıdır. Bir ülkede, fert başına düşen milli gelir yılda şu kadar dolar olursa, o ülke gelişmiş sayılır deniyor. Niye?

Bu son sorunun bizim için önem taşıyan yanı şudur: Varsayımlarımızın arasına böyle bir kıstası esas alarak yola çıkmaya kalkışırsak daha baştan yolu şaşırmış, yanlış yola girmiş oluruz. Çünkü Müslüman için hedef İslâm'ı yaşayarak belli bir milli gelire ulaşmak değildir. Allah'ın rızasını kazanmak için yaşamaktır. Ama bu da, senin belli bir milli gelir seviyesine ulaşmana engel değildir, o başka. Önemli olan hedefin milli gelir seviyesini yükseltmek gayesiyle yola çıkılmadığını kavrayabilmektedir.

Bugün yaşayan Müslümanlarda tuhaf biçimde bir Ebu Talib kompleksinin yansıdığına şahid oluyoruz. Ebu Talib kendisi için "atalarının dininden döndü derler" diye kelimei şehadeti getirmekten kaçınmıştı. Şimdi bir başka biçimde bazılarımız tıpkı Ebu Talib'in yürüttüğü mülahazalar içinde bulunuyoruz ve adeta onun gibi Resulullah (sav)'a "Sen doğru söylüyorsun, Allah birdir" diyoruz da, iş teslim olmaya gelince, Ebu Talib nasıl atalarının dini uğruna teslim olmaktan kaçındıysa, biz de sanki atalarımızın diniymiş gibi baktığımız bir takım "ilmî safsatalara" bakarak teslimiyetten kaçınıyoruz. En azından yaptığımız, bu "ilmi safsatalarla" İslâm'ı telif etmeye kalkışmamız oluyor. Vaktiyle bizim tiyatro konusunda yapmayı denediğimiz gibi.

İslâm'ın hükümlerinin mahiyetinin o hükümlerin bütün rükünleri, bütün boyutları ile yaşanan bir cemaat içinde bulunmadıkça tam mânâsıyla kavranabileceğine ihti-

mal verilmez. Bu hükümler "bilgi şubesi" olarak bilinmez demiyorum. Fakat bu hükümlerin uygulamada nasıl işlediğini kavramak ancak İslâmî bir cemaat yapısı içinde mümkün olabilir diyorum.

İş, salt bilme noktasına indirgenirse, Müslüman olmayan herhangi bir müsteşrik bu bilgileri papağanlara mahsus bir marifetle pekâla öğrenebilir. Öğreniyor da. Ne var ki, bildiğini yaşamak ve bildiğini "içerden" kavramak büsbütün ayrı bir keyfiyettir.

İslâm'ı "dışardan" öğrenerek onu bildim sananların İslâma yönelttikleri eleştirilerin temel sakatlığını değindiğimiz bu noktada aramalıdır.

Bu eleştirilerin sayısız örnekleri verilmiştir. Fakat hepsinin ortak noktası İslâm'a İslâm'ın dışında kalan bir mantıkla yaklaşmaya çabalamasında görülür.

İslâmdışı mantığın İslâm'a ait hükümlerde akıl erdiremediği hususların bulunmasını tabiî karşılamak lâzım. Onlar hem Öklit'in teoremlerini kabul ediyorlar, hem de paralel doğrular illâ da kesişsin istiyorlar. Nasıl ki, Newton'un, Galileo'nun fizikteki varsayımlarından hareket ederek fezada seyahat etmek mümkün olmazsa ve bu işi mümkün kılabilmek için fizikte Einstein'ın varsayımlarına müracaat etmek zorunlu ise; kapitalist yahut sosyalist mantıkla hareket ederek İslâm'ın hükümlerini kavramaya çalışmak da o derece muhaldir.

Kapitalist mantığın verilerine göre düşünenler faizsiz bir iktisadî ve ticarî hayatın nasıl sürdürüleceğine akıl erdiremezler. Çünkü kapitalist mantığa göre ortada mutlaka para alıp satan bir müessesenin varlığı gereklidir. Para alıp satan müesseseyi (banka) kaldırdınız mı, kapitalist iktisadiyatın temelini dinamitlediniz demektir. Hem kapitalist olmayı kabulleneceksiniz, hem de faize hayır diyeceksiniz. Olmaz bu. Fakat İslâm'ın faiz yasağını eleştirme-

ye kalkışanlar, hadiseye kapitalist mantık çerçevesinde bakıyorlar. Yani hem kapitalist dizge devam etsin diye düşünüyorlar, hem de bu dizge içinde faizin yasaklanacağını sanıyorlar. Oysa vahiy mantığını bir an için ihmal ederek bu olaya baktığımızda, mücerret faiz kalksın diye muhakeme yürütmek aynı zamanda özel mülkiyeti reddetme sonucunu da beraberinde getirir (sosyalizm). Oysa İslâm'ın faiz yasağı özel mülkiyetin yürürlükte bulunduğu bir dizge (sistem) içinde cereyan etmektedir ve faiz yasağı İslâm'ın diğer bütün hükümleriyle bir arada ve aynı zamanda uygulandığında bir anlam ifade eder.

İslâmdışı mantığın İslâmî hükümlerin uygulanabilirliği hususunda anlamakta güçlük çektiği başka bir husus da, bu hükümlerin uygulanmasının kişilerin keyfine kalmış bir iş olduğunu zannetmelerinden ileri gelmektedir. Bu zan da, Batı'nın devlet anlayışını İslâm'a uyarlamak yanlışlığından doğuyor. İşte bu mantık farkı, onların İslâm'ı anlamalarına engeldir. Bu mantık, devletten vergi kaçırma olayıyla zekât vermemeyi aynı şey sanmaya teşnedir. Zekâtın zorla alındığı halleri bir kenara bıraksak bile, vergi kaçırmakla zekât vermemek arasındaki mahiyet farkını kavrayabilmek gerek.

Kısaca aktüalitedeki zihin karışıklıklarının hemen hepsinin İslâmî hükümlere Müslümanca yaklaşılmadığından ileri geldiğini söylememiz mümkündür.

TEMEL TERCİH ÖNEMLİDİR

Bir hukuk profesörü, vaktiyle, şöyle bir soru sormuştu: Hayat, toplum, toplumsal ilişkiler günden güne değişiyor; oysa İslâm'ın hukuk kuralları değişmiyor. Değişen toplumsal ilişkilerin ortaya çıkardığı yeni yeni sorulara, söz konusu değişmeyen kurallar muvacehesinde nasıl cevap verilebilir? İslâm'ın hukuk kurallarını değiştirmek elimiz-

de olmadığına göre, yapabileceğimiz bir tek şey kalıyor geriye, o da, toplumun gelişmesini önlemek, toplumu katılaştırmak, dondurmak. Ama bu da elimizde olmadığına göre, yani toplumsal gelişmeyi de önleyemeyeceğimize göre İslâm'ın kurallarını nereye koyacağız? Hangisini feda etmemiz gerekiyor: gelişmeyi mi, nassları mı?

Şimdi bu sorudaki saçatlık şurada: gelişme, ilerleme vs. diye adlandırılan toplumsal değişmenin muharrik temeli İslâmî yaşama tarzı mıdır, yoksa İslâmdışı yaşama tarzlarının ortaya koyduğu bir sonuç mudur?

Asıl cevabı araştırılması gereken husus ilkin bu olmalı. Aksi takdirde, İslâmdışı sorulara İslâmî cevaplar aramak zorunda kalarak boşu boşuna uğraşmış ve İslâmî bir ortamda yeri olmayacak düzmece bir probleme cevap araştırmak gibi faydasız bir işe girişmiş oluruz.

Herşeye rağmen sorulan sorunun şaşırtıcı karakterine değinmek gerekiyor. Soru, bir yanda nasslar, bir yanda toplumun değişen ihtiyaçları diye ortaya konulurken, Batı kültüründe Roma hukuku ile Hıristiyanlığın muhassalası olarak ortaya çıkan hukuk nosyonu göz önünde tutuluyor. Ayrıca Batı kültürü çerçevesinde "gelişen" bir toplum yapısının mevcudiyeti esas kabul ediliyor. Batı kültürü için anlamlı sayılabilecek yukardaki soru, bu kez, kendi toplum yapısını o kültüre benzetmek isteyen başka bir topluma tevcih ediliyor. Başka bir deyişle "Batılılaşmak" isteyen bir toplumun üyelerine, batılılaşmanın haklılığı, böyle bir soruyla delil olarak öne sürülüyor.

Oysa, hadise Müslümanca bir açıyla değerlendirildiğinde, böyle bir soru, her yanıyla daha baştan "batıl" hükmündedir. Çünkü Batı kültürünün ortaya koyduğu değişmelere İslâm değil, gene o kültür cevap vermek zorundadır. Nasıl ki, İslâmî hayatın zarurî kıldığı sorulara da, cevaplar İslâm'dan aranır —başka yerden değil.—

Ayrıca Batılılaşmadan yana veya ona karşı oyumuzu kullanırken hangi kıstastan hareket ediyoruz? Bu hususta kullandığımız kıstaslar bize yine ya Batı tarafından verilmiştir yahut İslâmî bir kıstası nirengi noktası yaparak hareket ediyoruzdur. Eğer Batının verdiği kıstasları kullanarak yönümüzü, tercihimizi tayin etme durumundaysak, bu takdirde yöntemler gözümüzde son derece önem kazanacaktır. Yok eğer İslâmî noktai nazarı mesned ittihaz ederek hareket ediyorsak, bu takdirde bu konudaki yöntem tercihi meselesi birden bire sıfıra müncer olacaktır. Çünkü bu durumda kabuller ve temel tercihler öne çıkacaktır.

İmdi, temelde Batılılaşmayı kabul etmekle beraber onun yöntemi hususunda uzlaşamayanların gözünde bir Bolşevik tipi Batılılaşma ile Mao tipi yahut Japon tipi bir Batılılaşma arasında dağlar kadar fark olduğu varsayılmaktadır. Oysa bir Müslüman için, bu durum, kırk katır mı, kırk satır mı, tercihinden başka bir şey değildir.

Batı uygarlığının üyesi herhangi bir ülke için sosyalizm ile kapitalizm belki bir temel tercih meselesi olarak ele alınabilir. Fakat bu uygarlığa dahil olmayan bir ülke için bunlar birer yöntem meselesidir. Nitekim Mao'nun kültür ihtilali diye adlandırılan olayı bugün Batılı düşünürler, Batılılaşma yolunda hızlandırıcı bir etken olarak değerlendirmektedirler.

Meselenin ilgi çekici bir yanı günden güne daha da aydınlanmaktadır. Halen sosyalizmi Batı'ya, Batı'nın kapitalizmine, emperyalizmine, sömürüsüne karşı koyabilmek için gerçekleştirdiğini ileri süren Doğulu ülkeler (Rusya, Çin) gide gide kapitalist bir dönüşüm sürecine girmektedirler. Halen sadece çok uluslu şirketlerin bir kapalı devre faaliyeti gibi görünen, sosyalist rejimleri etkilemeyeceği farzedilen bu yeni vetirenin önümüzdeki yıllarda nasıl bir veçhe arzedeceği daha vâzıh bir biçimde belirecektir. Ja-

pon usulü Batılılaşmaya hayranlık duyanlar, onun en çok, kendi kültürünü koruyabilmiş olmasına dikkatleri çekiyorlardı. Fakat günümüz Japonyasının artık geleneksel kültürü ile nasıl bir bağıntısının kaldığı ciddi bir sorudur. Batılılaşmadan yana oyunu kullananlar için bile yöntem meselesinin uzun vadelerde fazlaca bir anlam taşımadığı, taşımayacağı sanırım artık anlaşılır bir olay olsa gerek.

YABANCI TERİMLERLE İSLÂM'A BAKMAK

İslâmî normlara göre düşünememe gerçeği sandığımızdan daha derin ve yaygındır. Bunun belirtilerini görebilmek için, çoğu zaman fazla uzaklara gitmeye, derin araştırmalara başvurmaya da lüzum yok. Ağızdan kaçırılmış bir söz, küçük bir sürçü lisan bile, dikkatli biri için, bu hususta bir belge sayılabilir.

Dilimize git gide yerleşmekte olan "din adamı" sözü artık hemen herkes tarafından yadırganmadan kullanılabilmektedir. Müslümanlar tarafından böyle bir tamlamanın artık yadırganmadan kullanılabilmesi, göründüğünden ve sanıldığından çok daha önemli bir anlamın ifadesi olmalıdır. Bu sözler, Müslümanların farkında olmadan, bir başka kültürün diliyle konuşmaya başladıklarının, kendi terimleri yerine bir başka kültürün terimlerini ikame ettiklerinin göstergesidir.

Artık yadırganmaz hale gelen böyle bir ifadeye basit bir hadise gibi bakabilir miyiz? Bu ibare, onu kullanan kimselerin belki kastetmeyi akıllarından geçirmedikleri bir zihniyetin yayılmasına yol açacak önemde olmasa, ona masum bir sürçü lisan deyip geçilebilirdi. Fakat yan yana getirilen bu iki kelime gerçekte o kadar masum değildir.

İslâm'da "din adamları"ndan bahsedilmesi, din adamı diye bir sınıfın, bir mesleğin mevcut bulunduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Din kelimesi daha değişik sıfatlar alarak da kullanılmaktadır. "Din adamı" gibi, meselâ "dinî ibadetlerimiz" veya "dinî günler" vs. ifadelere de rastlanmaktadır. İlk bakışta yanlışlığı hissedilmeyecek kadar örtülü olan bu ifadelerin altında da, dini, dünya işlerinden veya dünyadan ayrı gören bir telâkkinin varlığı kabul edilmelidir. Bütün bu çeşit ifadeler, terkipler, tamlamalar, bize hıristiyan Batı kültüründen geçme terimlerdir. "Dinî ibadet" derken sanki dinî olmayan bir ibadet biçimi varmış gibi veya daha kötüsü davranışlarımızın bir kısmı ibadet hükmünde, diğer bir kısmı ibadetin dışında kalıyormuş gibi bir izlenim uyandırılmaktadır. İbadeti Hıristiyanlıkta olduğu gibi, bir seremoni, bir ayin olarak telakki edenler için mesele yok elbet. Fakat hakkını vererek yaşayan bir Müslüman için ibadet olmayan, ibadet hükmüne geçmeyen hangi davranış vardır?

Günlük konuşmalarımızda "din" diye bir ayırıma yer vermemiz, biz farkında olmasak da, bizim hangi zihniyete göre düşündüğümüzü ele verecek bir kıstasdır.

Samimiyetle Müslümanlığını ortaya koymak isteyen kimselerde bile, İslâm'ı kapitalizmle veya sosyalizmle bir arada düşünmek eğilimlerinin salgın halde bulunduğu günümüzde onu bu izm'lerden biriyle terkip ederek düşünmek nerdeyse moda haline gelmişken, İslâm'ı sadece ve sadece kendi bağlamı içinde düşünerek ona teslim olmak önemsenmeye değer bir olay sayılmalıdır.

Kendisiyle yapılan bir mülâkatta Garaudy şöyle söylüyordu: "Batı rönesansı, Müslümanlardan sadece tecrübe (deney) metodu ile tekniğini aldı. Onun, Allah'a götüren ve insanlığa hizmeti esas alan yönünü bir tarafa bıraktı."[1]

Basit gibi görünen bu cümle, bu basitliği içinde Batı tefekkür tarzı ile İslâmi tefekkür tarzı arasındaki önem-

1. Yeni Devir, 3.4.1983, s. 1

li farklılığı işaret etmektedir. Bu fark, çoğu zaman gözlerden kaçtığı için biz, Batı ilmi ile İslâmi ilmi kolayca aynı kaba koyabiliyor ve onları aynı kab içinde mütalâa edebiliyoruz.

Gene bu yüzden ve tabii Batı zihniyetinin telkinleriyle, bilimi objektif, tarafsız, her yerde aynı kalıplar içinde uygulanabilir bir vakıa olarak kabul edebiliyoruz. Bu görüş, bilimi, insanların dışında, amacı kendinden ibaret bir faaliyet alanı olarak görüyor. Bununla birlikte, pratikte hiç de böyle olmadığı, o ilmi ortaya koyan zihniyetin istekleri doğrultusunda bir pratiği gerçekleştirdiği görülmektedir. Gerçekleştirilen bu pratikse, gene kendi temel paradigması içinde, insanları Allah'tan uzaklaştırıcı bir fonksiyon icra etmektedir.

Batı rönesansı, İslâmî tefekkür tarzından aldığı her türlü bilgi ve yöntemi profanlaştırmıştır. Yani onun kutsal içeriğini boşaltmış, bu bilgi ve yöntemleri boş kalıplar halinde benimseyerek içeriğini dünyevî ve cismanî bir anlayışla doldurmuştur. Bu bilgi ve tecrübe birikimini Allah'a götüren, insanoğluna bu yolda hizmet veren bir amaçla kullanmamıştır.

Sözünü ettiğimiz niyet farklılığı, o kadar önemlidir ki, bu farklılığı kavramadıkça, İslâm'ın ve Batı'nın ve Doğu'nun ortaya koydukları kültürlerin farklılığının lâyıkıyla değerlendirilebileceğine ihtimal veremiyorum.

İslâm'ın temel mesajlarından biri olan evrenin yaratılmış (mahluk) olması keyfiyeti, Müslüman alimlerin ona mahluk olarak (bir başka yüzüyle emanet olarak) muamele etmesine yol açarken ve bu anlayış, kendi doğrultusunda bir ilim ve tefekkür tarzını hasıl ederken; evrenin (ve dolayısıyla tabiatın) mahlûk olduğu inancından yoksun bir yaklaşım, aynı tabiata, günümüz Müslüman düşünürlerinden S.H. Nasr'ın belirttiği gibi, ona sorumsuzca, bir fahişe gibi muamele edilmesine yol açmaktadır. Bu yüzden

de Batı teknolojisi halen, elinde dünyayı birkaç defa imha edebilecek bir gücü bulundurabilmektedir.

İslâm'ın ilim anlayışıyla Batı'nın ilim anlayışındaki farklılık böylece sırf soyut ve kuramsal, spekülatif bir değer ifade etmiyor, daha önemlisi pratikteki yansımaları oluyor.

DÜŞMANIN SİLAHI

İslâm, Müslümanları kâfirlere benzemekten men etmektedir. Bu, her Müslüman için genel bir hüküm mahiyetindedir. Giyim kuşamdan başlayarak yemek yeme tarzına, selamlaşmaya, beşerî ilişkilerdeki tavırlara kadar, günlük ve bireysel yaşantıdan toplum düzenini yöneten her çeşit kurallara kadar, İslâmî nasslarla bağlı kalarak yaşamak, Müslümanları bir bakıma kâfirlere benzemekten kendiliğinden alıkoyacaktır. Bu hükümlere bağlı kalarak yaşandığında Müslüman, kâfirlere benzemekten ve onlara özenmekten zaten kendiliğinden korunmuş olmaktadır.

Öte yandan "düşmanın silahıyla silahlanmak" şeklinde Türkçeye aktarılan bir hadisi şerif meali var. Demek ki, bu hadisi şerifin sakladığı anlam, yukarda belirlenmiş olan genel hükümle sınırlıdır. Yani düşmanın silahıyla silahlanmakla beraber, gene de düşmana benzememek gerekmektedir. Başka şekilde söylersek, Müslümanların "düşmanın silahıyla silahlanması" onlara benzemeleri anlamına gelmemektedir.

Öyle sanıyorum ki, günümüzde, Müslümanların bir kısmını, düşmanın silahıyla silahlanma hususunda tedirginliğe sevkeden saiklerin başında, acaba düşmanın silahıyla silahlanırsak onlara benzer miyiz, gibi bir mülahaza bulunmaktadır.

İslâm'ın öngördüğü diğer bir hükmü, daima "orta yol"da bulunmak gerektiği yolundaki hükmü hatırlarsak,

şimdi değinilen endişenin geçerli ve gerçekçi bir tabana oturmadığını hissederiz.

İlkin "düşmanın silah" sözünü, başka hiç bir mecazî anlama çekmeksizin sadece ifade edilen anlama mahsus ve münhasır bir ıstılah olarak anlamak gerektiği kanısındayız. İkinci olarak, düşmanın silahıyla silahlanın sözünü, aynı zamanda bu silahı İslâm'ın buyrukları çerçevesinde ve İslâmî amaçların gerçekleşmesi doğrultusunda kullanın şeklinde anlama zorunluluğu vardır. Yani hem düşmanın silahıyla silahlanıp hem bu silahı düşmanın telkin ettiği amaçlar doğrultusunda kullanırsak, işte bu noktada, kâfirlere benzememek hususundaki emrin sınırını geçmiş (haddi aşmış) oluruz. Buradaki sınırlamalara özellikle dikkat edilmesi gerekiyor.

Düşmanın silahıyla silahlanırken onlara benzeme endişesi, aslında o kadar basit bir olay değil. Özellikle, düşmanın bugünkü silahlarını gözönünde tutar da, onların karmaşık bir takım teknik süreçlerin eseri olduğu, bu teknolojinin de yalnızca silah sanayii ile ilgili bulunmayıp bütün bir yaşama tarzına bağlanabileceği gerçeği göz önüne alınırsa, "silahlanın" hükmünü yerine getirmenin ne kadar zor ve görünmeyen tarafları bulunabileceği kabul edilir sanırız. Bununla birlikte bu tür güçlüklerin, bir hükmün yerine getirilmesi hususunda mazeret sayılmayacağı hatırlanmalıdır.

Tabii burada, en önemli meselelerden biri, düşmanın silahının ne olduğu hususunda isabetli bir karara varmaktır. Düşmanın sahip olduğu silahlardan hangisini veya hangilerini kullanacağı hususunda doğru bir mütalâaya sahip olunmalı ki, mukabil silahlar ona göre edinilebilsin.

Bir başka husus da şu olabilir: Yukardaki bütün mülahazalar taazzuv etmiş bir İslâm toplumu için geçerlidir. Silahlanmanın maksadı, kanımızca, düşmanın silahını et-

kisiz hale getirmektir. Düşmanın silahını etkisiz hale getirmek için elimizdeki silahı mutlaka kullanmak zorunda değiliz, ama elimizde silah tutmak kaçınılmaz görünmektedir. Bütün mesele hadleri isabetle tayin edebilme noktasında toplanmaktadır.

ÇAĞIN GÖZÜYLE İSLÂM'A MI BAKMALI, İSLÂM'IN GÖZÜYLE ÇAĞA MI?

İnsanın karşı karşıya bulunduğu bir meseleyi, bir bakışta ve küll halinde kavrayabilmesi olayına bedahat, deniliyor. Burada, insanın zekâsının, bilgisinin payı vardır elbet. Fakat bunlardan da çok, o kimsenin meselelere yaklaşırken kafasındaki ölçülerin yerli yerine oturmuş olması, bu ölçülerin yerli yerinde kullanılabilmesi önemlidir. İnsanın kafasında oluşmuş olan ölçüler muğlaksa, onun meseleye yaklaşış tarzı da muğlak kalacaktır. Bu bakımdan insanın, yaklaştığı meseleyi hangi açıdan hangi ölçüyle ele alacağını bilmesi, birinci adımdır. İnsan, dayandığı fikrî platformun mahiyetini açık seçik bilmelidir. Böylece, zihin aydınlığını (bedahati) sağlayan hususun dayandığımız ölçüler olduğunu söylemiş oluyoruz.

Şimdi ben, faraza, "Biz Osmanlıcı değiliz" dersem bu sözüm hem benim için, hem benim ölçülerimi bilenler için açık ve kesin bir anlam taşır. Çünkü ben bu sözü söylerken elimdeki hangi ölçüye göre konuştuğumu, beni böyle konuşmaya sevkeden sebebin ne olduğunu biliyorum. Fakat benim ölçülerime uzak olan, benim ölçülerimi bilmeyen birisi için bu cümlenin açık seçik bir anlamı bulunmayacaktır. Hatta benim sözümün anlamını paylaştığını söylese bile, benim bu sözle neyi kasdettiğimi bilemeyeceği için, yanılabilecektir de. Çünkü pek muhtemeldir ki, onun Osmanlıcı olmadığı yerde, biz Osmanlıcıyızdır.

Sözgelimi, Batıcılar (aynen hakiki Batılılar gibi) Os-

manoğlu'nu sevmezler, dolayısıyla Osmanlıcı da değildirler. Bu yüzden onlar da kolaycacık "biz Osmanlıcı değiliz" diyebilirler. Fakat onların bu sözünün altında İslâm düşmanlığı vardır. Osmanlılar Müslüman oldukları için onlardan yana görünmezler. Oysa biz, işte bu noktada Osmanlıcıyızdır. Fakat biz, "Osmanlıcı değiliz" derken, İslâmî davranışlarımızda bize Osmanlının örneklik edemeyeceğini, ondan şu veya bu şekilde yararlanmamız mümkün bulunsa bile, bizim için asıl örneğin "Asr-ı Saadet" olduğunu bildiğimiz için böyle söylemekteyiz. Öte yandan, Türkiye'de birtakım sosyalistler de Osmanlıcı olduklarını ileri sürerler. Fakat onların Osmanlıcılığı ile bizimki arasında gene fark vardır. Sosyalist, Osmanlıcı olduğunu söylerken, kendine "milli bir dayanak" arama ve bulma çabasındadır. Biz, Osmanlıyı, bütün hatalarına ve her şeye rağmen mücerret bir İslâmî gayret içinde gördüğümüz için severiz. Oysa sosyalist, bu noktada ondan nefret eder.

Demek ki, mücerret bir söz, onu söyleyenin amacına göre değişik anlamlara gelebilmektedir. Bu değişik anlamların bütün boyutlarıyla anlaşılabilmesi için, kendimize ait ölçülerimizi çok iyi bilmek ve kullanmak durumundayız. İnsanlarımız, bir çok meseleyi anlamak hususunda şaşkına dönmüşse, bu, onlara kendi ölçülerinin unutturulmuş olmasındandır. Hadiseye kendi ölçülerimizin perspektifinden bakmayı başardığımızda zihnimizin de aydınlandığını, teşevvüşten kurtulduğunu farkedeceğiz. Osmanlıcılığı sırf bir misal olsun diye andık...

Günümüzde kendisine Müslümanım diyen pek çok kimse "çağın gözüyle İslâm'a bakma" yaklaşımını benimsemiş durumdadır. Bilim diye belletilen çağdaş sapkınlıklara kesin doğrular diye bakılınca, yani "bilim" denilen hadise yeni bir "din" olarak peşin dogmalarımızın arasına karıştırılınca, bu yeni dogmaların bile İslâmiyeti "red-

dedemediğini" görme hevesi pek çok Müslümanın böyle bir bakış açısını benimsemesine yol açmıştır. Günümüz Müslümanlarına kazandırılmak istenen yanlışlığın, sapkınlığın belli başlılarından biri budur. Bu bakış açısının gizlediği temel espri şöyle bir fikri telkin etmek ister: Aslolan bilimdir ve önemli olan bu "bilimin" değerlendirmesidir. Oysa Müslüman, çağın gözüyle İslâm'a bakmaz, İslâm'ın gözüyle çağa bakar.

Müslüman, kendisini değerlendirmeye tabi tutmak isteyen "kıstası" "Müslümanca" olup olmadığına göre değerlendirir. Eğer kullanılan kıstas "Müslümanca" değilse, bu kıstas, İslâm'ı ister göklere çıkarsın, ister yerin dibine geçirmeye çabalasın bir değer ifade etmez. Başka bir deyişle, bizim için aslolan, bu kıstaslar hakkında İslâm'ın ne dediğidir.

Batı'da Rönesansın doğuşuna Müslüman bilginlerin ön ayak olduğu iddiası, Batı'nın geliştirdiği bilim karşısında aşağılık duygusuna kapılanların fikrine tercüman olmaktadır. Eğer Müslüman bilginlerin çalışmaları olmasa, Batı'da Rönesans doğmazdı, deniliyor. Bu fikir aslında büsbütün yanlıştır demek istemiyoruz. Fakat burada önemli olan, gene, temel yaklaşımımızı doğru tesbit edip etmememizle ilgilidir. Rönesans, aslında, Batı'da, Hıristiyanlığa karşı bir dinsizlik gayretinin sonucu olarak çıkmıştır. O çağın Batılı bilim adamları veya sanatçıları, fikirlerini geliştirirlerken Müslüman bilginlerden de "yararlanmışlardır." Fakat bu demek değildir ki, Rönesans, "İslâm ruhunun" bir hasılası olarak meydana getirilmiştir. Ama "Rönesans" deyince hayranlıktan dillerini yutayazanlar, her halûkârda, bu harekete İslâm'ın da adının karıştırılmasından hoşlanıyorlar. S.H. Nasr, Rönesans vâkıası hakkında şu çarpıcı gerçeği iyi belirliyor: Rönesansa Müslüman bilginlerin katkısı olmuştur, fakat Batılı bilim ve sanat adamları, Müslümanların eserlerini İslâmî muh-

tevalarından ve İslâmî ruhtan tamamen boşandırarak bu işi yapmışlardır.

Batı'nın bugün geliştirdiği bilim hadisesinde bütünüyle böyle bir zihniyet hakimdir. Başka bir deyişle, Batı'nın Rönesansına karşı Müslüman olarak bizim övünmemizi ya da yerinmemizi gerektiren, yani bize ilişkin bir husus yoktur.

MÜSLÜMANCA ÖZGÜRLÜK

Bugün yeryüzüne dağılmış olarak yaşayan Müslümanlar, "Müslümanca yaşamak" için özgürlüğe mi muhtaçtırlar? Bugün Müslümanlar için asıl sorun özgürlük müdür, yoksa başka bir şey midir?

Bu soruyu başka biçimde de sorabiliriz: Faraza dense ki, yürürlükte bulunan kanunlarda, Müslümanların kendileri için yasaklayıcı ve kısıtlayıcı saydıkları bütün hükümler yürürlükten kaldırılmıştır! Bu durumda mesele kapanmış ve çözümlenmiş olur mu?

Tabii mesele bu kadar değil, bunların arkasından kaçınılmaz olarak şu soru gelecektir: Bugün yeryüzünde Müslümanların teba olarak yaşadıkları ülkeler, örneğin SSCB* gibi siyasal rejimler, kendi mantıklarına ters düşmeksizin, sözkonusu özgürlükleri hangi sınırlara kadar genişletebilirler? Bu sınırları, İslâm'a davetiye çıkartacak boyutlara uzatmaları mevcut rejimlerin tabiatına aykırı olacağından ve kendilerini reddetmeden bu noktaya varmaları beklenemeyeceğinden Müslümanlar için özgürlüğün farklı bir anlamı ve kapsamı var demektir.

Klasik demokrasilerin din, vicdan, düşünce özgürlüklerine tanıdığı serbestlik, Müslümanların "Müslümanca yaşamaları"nı gerçekleştirmelerine yetmiyeceğinden, tam tersine, "bahşedilen" her özgürlük mevcut durumun gözlerden kaçmasına müncer olacağından Müslümanların başkalarının yaptığı anlamda bir özgürlük mücadelesine

girişmeleri, kendilerine özgü mücadele tarzının özünden sapması veya saptırılması anlamına gelecektir.

Seçmedikleri bir amacı gerçekleştirmeye yönelecek özgürlükleri kullanmaya ihtiyaçları yoktur Müslümanların. Bu bakımdan, onlar, başkalarının mücadele tarzına uygun düşebilecek bir özgürlük mücadelesine girişmeyeceklerdir. Onlar, özgürlüklerini ancak kendilerini "Müslüman" olarak gerçekleştirme yolunda kullanacaklardır.

Allah'ın Resulüne, Kureyş'in reisliği de teklif edilmişti. Fakat Kureyş'e reis olmayı seçmek "Müslümanca özgürlüğü" terketmeye varacaktı. Burada, üzerinde durulacak mesele şudur: Bir kez Kureyş'in riyaseti kabul edilince, "Müslüman olma" özgürlüğünden vazgeçmeyi kabul ettiğimizi açıklıyoruz demektir. Bir kez Kureyş'e reis olunca, mücadele tarzımızın yöntemini de Kureyş'in seçmesine izin veriyoruz demektir. Fakat bu durum, gerçekte bir özgürlüğün kullanılması mıdır, yoksa köleliğe razı olmak mıdır?

Demek ki, Müslümanlar, kendilerine hiç kimsenin bir lütuf ve ihsan olarak bahşetmediği, bu yüzden de kimseye boyun eğmek zorunda kalmayacakları bir özgürlüğü kullanacaklardır: Müslüman olma özgürlüğünü. Bu özgürlüğün elde edilmesi için kimseyle boğuşmak gerekmez. Kullanılabilirse bu özgürlük her zaman ve her yerde kendiliğinden vardır. Müslüman olma özgürlüğü kullanılabilirse bugün var gibi gelen birtakım kayıt ve şartların ne kadar anlamsızlaştığı da farkedilecektir. İslâm'ın özgürlük kavramı da başkalarınınkine benzemez çünkü.

2. bölüm
MÜSLÜMANIN NİTELİKLERİ

KURAM-EYLEM AYRIŞMAZLIĞI

İslâmî düşünce tarzıyla Batı düşünce tarzı arasındaki temel farklılıklardan biri de kuram (nazariye, teori) ile eylem (ameliye, pratik) arasındaki bağlamda odaklaşır.

Batı düşüncesinde kuram, eylem alanının dışında mütalaa edilebilmektedir. Başka bir deyişle kuramsal düşüncenin hayata geçirilmesi (ya da illa eyleme ilişkin olması) kaygısı Batı düşüncesinde fazla bir yer tutmaz. Nitekim bütün felsefe tarihi bu hususun özlü bir örneği diye gösterilebilir. Felsefe tarihinde yer alan görüşler, belki insan kafasının ufuklarını göstermesi bakımından önemlidir. Fakat buradaki görüşler, genelde sadece kuramla ilişkilidir. Burada, görüşlerin pratik geçerliliğinden çok teorik değeri ön plâna alınır. Bilim felsefesinde de, bilimin, pratiğe nasıl yansıyacağı üzerinde durulmaması neredeyse genel geçerlik kazanmış bir kuraldır.

İslâmî düşünce tarzında ise, genelde, görüşlerin pratiğe aktarılması hep söz konusu edilmiştir. Muhal olan hususlar üzerinde, yani pratik bakımdan geçerliliği söz konusu olmayacak hususlarda fikrî spekülasyonlarda bulunmaktan kaçınılır.

İslâmî düşünce tarzında hayatla, uygulamayla, pratikle bütünüyle ilgisini kesmiş görüşlere rastlanmaz. Bu görüşler şu veya bu şekilde Müslümanın günlük yaşantısı ile ilişkilidir.

Bir Hadis-i Kudsî'de, Hıristiyanlar ve Yahudiler için onların yapmadıkları şeyi söyledikleri yahut söyledikleri şeyi yapmadıkları belirtilerek Müslümanların bu duruma düşmekten sakınmaları vurgulanmaktadır. Bu genel prensip, Müslümanları yapamayacakları şeyleri söylemekten, yahut söylenen şeylerin yapılmayacak mahiyet taşımasından korumuştur.

Ancak bu sözlerimiz İslâm düşünce hayatının nazarî sayılabilecek alana kapalı olduğu anlamına çekilmemeli. Ne var ki bu tür görüşler bile gerçekte pratik bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim cebir ilmi Müslümanların bulgusudur. Ancak cebir, bir adamın kalkıp sayılarla oyun oynaması sonucu ortaya çıkmamıştır. Cebir, pratikte miras bölüşümünü kolaylaştırmak üzere düşünülen yöntemlerden hasıl olmuştur. Pratik bir zaruret teoriyi zorlamış, teori ise gene pratiğe dönüş-müştür. Yoksa cebir, bazılarının sandığı gibi zihin fantazilerinin tatmini için ve bu sebeple bulunmamıştır.

İslâm düşünce tarihi gözden geçirilmeden yukarda söylediğimiz sözler bazılarınca gene de eksik ve yanlış anlaşılabilir. Sanılabilir ki, değindiğimiz niteliğinden dolayı İslâmî düşünce hayatı kısırdır. Fakat uygulamaya bakıldığında bu alanın zengin kaynaklarla dolu olduğu gözlenir.

İslâmî düşünce tarzıyla Batı düşünce tarzını karşılaştırmak isteyenler, bu önemli yaklaşım farkını dikkate almalıdır. Müslümanlar söyledikleriyle özdeşleşmeye önem verirler. Batılılarınsa söyledikleriyle özdeşleşmeleri hususunda fazlaca bir kaygı taşıdıkları ileri sürülemez. Bu yaklaşım farkını her iki uygarlığa mensup insanların günlük yaşantılarında gözlemlemek kolaydır.

YAKLAŞIMLARDAKİ MİZAÇ FAKTÖRÜ

İslâm'ı bütünüyle kavramak hususunda çaba sarfederken, bu kavrayışımızda, mizaçlarımızın oynayacağı olumlu veya olumsuz yöndeki etkileri gözden kaçırmamak konusunda dikkatli olmak gerekiyor. İslâm, her çeşit mizaca hitap edebilecek nitelikte olmakla birlikte, bir tek mizacın tekeline bırakılmaya müsait değildir. İnsanlar İslâm'ı kendi mizac özelliklerine göre kavramaya yatkındırlar, fakat İslâm'ı bundan ibaret görmek yanlış olur.

Asabi ve celadetli bir mizaca sahip olan Hz. Ömer, Resulullah'ın irtihali esnasında: "Kim, O öldü derse boynunu vururum" diyordu. Hz. Ömer, ancak, Hz. Ebu Bekir'in ona, diri ve kalıcı olanın Allah olduğunu, Allah'ın Resulününse sadece kul olduğunu hatırlatarak "bütün nefslerin ölümü tadacakları"na dair âyet-i kerimeyi okumasıyla toparlanabilmiş ve ancak o zaman hakikate teslim olabilmişti.

Şimdi, Hz. Ömer'in İslâm hakkında eksik ve yanlış bir kavrayışı olduğunu kimse ileri süremez. Bugüne kadar böyle bir iddia da olmamıştır. Üstelik, Hz. Ebu Bekir'in okuduğu âyet-i kerime Hz. Ömer'in de bildikleri arasındaydı. Fakat sevgideki taşkınlık, dostun ölümüne inanamama hali, ona, sözü geçen âyet-i kerîmeyi unutturmuştu. Böylesine olağanüstü bir halet-i ruhiye içinde bulunmadığı bir zamanda aynı âyet-i kerimeyi kendi kendine kimbilir kaç kez okumuştur. Fakat olağanüstü durumlarda, bazı ölçülerin gözden kaçırılması beşeri zaafımı-zın eseri olarak meydana gelebiliyor. Bu durum küçümsenebilecek bir önemde değil. İslâm konusunda ölçülerden birinin gözden kaçırılması veya ihmale uğraması, onun bütünlüğünü ilgilendirecek boyutlar taşır. Hz. Ömer'in ilk asabiyet anındaki sözleri düzeltilmemiş olsaydı İslâm'ın durumu ne olurdu, düşünmeli.

Hz. Ebuzer, servet biriktirilmesine şiddetle karşıydı. İnsanları, ellerine geçen serveti dağıtmaları hususunda teşvik ederdi. Hz. Osman'ın hilafeti zamanında, ondan

kişilerin ellerindeki serveti dağıtmaları hususunda devlet gücünün çalıştırılmasını talep etmişti. Fakat Hz. Osman, zekâtını verdikten sonra geriye kalan servetini dağıtması hususunda insanların zorlandığına dair Allah Resulünden herhangi bir sünnet intikal etmediğini söyleyerek, Hz. Ebuzer'in talebini reddetmişti. Böylece kişisel cömertlik ve takva haliyle, şeriatın ölçüsü tefrik edilmiş oluyordu.

Bütün bunlar, kişisel mizacımızla dinin ölçülerinin birbirine karıştırılabileceği, daha doğrusu İslâm'ı kendi mizacımıza göre bir yoruma tabi tutabileceğimiz tehlikesinin var olduğunu gösteriyor.

Emir ve yasakların alanıyla mizacımıza hoş gelen, hatta yapılması teşvik edilmiş olmakla beraber bir emir halinde vazedilmemiş bulunan hükümleri birbirine karıştırmamak gerekiyor. Bu, ayrıca İslâmî edebin sınırlarını da belirleyen bir faktör olarak algılanmalı.

Emirler ve yasaklar manzumesiyle, kendi mizacımıza hoş gelen veya uygun düşen davranışlarımız arasındaki sınırın farkında olmak Müslümanca tavrın belirlenebilmesi konusunda önemli bir yer tutacaktır.

İslâm'ın hükümlerini, mizaçlarımız veya kendi eğitimimizden gelen anlayışımızın kurbanı haline getirmekten sakınabilmek için, gene onun hükümlerine başvurmak konusunda dikkatli olmak gerekiyor.

NİHÂÎ HEDEF: ALLAH'IN RIZASI

İslâm'ı diğer dünya görüşlerinin teklif edip de başaramadığı şeylerin üstesinden gelebilecek bir alternatif diye takdim etmekten kaçınmamız gerektiğine inanıyorum.

Gerçi halen önümüze mesele diye sürülen her konuda İs-lâm'ın yeni bir teklifi ve çözüm tarzı bulunduğunu her Müslüman kabul eder. Ne var ki bu cinsten teklifler, çö-

züm tarzları, Islâm'ın karşıtı olan dünya görüşlerinin ileri sürdüğü hususların bir "alternatifi" diye ele alınmamalı.

Diyelim ki, iktisadî-siyasal bazda adil bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi bütün insanların ortaklaşa üzerinde anlaşabildiği bir konudur. Her dünya görüşü de, bu konuda kendine mahsus tekliflerini bize iletiyor. Bu alanda İslâm'ın da öngördüğü bir dizge var. Üstelik pratikteki gözlemlerimiz bize, İslâm'ın öngördüğü dizgenin çok daha sağlıklı olduğunu ispat ediyor. Fakat acaba bir Müslümanı Müslüman yapan husus, İslâm'ın gerek bu alandaki, gerek diğer alanlardaki üstün düzenlemesi midir? Yoksa faraza İslâm hiç de bu türden düzenlemelere girmemiş bile olsaydı, Müslüman gene de Müslüman olmaya devam mı edecekti?

Soruyu şöyle de ortaya koymak mümkün: Müslüman bir takım materyalistik beklentiler ve umutlar sonucunda mı Müslüman oluyor? Yoksa Allah'ın rızasını kazanmanın dışında ve onun önüne geçebilecek başka hiç bir beklentiye yer vermeden mi Müslüman oluyor?

Halen materyalistik bir bazda işleyen bir kafa yapısının önümüze getirdiği ve gerçekleşmesini istediği hususların hiçbiri Müslüman için asgari bir düzeyde bile herhangi bir "gaye" olma değerini taşımaz. Materyalistik kafa yapısının bize "gaye" diye gösterdiği her şey İslâmî bir hayatın sonucundan ibarettir.

Müslüman, ne daha fazla gelir elde etmek, ne total gelirin adil dağılımını sağlamak, ne insanlar arasında barışı, sükûnu, kardeşliği tesis etmek için Müslümandır. Bu ve benzeri şeyler İslâmî bir hayat sürdürmenin doğal sonuçları olarak ortaya çıkarlar. Kendi başına bunların hiçbiri ulaşılacak bir gaye ve hedef diye alınmaz. Müslüman için, hedeflerin en önünde ve en sonunda bulunan biricik husus yalnız ve ancak Allah'ın rızasını kazanma faaliyetidir.

Böylece, İslâm'ın insana öngördüğü hususla İslâm-dışı görüşlerin getirdikleri arasında kesin bir mahiyet farkı bulunuyor. Müslümanların kafa yapısı ile Müslüman olmayanların kafa yapısı arasında, materyalizm ile uluhiyet arasındaki fark vardır.

Durumu şöyle ters bir faraziye ile daha da açığa kavuşturmak mümkün: Farzedelim ki, İslâm, insana gözyaşından ve eşitsizlikten başka bir şey vaat etmiyor; bu durumda bile, Müslüman, Allah'ın rızasını kazanmanın yolu budur diye gösterilmişse, o yola uyum sağlamaktan başka bir şey düşünmez. Kaldı ki, materyalistik kafa yapısının gaye diye tanıdığı ve beklentisinin nihayetine yerleştirdiği her türlü refah ve huzur aslında yalnızca İslâmî hayat tarzında gerçekleştirilebilmesine rağmen, Müslüman, sözü edilen beklentilerin hatırına itibar etmez. Çünkü onun için Allah'ın hatırının önüne geçebilecek başka hiç bir değer ve gayenin bulunabileceği düşünülemez.

Müslümanları, öteki din mensuplarından ayıran birçok nitelikleri var elbet. Bunların en önemlilerinden biri de, Müslümanın her amelini, her davranışını "Allah rızası" için ifa etmesi gerçeğidir.

Gündelik dilimizde sık sık kullandığımız bazı deyimlerin ne anlama geldiğini acaba yeterince biliyor muyuz? Bir Müslü-man için "Allah rızası" deyimi acaba nasıl bir çağrışıma yol açıyor?

Bu deyimin, görünen anlamı, amellerimizi, işlerimizi yaparken yalnızca Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ve bundan başka bir şey düşünmemek şeklinde özetlenebilir. Fakat bu özet oldukça yetersizdir. Onu bir adım daha ileri götürmemiz gerekiyor.

Allah, insanların amelleri ve fiilleri karşılığında ceza ve mükâfat derpiş etmektedir. Bir insan, cezaya uğramamak, mükâfata nail olmak için Allah'ın emirlerini yerine

getirirse, o insan Allah'ın rızasını kazanma yolunda bir niyet sahibidir, deriz.

Ne var ki, bazıları cezadan kaçınmak, mükâfata nail olmak için amelde bulunulmasını doğru görmekle birlikte, bunda bir parça "kabalık" olduğunu da îmâ etmektedirler.

Bir amelin, bir fiilin Allah rızası için olması demek onlara göre, Allah'ın nimetleri hususunda bile en küçük bir beklentiye kapılmamak anlamını taşıyor. Sözgelimi namazımızı niçin kı-lıyoruz? Cehennem korkusu ve Cennet umudu ile mi? Namazı bu korku ve bu umut ile kılmak yanlış mı? Elbette değil. Fakat diyorlar, bir amelin Allah'ın rızası için olması bu korkunun ve bu umudun bir adım daha ötesindedir. O, bir adım ötedeyse, biz artık ne cehennem korkusunu düşünürüz, ne cennet iştiyakına kapılırız. Amelimizi, sırf Allah'ın emri böyle olduğu için îfâ ederiz. Bundan da bir karşılık beklemeyiz. Yani cennet nimetini ya da cehennem azabını düşünmeden, o ameli sırf Allah'ın emri olduğu için yerine getiririz.

Yunus Emre, ünlü beytinde: "İsteyene ver Cenneti / Bana Seni gerek Seni" derken, Allah rızası kavramını da dile getirmiş oluyordu.

Burada şu inceliği vurgulamak gerekiyor: Karşılık beklemeden, amellerini sırf Allah'ın rızası için îfâ edip de gerçekten Allah'ın rızasına nail olanlar, Allah'ın vadettiklerini umarak amel işleyenlerin umdukları bütün nimetlere ulaşırlar, belki biraz da fazlasıyla.

Yunus Emre için Cennet, Cemalullah yanında küçük bir nimet olarak göründüğü için, aslında daha büyüğüne talip olmaktaydı.

HİDAYET

Sahabilerin İslâm'a nasıl girdikleri incelendiğinde, her birinin bir başka olay vesilesiyle İslâm'a girdiklerini görmemiz mümkün. Kimi, baştan beri, İslâm'ın vazettiği tebliğe karşı içinde ruhî bir hazırlığın mevcudiyetinden dolayı; kimi, tebliğ edilen âyetlerde hakikati birdenbire ve apaçık görerek; kimi, daha sonraları İslâm'ın kazandığı kudrete râm olarak, kısacası insanların her biri ayrı bir sebepten dolayı İslâm'a girmişlerdir. Fakat bunların her birinde, akıl ve muhakemeden önce, onların İslâm'a girmesine, daha doğrusu teslim olmasına yol açan âmil "hidayet" vâkıasıdır. Bu vâkıa kendisinde tecelli etmeden "Müslümanım" diyen kimsenin Müslüman olduğu kabul edilse bile, gerçekte o sadece "münafık" zümresinin içinde kalır.

Akıl ve muhakeme yürüterek, tetebbu ederek İslâm'a girmelerde bile, hidayet tecelli etmeksizin, bu süreç tek başına yetersizdir. Çünkü muhakeme etmek demek, netice itibariyle, başka dinlerle, başka dünya görüşleriyle bir takım karşılaştırmalar yapmak demektir. Bu karşılaştırmalar sonunda İslâm'ın üstünlüğü aklen kabul edilse bile, sırf bu kabul edişle bir insanın Müslüman olduğunu söylemek mümkün olmaz. Nitekim sağlığında, Peygamberi himaye ettiği bilinen, hatta: "İslâm öyle bir dindir ki, yürek kabul eder, inkâr eden dildir" diyebilen Ebu Talib'in şehadet getirmeden, yani Müslüman olmadan öldüğü hususunda görüş birliği vardır. Burada akıl ve muhakeme yoluyla İslâm'ı kabul etmenin, Müslüman olmaktan tamamen başka bir hadise olduğu açık seçik görülmektedir.

Akıl ve muhakemenin, tetebbuun önemini gözden kaçırmak ve bu yoldan Müslüman olunamayacağını söylemek istemiyoruz. Bir kısım insanlar için de hidayet bu yoldan tecelli edebilir. Nitekim, gene sahabilerden, düşünmeleri için kendilerine mühlet tanınanlar da olmuştur (Ebu Süfyan gibi). Bizim, burada vurgulamak istediğimiz hu-

sus, sırf akıl ve muhakeme çerçevesinde kalınarak Müslüman olmanın kâbil olmadığı meselesidir. Bir başka ifadeyle, insan, ancak İslâm diyalektiği içinde düşünerek Müslüman olabilir. Ki, bu da gerçekte hidayet olgusunun bir başka perspektiften görünüşünden başka bir şey de-ğildir.

Şimdi, akıl ve muhakeme yoluyla İslâm'ın üstünlüğünü kabul eden fakat kendisi Müslüman olmayan birine (yani İslâmî hükümlere kayıtsız şartsız teslim olmamış) birine "Nefse, isyanını ve takvasını ilham edenin" (Eş-Şems: 8) Allah olduğunu izah edebilmeniz mümkün müdür? İslâm'ın diyalektiği içinde düşünmekten mahrum bırakılmış birine karşı her çeşit izahın yetersiz kalacağı açıktır. Böyle bir hükmün sırrını bütün boyutlarıyla ancak bir mümin kavrayabilecektir.

BAĞLANMADA YÖNTEM

Müslümanların dine bağlılığı, herhangi bir kimsenin belli bir fikre nazarî bağlılığı türünden bir bağlılık değildir. Bu bağ-lılık en çarpıcı biçimde, Müslümanların dinin emir ve yasaklarına bağlanmaları ve bu emir ve yasaklara göre amel etmeleri biçiminde görülür. Bu bağlanmaysa Allah Resulünü (sav) izlenmesi gereken tek örnek olarak görüp kabul etme biçiminde tezahür eder. Allah Resulüne (sav) bağlanmaysa: 1. Onun zatına, 2. Yapıp ettiklerine, söylediklerine bağlanma tarzındadır. Bu son ayırımı, anlaşılmada kolaylık sağlanması için yapıyoruz: aslında bu durum, bir madalyonun iki yüzü gibidir. Allah Resulünün zatına bağlanmak, onun bütün yapıp etmelerinin, bütün söylediklerinin hak olduğuna kafalarda ve gönüllerde hiç bir kuşkuya yer bırakmaksızın kabul, tasdik ve iman etmektir. Bu durumdaki Müslüman, Allah Resulünün yapıp etmelerine (işlerine, amellerine) ve söylediklerine, kendi kafasına göre bir anlam veremese bile bunu kendi yetersizliğiyle açıklar; yoksa o sözlerin ve fiillerin tartışılabile-

cek doğrular olabileceği anlamına çekmez. Allah Resulünün zatına böyle bir itikatla bağlanmanın en üst düzeyine, ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesinde "sıddıkiyet" denmiştir. Yani, O (sav) ne yapmışsa ve ne söylemişse onun hak olduğunu "ekmel bir itminanla" tasdik etmek demektir. Bugün bu tür iman, belki birçoklarımıza anlaşılabilir, hatta aksi düşünülemez bir hadise gibi görünebilir. Ne var ki, Allah Resulünün zatına böyle bir itikatla bağlanmanın Sahabiler (ra) arasında bile bir "bağlanma usulü" haline getirilmesinin şerefi Ebu Bekr es-Sıddîk (ra) hazretlerine aittir. Bu yüzden "Sıddîk-ı Ekber" (en büyük sıddık) sıfatı İslâm tarihi boyunca yalnız ona verilmiş, başkaları böyle bir ünvanla anılmamıştır.

Bu ünvanın ona Mirac hadisesindeki yorumu, tutumu münasebetiyle verildiğini biliyoruz ("O söylediyse doğrudur" düs-turu). Burada tekrarına lüzum yok. Fakat Hudeybiye vak'asın-da, diğer sahabelerin (ra) tutumunu da göstermesi bakımından bir olayın anılması yerinde olacaktır. (Burada bilinen tarihî olayları uzun uzadıya anlatacak değiliz, amacımız bu da değil; olayın ayrıntılarını hatırlamak isteyenler siyer ve tarih kitaplarına bakabilir). Müslümanlar hac için Mekke'ye hareket ederler ve Mekke civarında Hudeybiye mevkiinde konaklarlar. Orada, Kureyşlilerle (Mekkeli müşrikler) anlaşma yapmak gerekir. Resulullah (sav) anlaşma metnini Hz. Ali'ye (kv) dikte eder, anlaşmaya taraf olanlardan biri sıfatıyla metnin altına "Muhammedün Resulullah" imzasını koydurtur; fakat karşı taraf: "Biz senin bu sıfatına inanmıyoruz" diye itiraz eder, bunun üzerine Allah Resulü, Hz. Ali'ye: "Resulullah yerine İbn Abdullah yaz" diye buyurur. Fakat Hz. Ali: "Ben Resulullah kelimesini silmeye cür'et etmem" diye cevap verir. Ayrıca, anlaşmaya konulan şartlar, oraya hac için gelmiş diğer sahabileri de tatmin etmez, onlar o yıl mutlaka hacc edeceklerini düşünmektedirler. O kadar ki,

Hz. Ömer (ra) Resulullah'ın huzuruna çıkıp: "Böyle sulh edip zelil olmak nedendir?" diye sorar. Hz. Ömer bu düşüncesini Hz. Ebu Bekir'e de açıklar, ondan aldığı cevap şudur: "Yâ Ömer, o Allah'ın Resulüdür, ne işlerse vahy ile işler."

Bu olay dikkat çekicidir. Özellikle Resulullah'ın zatına bağlanmanın ne anlama geldiğini kavrayabilmek açısından... Görünüşte Müslümanların hezimeti gibi duran böyle bir sulh anlaşmasının, aslında nasıl bir zafer olduğu çok geçmeden, hemen bir yıl sonra anlaşılacaktır. Hz. Ebu Bekir'in (ra) şöyle dediği söylenir: "İslâm'da Hudeybiye gibi fetih olmadı, amma akıl bunu idrak edemez. O Allah ile Resulü arasında bir sırdı."

Şimdi, Hz. Ali'ye verilen "sil" emri, Hz. Ebubekir'e verilseydi tereddütsüz silerdi kabilinden bir faraziye yürütmeye cüret edecek değiliz. Hz. Ebubekir'e böyle bir teklif vaki olmamıştır; bu bakımdan ya olsaydı diye düşünmek bizim sınırlarımızı aşar. Hz. Ömer'in veya Hz. Ali'nin anlaşılabilecek bir hassasiyetle ve bir İslâmî bir asabiyetle hareket ettiği de meydandadır.

Burada üzerinde durulacak husus, Allah Resulünün ne söylerse ve ne yaparsa hak olduğu ve O'nun (sav) ismet sıfatıyla muttasıf olması hasebiyle her türlü hatadan münezzeh olduğu hususundaki itikat usulünün, onun zatına bağlanmak yolunda, imanımızın ilk (bir bakıma da son) merhalesi olduğunun kabul edilmesidir. Bugün, öğreneceklerimizin başında bu tür bir inanma ve bağlanma yönteminin yer alması gerektiğini kavrayabilmek, sağlıklı amel edişin de ön-şartıdır, gibime geliyor.

Az önceki sorumuza yeniden dönelim: İlk Müslümanlar, acaba herhangi bir dünyevî amacı gerçekleştirmek uğruna mı müslüman oldular? Bu insanların birtakım dünyevî sıkıntıları vardı da, diyelim ki ticaret bakımından işleri yolunda gitmiyordu veya tek tanrıya inandıkları için

(ki hanifler bu zümredendir) kendilerine olmadık baskılar yapılıyordu veya yoksullukları o kerteye gelmişti ki artık mevcut düzene isyan halindeydiler de, Peygamber onların bütün bu sıkıntılarını defetmeyi vaad ettiği için mi, Müslüman oldular?

İlk Müslümanların bu türden dünyevî saiklerle Müslüman olduklarını söylemek tuhaf bir iddia olur. Ne ilk Müslümanlar herhangi bir dünyevî kaygı içindeydiler, ne Allah'ın Resulü onlara herhangi bir dünyevî vaadde bulunmuştu. Daha ileri giderek diyebiliriz ki, ilk Müslümanlar, kurulacak İslâm sitesi hak-kında bile en küçük bir fikir sahibi değillerdi. Kurulacak İslâm sitesinin, kendilerine ne getireceğini bilmiyorlardı. Onlara sadece "kelime-i şehadet" tebliğ edilmişti, daha fazlası değil. Ve Allah'ın Resulü, onlara bunun dışında herhangi bir vaadde bulunmamıştı. Sadece kendisine emredilen muştuyu ve korkuyu haber vermişti, o kadar.

İlk Müslümanlar, bu kadarıyla yetindiler. Bundan sonra olacak olanları Allah'a havale ettiler. Kelime-i şehadetin ifade ettiği anlamı kavradıktan sonra peşinden gelecek emir ve yasaklara hiç bir ihtirazî kayıt koymadan itaat etmek ve teslim olmak, bu kavrayışın tabii sonucu halinde ortaya çıkar. Söz konusu itaatte ve teslim oluşta dünyaya ilişkin hiçbir kaygı yoktur. O kadar yoktur ve ilk Müslümanlar bu çeşit kaygılardan o kadar uzaktırlar ki, farz-ı muhal, kelime-i şehadetin ifade ettiği anlama bir kez teslim olduktan sonra kendilerine, diyelim ki, ölmeleri emredilmiş olsa idi, hiçbir Müslümanın bu emri yerine getirmek için en küçük bir tereddüt geçireceği bile hayal edilemezdi. Onlar, hiçbir peşin bekleyiş ve umut içinde değildi, onlar sadece katıksız bir teslim olma hali içindeydi.

Fakat bugünün Müslümanları, geçmiş bir tecrübeye sahiptir. Bugünün Müslümanları, aslında, teslim olmanın anlamını kavramaktan çok, Müslümanların geçmişteki

tecrübelerine, geçmişteki başarılarına gözlerini dikmiştir. İslâm'ın hakkını verdikleri zaman yeniden o aynı başarılara ulaşabileceklerini düşünmektedir. Çünkü bugünün Müslümanı, itiraf etmeli ki, zihnini materyalist anlayışlara da bulaştırmıştır. Bu zihinsel karışıklıktan kendini kolay kolay kurtaramamaktadır. İlk Müslümanlarla (sahabiler), bugünün Müslümanları arasındaki bu fark, bir görüş ve anlayış farkını gösterir. Bugünün Müslümanlarında, teslim oluştaki hasbilik az çok ortadan kalkmıştır. O, İslâm'ı yalnız emir ve yasaklara teslim olmaktan ibaret bir hadise olarak görmemektedir sanki. Teslim olmakla birlikte, birşeyler de ummakta ve beklemektedir.

İslâm'ı başka dinler veya dünya görüşleriyle karşılaştırır-ken, insanların bekledikleri şeye nail olacakları hususunda sanki bir teminat verme motifinin bile gizlice mevcut olduğu düşünülebilir. Çünkü bu türlü karşılaştırmalarda İslâm'ın geçirdiği tecrübelerle, İslâm-dışı tecrübelerin başarıları söz konusu edilmekte ve bir bakıma İslâmî başarıların üstünlüğü ortaya konulmak suretiyle insanların iman etmeleri istenmektedir. Âdeta materyalist zihniyetin isterlerine göre bir cevap verilmektedir. Özellikle günümüzde geçerli hale gelmiş ve yaygınlaşmış olan ekonomik hadiseler boyuna anlatılıp durmaktadır. Sanki İslâm'ın ekonomik bakımdan üstünlüğü açıklığa kavuşturulunca insanlar seve seve İslâm'a gireceklermiş gibi. Tabii bunu söylerken, bizatihî İslâm'ı kavramamız konusunda yapılan bu çeşit teşebbüsleri saded dışı bıraktığımız gözden kaçmamalıdır.

Mesele ilk Müslümanların İslâm'a teslim olurken gösterdikleri hasbilikteki inceliği kavramakta ve onlara benzemeye çalışmakta yoğunlaşmaktadır. İslâmî anlamda teslim oluşta, hiçbir dünya kaygısının yeri olmadığı, gerçek anlamıyla iman etmenin insanları zaten bu tür endişelerden münezzeh kıldığı idrak edilebilmelidir.

KÖTÜ BİR DÜNYADA İYİ BİR MÜSLÜMAN

Kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak kalınabilir mi? Bu soruyu şöyle de sormak mümkündür: İyi bir Müslüman kötü bir dünyanın şartlarını sineye çekerek yaşıyorsa halâ iyi bir müslüman olarak yaşamakta olduğunu savunabilir mi?

Böyle bir soruyu sorarken akla gelebilecek şu ihtimali gözden kaçırıyor değilim: İslâm'ın vahyedilmeye başlandığı ilk yıllarda, Müslümanlar kötü bir dünyanın en kötü şartları altında en iyi Müslümanlar olarak kalabilmişlerdir.

Ne var ki, Asr-ı Saadet Müslümanlarının içinde yaşadıkları dünyaya karşı takındıkları tavırla günümüzde kendisine Müslümanım diyenlerin tavrı arasındaki fark gözardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Asr-ı Saadette kötü bir dünyada yaşayan Müslümanları iyi kılan hususla günümüzde kötü bir dünyada yaşayan Müslümanları kötü Müslümanlar haline getiren husus, onların kötü bir dünyaya karşı takındıkları tavırdan ileri gelmektedir.

Asr-ı Saadette kötü bir dünyada yaşayan Müslümanlar, kendilerini o dünyanın kötülüklerini sineye çekmek zorunda hissetmemişlerdi. Tersine, kötü bir dünyada yaşadıklarının bilincinde olarak o kötülüklere müdahale etmişler, bu yüzden yıllarca kötü bir dünyada yaşamış olmalarına rağmen iyi birer Müslüman olarak kalabilmişlerdir.

Günümüzdeyse belli bir kısım Müslümanlar, henüz kötü dünyada yaşadıkları hususunda yeterli bir bilinç düzeyine bile ulaşmış sayılmazlar.

Bir Müslüman, savaş esiri olarak içinde yaşadığı şartlara müdahale etmekten yoksun bir halde yaşarken bireysel olarak iyi bir müslüman olarak kalabilir. Ama böylesine istisnaî bir durumu elbette asıl ve kural diye kabul edemeyiz.

Burada, kötülük denilen şeyin kıstası da verilmelidir. Kötülük İslâm'ın emirleri ve yasakları dışında kalan, yani İslâm-dışı olan her şeydir. Bu bakımdan kötülüğün ve iyiliğin ölçüsü tamamen nesnel (objektif)dir. Bize şahsen bir zararı dokunup dokunmaması bakımından indî ve keyfî olarak değerlendirip hakkında hüküm biçebileceğimiz bir şey değildir.

Esasen param olmadığı için bankaya para yatırmamışsam, böylece banka ile herhangi bir ilişki kurmamışsam kendimi faizin ortadan kaldırılması için mücadele ediyor farzedebilir ve neticede kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak yaşıyorum diyebilir miyim?

Namaz kılmama izin veren bir yerde ve meselâ Almanya'da veya İngiltere'de veya Amerika'da yaşıyorsam, böyle bir müsaadeye bakarak iyi bir dünyada yaşadığımı ileri sürebilir miyim? Süremiyorsam ve sırf namaz kılmama müsaade edildiği için o toplumda İslâm'ın emirlerini hakim kılabilmek için herhangi bir girişimde bulunmuyorsam kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak yaşayabildiğim söylenebilir mi?

Demek ki, kötü bir dünyada iyi bir Müslüman olarak kalabilmem için kötülüklerin ortasında bile benim namaz, oruç gibi ibadetlerimi yerine getirebilmem, faiz, fuhuş gibi yasaklardan kaçınmam yetmiyor. Aynı zamanda kötülüklerin ortadan kaldırılabilmesi için mücadelede bulunmam gerekiyor, aksi takdirde kötü bir dünyada sayılmayacak kadar çok iyi Müslümanın bulunduğunu söyleyecektik, ama bu kadar iyi Müslümanın yaşadığı bir dünyanın nasıl olup da iyi olmadığını izah edemeyecektik.

DON KİŞOT'ÇA TAVIR

1.

Cervantes'in Don Kişot'u bugün hemen herkesçe, akla gelince dudaklarda küçümseyici bir tebessüm bırakan gülünç bir mahlûk olarak algılanır. Lüzumsuz atılganlıkların, enine boyuna düşünülmemiş kararların tatbikçisi bir tip diye bilinir. En kestirme ifadesiyle pek çok kimse Don Kişot'a bir manyak diye bakar.

Gerçi Don Kişot, içinde beslediği ülkülere tamamen yabancı kalmış bir kültür ortamında yaşamaktadır. Yaşadığı çevre, Don Kişot'un ülküsünü, fikirlerini anlamaktan uzaktır. Don Kişot'da, içinde yaşadığı ortamın gerçeklerini kavramaktan uzaktır. Eğer delilik insanların realite ile ilgisini kaybetmesi diye tanımlanıyorsa, bu anlamda Don Kişot bir delidir.

Don Kişot'un asıl dramı fiilen içinde yaşadığı gerçekle, kafasında yaşattığı gerçek arasındaki farkın bilincinde olmamasından ileri gelir. Bu farkın bilincinde olsa belki hareketlerine daha bir çeki düzen verecek, kafasında yaşattığı ülküyü başkalarınca da yaşanılır kılmanın çabasına düşecektir. Ne ki, bütün bunlar Don Kişot için tasa değildir. Bilinçli olarak değil, bu farklılığın bilincinde olmadığı için bunların tasasına düşmez. O sadece inandığı bir ülkü adına kafasında "kurduğu" gerçekler doğrultusunda, kimseye bakıp aldırmadan inatla, ısrarla yaşar. Üstelik kendi gerçeklerini başkalarına kabul ettirme uğruna hiç bir zorba tavrı da yoktur. Bunun da farkında değildir.

İçine düştüğü pek çok durum, Don Kişot'un gerçekler iklimine yabancı olanlar bakımından bir komedi sayılır. Ama ya Don Kişot'un kendisi bakımından? Onun bakımından da acıklı bir dram. Anlayışsızlığı tam bir katılaşmaya götürmüş bir ortamda yaşamak, üstelik bildiği doğrular adına yaşamak, başka bir yandan bakıldığında Don Kişot

için cesaretle katlanılmış fedakârlıklar, feragatlar sayılmalıdır. Ama Don Kişot bunun da farkında değildir.

Günümüz Müslümanlarının durumu da bazılarınca bir Don Kişot'luk olarak görülebilir. Şu farkla ki, Müslümanlar, Don Kişot'tan farklı olarak ne yaptıklarının bilincindedirler. Onlar, kendilerine telkin edilen yaşama tarzını bilinçle reddetmekte, İslâm'ın öngördüğü yaşama tarzına bilinçle talip olmaktadırlar.

Bu bakımdan aralarında fark var. Ama yaşanılan dramı söz konusu ederseniz, günümüz Müslümanı ile Don Kişot arasında benzerlikler bulmak mümkündür.

Daha da ileriye giderek denebilir ki, Müslümanlar bugün, İslâm adına tek tek Donkişotça bir hayatı yaşamayı göze almalı ve öyle bir hayata talip olabilmelidir, denebilir.

Dünyanın bizi yaşamaya zorladığı hayatı kaale almadan, Müslümanlar kendileri için öngörülmüş hayatı (İslâm'ın öngördüğü hayatı) bir Don Kişot saffetiyle yaşamalıdırlar. Böyle bir hayat tarzı, mevcut kültürün bir unsuru, bir rüknü olarak yaşayanlar için biraz delilik, biraz kaçıklık olarak görülecektir.

Ben kendi payıma günümüzün değişikliklerine aldırmadan, sağlanan kolaylıklardan yararlanmayı düşünmeden, hatta onlara meydan okurcasına kendi köşelerinde birer Don Kişot saffetiyle İslâm'ı yaşayabilen insanlara imrenilmelidir, diyorum.

2.

Batı iktisat literatüründe büyük adetler kanunu diye anılan bir kural var. Bu kural, belirli durumlarda çoğunluğun eğilimlerini söz konusu eder. Meselâ, faizler yükseltildiği zaman çoğunluğun temayülünün parasını faize vermek olduğu tesbit edilmiştir. Yahut savaş zamanlarında banka mevduatlarının çekileceği bilinir. Bu tür davranış-

lara yüzde yüz herkes uymaz, fakat yüzde seksen-doksan çoğunluğun, belirli bir yönde hareket etmesi, azınlığın davranışlarını etkisizleştirir. Böylece azınlıkta kalan bireylerin üzerinde sorumluluklarıyla ilgili olarak kötümser, olumsuz duygular peydahlanır: Azınlıkta olan bireylerde, biz ne yapsak yapalım iş olacağına varır kabilinden, aldırmaz, vurdumduymaz, yançizen davranış kalıpları hasıl olur. Gide gide insanda, kendi kişiliğine saygısız, kendini hiçesayan, olumsuz, yıpratıcı fikirler oluşur.

Batı kültürüne özgü yönetim biçimlerinden olan demokraside de, çoğunluğun düşüncelerine, çoğunluğun eğilimlerine itibar edilir. Kararlar, çoğunluğun eğilimleri yönünde oluşturulur. Böylece, azınlık arasında kalan bireyler, kendi kişilikleri üzerinde kuşkulu izlenimlere kapılabilirler.

Çoğunluğun belirli eğilimler üzerinde olması, o eğilimlerin doğruluğu, haklılığı üzerine kanıt sayılmasa da, bu durum, bir kanıt gibi öne sürülür. Gerçekteyse, hakkın mutlaka çoğunluğun eğilimleri yönünde olması diye bir kural yoktur.

Kararların, çoğunluğun oyları yönünde alınması, görü-nüşte çoğunluğun aktif olacağı yönünde bir izlenim verirse de, aslında, olaya bireyler açısından bakıldığında, bireylerin genellikle başkalarının davranışlarından yardım uman, yani pasif bir davranış biçimini benimsediklerini gözlemlemek mümkündür. Başka bir mesele de, oyu çoğunluktan yana olanlarda bile, belirgin bir kişisel sorumluluk hissetmenin zor olmasıdır.

Anlatmak istediğim hususun biraz karışık olduğunun, itiraza yol açabileceğinin farkındayım. Bu bakımdan, Müslümanca davranışlarla bir karşılaştırma yapmak bize biraz açıklık sağlayacaktır. Müslümanca davranış, bazı temel ilkelerde, kişiyi kendisiyle yalnız bırakır, başkalarının hangi eğilimde olduğu hesap-dışı tutulur. Yani, kişi hak

bildiği yolda, başkalarından yardım beklemeden, başkalarının ne diyeceklerine aldırış etmeden, kararını o yönde oluşturur ve bir başına yola çıkar. Bu davranış biçimi, özellikle çoğunluğun İslâm dışı kurallarla hayatını düzenlediği durumlarda önem kazınır. Meselâ, çoğunluğun domuz eti yediği bir ülkede bulunan bir Müslüman, başkalarının davranışına bakarak kendi davranışına "çekidüzen" verme, kendini onlara benzetme çabasına düşmez. Bir başına kalmış da olsa, hak bildiği davranışı uygular. Çünkü onu sorumluluktan kurtaracak olan şeyin kendi sorumluluğunu yerine getirmek olduğunu bilir. Başkalarının davranışı, böyle bir konumda onun ilgisi dışındadır. Daha açık bir deyişle, Müslüman domuz eti yememek için, başkalarının da bu eti yemeyi terketmesini beklemez, bu buyruğu bir başına yerine getirmeye bakar.

HAYAL DEĞİL, HAYAT

Kimileri, İslâm denilince bize çok uzak gelen, bu dünyada yaşanması imkânı bulunmayan bir ütopyadan söz açılıyormuş gibi bir izlenime kapılıyor. Sanki İslâm, yaşamamız için indirilmiş bir din değil de, zihinsel bir spekülasyon.

Bu niçin böyle oluyor? Sanırım, ilkin, İslâm'ın, hayatımız-dan (yalnız bireysel olarak değil, daha da önemlisi toplum hayatımızdan) uzaklaşmış olması gerçeği ile ilgili bir olaydır bu. Halen yaşamadığımızı, yaşayamadığımızı gördüğümüz İslâm, sanki bir daha hiç yaşanamayacakmış gibi bir duyguya yakalanıyoruz. İslâm-dışı düzenin şartlarına uyum sağlayan yaşa-ma biçimimiz içinde, öyle geliyor ki, İslâmî hayatı yaşamak bir hayalden ibarettir.

Burada, iki türlü çözümlemeye açık bir durumla karşı karşıyayız. İlkin, farkına varmadan, adeta Müslümanca yaşamayı kendimize yakıştıramıyoruz. Yani İslâm öylesi-

ne yüce bir yaşama tarzı açıyor ki önümüze, kendi süfli hayatımıza bakarak bu yüce hayatı yaşamayı kendimize lâyık görmüyoruz. Burada, yanlış bir tenzih söz konusu. Aslındaysa, mevcut hayatın bize kazandırdığı yaşama alışkanlığından vazgeçmeme gibi bir sebep var bilinç altında. Şeytanın değil, doğrudan doğruya nefsimizin kurduğu bir tuzak içindeyiz. Bu bir.

Öte yandan, İslâm'dan bahsedilirken, sanki herhangi bir dünya görüşünden söz ediliyormuş gibi bir duygu taşıyoruz. Herhangi bir dünya görüşünü, her hangi bir felsefî akideyi yaşamak veya yaşamamak nasıl elimizdeyse, İslâm'ı sanki böyle görmeye yatkın bir zihin yapısı geliştirilmiş. Böyle bakılınca, İslâm'ı yaşanabilir (yaşanması gereken) bir olay olarak değil de, zihnî bir kategori gibi alıyoruz. Sonuçta da, İslâm'ı yaşa-mak, biz itiraf etmekten kaçınsak bile, adeta zihinsel bir imaj kimliğinde görünmeye başlıyor.

Bir de, bu bireysel psikolojinin dışında toplumsal bir olgu var. Mevcut İslâm-dışı hayatı, ister istemez bir veri (mu'ta) olarak kabul ediyoruz. Bir yandan İslâm-dışı hayatın bizlere sunduğu birtakım nefsanî hevesleri hayatımızın vazgeçilmez unsurları haline getirmişken, bir yandan da yabancı unsurları hayatımızdan kovmak bize zor görünmektedir. Dahası var: Mevcut hayat şartları içinde yaşarken, bu hayat tarzımızı değiştirmeden İslâm'ı yaşayamıyacağımızı hissediyoruz, böyle bir hayat tarzını yaşarken İslâm'ı yaşamanın bir hayal olacağını anlıyoruz, fakat yaşadığımız İslâm-dışı hayatı değiştirmeyi bir türlü göze alamıyoruz.

İslâm'ı kavramak derken, belki herşeyden önce onun yaşanabilir bir olay olduğunu, İslâm'ın bir zihin fantezisi değil, bir hayat tarzı olduğunu anlamak gerekiyor.

İslâm hakkında bizi yanlış düşünmeye sevk eden sebeblerin, daima İslâm-dışı düşünceler olduğunu bilmeli-

yiz. Bunu başarabilmemiz için, bize yardım edecek tek düşünce yönteminin gene ancak İslâm olduğunu kabul etmeliyiz. İslâm'ı bir kez de bu kabulün içinden görmeyi denemeliyiz. O zaman, İslâm'ın bir fantezi değil, hayatın bizzat kendisi olduğunu daha iyi anlarız. Bugün kendimizi İslâm'ı yaşamaya lâyık görmeyen anlayışın, burada kastettiğimiz anlamda, aslında nefsimizin bir oyunu olduğunu bilerek onu yaşamaya lâyık olmaya çaba göstermeliyiz. İslâm'ı yaşamaya çaba göstermedikçe, ona gerçekten lâyık olamayacağımız ve İslâm'ın bize hep ütopya gibi geleceği, söylenmese de bilinebilecek bir gerçek olmalıdır.

BİLGİ VE BİLİNÇLİLİK

İslâm'a göre bir yaşama tarzını elde edebilmek, İslâm'a göre düşünmek ise, onun hakkında birtakım "maddî" bilgiler elde etmekle gerçekleştirilmez. İslâm'ın normlarına göre düşünebilmek, onun materyallerini elde edebilmekten daha fazla bir şeydir.

İslâm hakkında bilgi edinmiş herkesin İslâmî normlara göre düşünebildiği kabul edilemez. Burada, önemli olan, kafasını birtakım bilgilerle doldurmuş olmak değil, İslâm'ın gerektirdiği "nosyon" içinde düşünebilme yeteneğidir.

Bu bakımdan, burada işimize yarayacağı biçimiyle "bilgi"yi ikiye ayırabiliriz. Biri "kazuistik" niteliktedir. Yani tek tek olgulara ait edinilmiş bir bilgi yığını. Buna ansiklopedik bilgi demek de mümkün. Burada, edinilmiş bilgiler arasında kişi iç münasebetleri kuramadığı gibi, bu tek tek bilgilerden meydana gelmiş bilgi yığını, o kişiye İslâmî bir bakış açısı da kazandırmaz. Her olgu, her durum hakkındaki bilgi kendi başına kalır. Bir de prensiplerin bilgisi vardır. Prensiplerin bilgisine ulaşmış kişi için, "kazuistik bilgi" o kadar önemli değildir. O, sonradan gereke-

bilecek bilgileri nereden, nasıl elde edebileceğini bildiği gibi, içinde bulunduğu şartlara göre ne çeşit bilgiye ihtiyacı olduğunu da bilir.

Burada değindiğimiz bilgi açısından bakıldığında, Müslü-manları, en az iki kategori içinde ele almamız mümkündür. Bunlardan bir kısmı, İslâm hakkında oldukça geniş bilgi sahibidir. Buna rağmen, İslâm'ın gerektirdiği normlara göre düşünebilmekten yoksundurlar. Çünkü İslâm hakkında edindikleri bilginin bir müsteşrikin bilgisinden farkı yoktur. Evet, maddî olarak bir sürü şey bilmektedir. Fakat bu bilgisi, onu, İslâm'ın ruhuna uygun düşen yolda düşünmeye götürmemektedir. Gene bu kısım içinde mütalâa edebileceğimiz bir kısım Müslümansa, mevcut toplumsal ve siyasal şartlara göre, sahip oldukları bilgileri kullanamamaktadırlar. İslâm hakkmdaki bilgi hazinelerinin genişliğine rağmen yaşadıkları ortamın farkında değildir bunlar.

Demek ki, İslâm hakkında bilgi edinmiş olmak yetmemektedir. Bu bilginin edinilmiş olmasının gerekliliği ortada. Fakat prensiplere yükselebilme sırf kuru bilgiyle elde edilebilecek bir husus değil. İslâm'ın gerektirdiği normlara göre düşünebilmek, İslâm'ın ruhunu anlamış olmayı gerektirmektedir.

İslâm'a göre yaşama tarzı derken, bu yaşamayı yalnızca davranışlara yansıma anlamında kullanmıyoruz. Aynı zamanda çevremize karşı takınacağımız tavrın, dünyanın gidişatına karşı mütalâamızın da İslâm'a göre biçim almış olması gerekir diyoruz. Yani düşünme alışkanlığımız İslâmî normlara uygun bir akış izlemelidir. Bu da, prensiplerin gerektirdiği normlara göre bir kafa yapısına sahip olmaya bağlı.

Prensiplere ulaşmamış bir bilgi manzumesi ne kadar yüklü olursa olsun, hiç beklenmedik yerlerde, kolaylıkla mihverinden sapabilir. Prensiplere ulaşabilen bir bilgi manzumesi ise "bilinçli" olmakla ilgilidir.

Bugün bir Müslümana "bilinçli" diyebilmek için, bir başına, onun ibadetlerine bakmak yetmiyor. Bir kimsenin namaz kılıp kılmadığına, oruç tutup tutmadığına, zekâtını verip vermediğine, imkânı varken Hacca gidip gitmediğine bakarak hüküm vermek bizi hiç de sağlıklı sonuçlara ulaştırmayabilir.

İslâm'ın şartları arasında sayılan bu hususları yerine getirmek, esasen her Müslümanın kişisel yükümlülükleri sayılır. Yani birey olarak ibadetlerini ifa etmek Müslümanın, zaten ve söylenmeden bilinen, kişisel borcudur.

Öyleyse bir kimseye "bilinçli Müslüman" diyebilmek için onun kişisel yükümlülüklerinin ötesinde bulunan hususlarda yapıp ettiklerine bakmak gerekiyor.

Ne gibi?

İbadetlerini yapan kimse bunları kendisi için, yani kendi nefsini kurtarmak adına yaptığını göre, o kimse bunların dışında ne yapıyor, ona bakmalı. Allah'ın rızasını kazanmak için ne yapmayı düşünüyor? Ne yapmayı tasarlıyor? Ve ne yapıyor?

Müslümanın, bunları yapabilmesi için şüphesiz çok uyanık olması gerekir. Çevresi hakkında, ülkesi hakkında, dünya hakkında bir bilgisi olması gerekir. Dünyanın gidişatı hakkında bazı temel ve asgari bilgilerle donanmış olması gerekir.

Yarın, hesap günü, Allah kendisine: "Benim için ne yaptın?" diye sorduğunda, kimse namaz kıldım, zekât verdim, oruç tuttum, Hacca gittim diye cevap vererek durumunu kurtaramayacaktır. Çünkü bütün bu ibadetleri insan ancak kendi nefsini kurtarmak için yapmıştır. Bu ibadetlere muhtaç olan Allah değil, fakat kendisidir. Bu söylediklerimizse konunun sadece "elifbe"sidir.

Öyleyse müslüman, Allah için ne yapmıştır? Ne yapması gerekir?

Böyle bir soruya hazırlıklı bulunmak için Müslümanın, ibadetlerini yapmış olmasının ötesinde belli bir "bilince" sahip bulunması gerekir.

Müslüman bir yandan namazını kılar, orucunu tutarken, bir yandan da küfrün ve zulmün âleti olmaya bilerek bilmeyerek devam ederse, onda elbette belli bir bilincin bulunduğundan bahsedilemez.

Bir yandan ibadetlerini hiç sektirmeden yerine getirirken bir yandan da İslâm düşmanlarının emeline hizmet ederse, küfür saflarında yer alırsa, onda elbet bir bilincin bulunduğundan bahsedilemez.

Sıcak sobanın yanında, yahut güneş altında tatilini geçirirken, ezan okunduğu zaman da gevşek gevşek namaz kılmaya kalkarken, dünyanın başka yerlerindeki Müslümanların başı-na neler geldiğinden habersiz kalırsa, onda elbette bir bilinç bulunduğu söylenemez.

İslâm düşmanı olduğu Kur'ân hükmüyle sabit bulunan Hı-ristiyanların, Yahudilerin Müslümanlara karşı kurduğu tuzakların farkına bile varmadan onların safında yer alırsa, böyle bir Müslümanda nasıl bir bilincin sözü edilebilir acaba?

Öyleyse, Müslüman için "bilinçli" demenin ne demek olabileceği üzerinde tekrar tekrar düşünülmelidir. Sırf kendi nefsimizi kurtarmak için yaptığımız ibadetlerimizin bizi kurtarmaya yetip yetmeyeceği sorulmalı, araştırılmalıdır.

Bilinçli Müslümanla, bilinçten yoksun fakat bilgi taşıyıcısı Müslüman arasında pratikte önemli tavır ve davranış farklılıkları var.

Bilinçli Müslüman, dünyada edilgin bir durum alışı reddeder. Başkalarının âleti olarak kullanılmasına, istismar edilmesine göz yummaz. En önemlisi, nerede, nasıl istismar edildiğini veya edilebileceğini bilir. Bu yüzden et-

kendir. Dünyanın gidi-şatına Müslümanca bir tavırla müdahale eder. Müdahale edemediği zaman yahut müdahale etme imkânını elinde bulunduramadığı zaman, bunun da farkındadır. Haksızlığa karşı eliyle, olmazsa diliyle, olmazsa kalbiyle karşı koyar. Allah'ın düşmanlarına, gene Allah'ın rızası için buğz eder. Her haliyle etkin bir tavır alış içindedir.

Çağdaş mekanizmaların kendisine sağlamak istediği rahatlıklardan hoşlanmaz. Bu tür rahatlıkların kendisinin bilincini köreltmeye yönelik tuzaklar olduğunu bilir. Yeryüzünde işgal ettiği bir mekân varsa, bu mekânın Allah düşmanlarının lütfu ve ihsanıyla kendisine verilmediğini, dolayısıyla işgal ettiği mekânın hakkını korumanın da kendine düşen yükümlülükler arasında bulunduğunu bilir.

Rızk endişesi çekmez. Rızk endişesiyle kâfirlerle işbirliği yapmaz. Çünkü bilir ki rızkın vericisi, Rezzak olan yalnız Allah'tır.

Allah'tan korkanın kalbinde Allah korkusundan başka hiç bir korkunun yer tutmayacağını bilir. Bu yüzden kula kul olmaz, yalnız Allah'a kulluk eder. Allah'tan başkasından korkmanın, hele bir insandan korkmanın aşağılık bir şey olduğunun farkındadır.

Hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine iman eder. Kötülüğün eşyadan değil, fakat eşyanın emri altına girmekten olduğunu bilir, bu yüzden eşyayı kendi emrinin altına alır ve eşyayı kendine musahhar kılmaya bakar.

Onun zulüm tanımı yalın biçimiyle işkence ve zorbalık değildir. Yani, zulüm onun için aslında fizik bir hadiseden ibaret değildir. O, kuş tüyü yataklarda yatarken ve renkli rüyalar içindeyken de bir insanın zulüm altında bırakılabileceğini bilir. O zulmü Allah'ın hükümleriyle hükmetmemek diye anlar. Allah'ın hükümleriyle hükmedilmeyen

yerde o kuş tüyü yataklarda renkli rüyalarına terkedilmiş olsa bile, zulüm çarklarının döndürülmekte olduğunun farkındadır.

Durumunu somut bir konumda ve gerçekçi olarak değerlendirir. Kendisine rahatlık sağlayan ve fakat Allah'ın hükmüyle hükmetmeyenlere "Allah razı olsun" deme çelişkisine düşmez.

Bilinçten söz edip durduk, bilinçli olmakla kültürün ayrılması gerektiği noktaya da dikkat çekmek isteriz.

"Ben insana Racine'i ya da Theokritus'u bilince kültürlü olur demiyorum. Bence kültürlü insan dünyadaki durumunu anlamasına yarayan bilgiyi ve yolları edinmiş olan insandır" diyor Sartre.[1]

Günümüz dünyasında, Racine'i ya da Theokritus'u bilince kültürlü sanılan ve öyle sayılan bir anlayışla karşı karşıyayız. Bu sadece batı dünyasında değil, geçmişinde İslâm'ı yaşamış bugünkü Müslümanların ülkesinde de böyle. Theokritus'la Racine'in adını yan yana getirip üç cümleyi de arkası arkasına döktürüverenlere, aman ne bilgili insan diyoruz. Ya da ezberlediği üç âyet-i kerime ile iki hadis-i şerifi Arapçasından okuyan biri karşımıza çıktı mı, büyük bir alimle karşılaştık sanıyoruz.

Şimdi düşünüyorum da, acaba Hazreti Ebu Bekir'e (ra) şu ellidört farzı bir say da bakalım, denseydi, bu soru karşısındaki tavrı ne olurdu? Bilinen bütün farzları, vacipleri, sünnetleri yerine getirdiğinden kimsenin kuşku duymadığı Hz. Ebu Bekir, ne dediğini anlamak için soru sahibinin yüzüne bakıp kalırdı herhalde.

Müslümanların arasında şimdi böyle bir anlayışın yaygın-laştırılması çabası var. Suudi Arabistan'dan dönen bir arkadaşım, şimdiki Arapların öyle kolay kolay "kül

1. *Çağımızın Gerçekleri*, s. 56, İst. 1973

yutmadığını" anlatmak için İslâmî konularda bir iddia ileri sürüldüğünde, Arabın derhal "Delillerin nedir?" diye sorduğunu belirtiyor ve bir âyetle ya da hadis-i şerifle cevap veremediğiniz zaman sözünüzü dinlemeye değer görmediğini söylüyordu.

İnsanların âyet ve hadis bilmesinin karşısında olmak elbette akla aykırıdır. Tersine, bunların ezberlenmesi, öğrenilmesi, öğrenilenlerin hayatımıza aktarılması, söylenmeden de bilinecek bir şey.

Fakat ben, günümüzdeki bu anlayışın başka bir yerlerden kaynaklandığı kaygısını taşıyorum. Bu, pozitivizmin bizdeki bir tür yansıması gibime geliyor. Günümüzün Müslümanları, tuhaf bir pozitivist anlayış içinde, herhangi bir iddianın doğruluğunu anlayabilmek için âyetler'e, hadisler'e başvurulmasını marifet sanıyorlar.

Şimdi, ne yapalım öyleyse, bütün büyük müctehid imamlar da aynı yolu izlememişler midir, diye itiraz edileceğini bilmiyor değilim. Fakat biz zaten bunların (Kur'ân'ın ve hadislerin ve öteki kaynakların) bütünüyle bilinmesi gerektiğini anlatmak istiyoruz. Bunların bize delil olarak ileri sürülebilmesi için, onları delil olarak ileri sürebilmeye liyakatli bir birikim elde edilmiş olması gerektiğini vurgulamak istiyoruz.

İslâm'ın, ilim öğrenmek için öngördüğü teşvikler, küfür zihniyetinin hazmedilmesi için kullanılırsa, buna bir de: "İlim Çin'de de olsa öğreniniz" meâlindeki hadis-i şerifle delil getirilirse, şimdi ben bu delili nereye koyabilirim?

Âyetleri, hadisleri, kopuk kopuk ezberlemiş olmakta bir marifet göremiyorum. Meğer ki bunlar mücerret bir ibadet kasdıyla yapılmış olsun...

Önemli olan İslâm'ın getirdiği ruhu bütünüyle kavramış olmaktır. Onun lafzıyla ve ruhuyla değindiği bütün meselelerin müntehasını, gene onun isterleri doğrultusun-

da kavramış olmak bir Müslümanı arif yapmaya yetecektir. Fakat müsteşrik kafasıyla Kitabın tümünü ve bilinen bütün hadisleri ezberlemiş olmak hiçbir işe yaramayacaktır. O kimse isterse alim diye kabul edilsin.

Müslüman olarak benim ilgi alanımın sınırını belirleyen de bilincimdir. Bilincimle ilgi alanım arasındaki ilişkiyi aydınlatmak için bir örnek vermek istiyorum: Ben, Kızıl Çin'e Coca-Cola girmesiyle ilgilenmeli miyim? Amerikan menşeli General Motors'un ya da F. Alman menşeli Krupp firmasının Sovyet Rusya'da ya da öteki sosyalist ülkelerde yaptığı yatırımlar beni ne ölçüde ilgilendirir? Batılı ülkelerin kendi aralarında yaptıkları siyasî veya iktisadî konulu toplantılar, konferanslar, kongreler beni ilgilendirmeli mi?

Şu veya bu uluslararası finans kuruluşunun Türkiye'ye verdiği veya vermeyi vaat ettiği krediler Müslüman olarak benim ilgi sınırım içinde midir? Yoksa, bütün bunlara karşı ilgisiz mi kalmalıyım? Bütün bunları yok mu saymalıyım?

Bir görüşe göre, yukarıdaki soruların içinde belirtilen ve onlara benzeyen konular ve meseleler Müslümanları ilgilendirmez. Bu konuları bilmeye çalışmak Müslüman için bir zaman kaybıdır. Çin'e Coca-Cola'nın girmesinden bana ne? Çin'e Coca-Cola ile beraber Batı dansları da giriyormuş, bana ne? Yahut Batılı ülkeler Venedik'te toplanmış, Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesini istemek hususunda bir karar almışlar, fakat bu kararın Detant'ı zedelemeyeceğini ilân etmişler; sonra da Sovyetler'le ikili görüşmeler yaparak Detant'ın nasıl zedelenmeyeceği hususunda anlaşmaya varmışlar... Bunlar beni niçin ilgilendirsin?

Aslında bu görüş Müslümanları dünya meselelerinin dışın-da farzeden, daha doğrusu Müslümanları dünya meselelerinin dışında tutmak isteyenlerin öne sürdüğü, fakat İslâm'la ilgili bulunmayan mütalâanın sonucudur. İslâm'ı din olarak, Hıristiyanlığın bugünkü konumuyla bir sayan-

ların benimsediği görüştür. Fakat İslâm, vahyedildiğinden bu yana, tarihin hiçbir döneminde Hıristiyanlarla aynı kaderi paylaşmamıştır. İslâm'da hiçbir zaman Hıristiyânî anlamda din/devlet ikiliği olmamıştır.

Burası doğru, ama Çin gibi uzak bir ülkeye Batı patentli bir meşrubatın girmesi niçin Müslümanı ilgilendirsin, denebilir. Şunun için ilgilendiriyor: bu meşrubat bugün Türkiye'ye de girmiştir. S. Arabistan'a da girmiştir. Girmediği yer kalmamıştır. Bu meşrubat, girdiği her ülkede Batı sermayesinin bir simgesi sayılmalıdır. Bir ülkeye Batı sermayesinin girmesi ise Batı tarzı tüketim alışkanlıklarının girmesi demektir. Bu alışkanlıklarsa, bütünüyle Batı kültürünün o ülkelerdeki hükümranlığı anlamına gelir.

Müslüman, neyin nerden gelip nereye gittiğini öğrenmek için dünyada olup bitenlerle ilgilenmek zorundadır.

Müslüman olarak uyanık olmak zorundaysak, Müslümanların dünyaya karşı bir tavır alması gerektiğine inanıyorsak, dünyamızda olup biten hiçbir şeyi ilgi alanımızın dışında saymamalıyız.

Meselenin bir başka yönü daha var: İslâm, özellikle müsteşriklerin faaliyetleriyle ruhundan boşandırılmış bir entellektü-el kategori haline dönüştürülmeye çalışılmıştır durmadan. İslâm, bir bilgi kategorisi haline dönüştürüldükçe bazıları onu yaşanmaktan çok, hakkında bilgi edinilmesi gereken bir düşünce dizgesi diye algılamaya başlamışlardır. Bu da, İslâm'ın hayattan, uygulamadan kaldırılması için uygun zemini oluşturmakta kullanılmıştır.

İslâm'ı bir bilgi şubesi olarak bilmek, onu böylece öğrenmiş olmakla, yaşamak ve uygulamaya geçirmek arasında fark bulunduğunu söylemeye gerek yok.

İslâm dünyasına getirilen bu yanlış entellektüalizmin önümüze çıkardığı en bariz yanlışlıklardan birisi, şeriat ile tasavvufun ayrı ayrı şeyler sanılmasına yol açması olmuştur.

Asr-ı Saadette şeriatla tasavvuf aynı anda ve bir arada yaşanırken, bunlar her Müslümanın hayatında bütünleşmiş bir İslâm ahlâkını meydana getirirken, sonra bu ikisi adeta farklı şeylermiş gibi algılanmaya başlanmıştır. Bu sonucu, Müslümanca yaşamanın gide gide hayattan uzaklaşması, bilinmesi gereken şeylerle yaşanması gereken şeyler arasında bir fark gözetilmeye başlanması ile (kısacası yanlış bir entellektüalizmle) izah edebiliriz.

Bu olay besbelli ki, zararsız bir zihinsel faaliyet olmaktan ibaret kalmamıştır. Müslümanlar gide gide birbirlerini zahir ehli, batın ehli gibi suçlayıcı ayırmalara girişmişlerdir. Bu tür suçlamalar günümüzde bazı kesimlerde halâ geçerliğini koruyabilmektedir.

İslâm bir tür bilgi kategorisi haline dönüştürülmeye çalışıldıkça, onun mücerret bir zihin faaliyeti olduğu yolundaki yan-lış izlenim de yaygınlaşmaktadır. Bu ise İslâm'ın hayata dönüştürülmesini önleyici bir faktör olarak önümüze çıkmaktadır.

"Kalb temizliği" diye adlandırılan olgu her Müslümanın niteliğidir. Fakat bu olgu hayattan kovulmuş soyut bir nitelik diye algılanamaz. Kalb temizliği gereklidir ama yeterli değildir. Ne var ki, Müslümanca yaşama ve Müslümanca düşünme tarzımızın yanlış bir raya oturtulması yüzünden günümüzde kalb temizliğini yeterli sayanlara rastlanabilmektedir.

İslâm ahlâkı dediğimiz husus, alışverişinde doğru davranmak, yalan söylememek vb. gibi noktalara münhasır kılınamaz. Bunlar gereklidir. Fakat ahlâkımızın sadece belli bir kesitini oluştururlar. İslâm ahlâkı, aynı zamanda ibadetlerimizin de eksiksiz yerine getirilmesiyle bütünlenir.

Batı uygarlığında geçerli olan bu tür ayrımların İslâm'da yeri yoktur. Batı'da, dindışı bir ahlâkın sözünü etmek mümkündür, fakat İslâm'da dindışı bir ahlâk nasıl yaşanır?

KUL OLARAK KENDİNİ KAVRAMAK

Müslümam diğer insanlardan farklı kılan, fakat genel olarak ilk bakışta ayırd edilemeyen özelliği, onun, kendinden (insandan) başlayarak tüm evreni, yaradılışı, varlığı kavrayış tarzıdır. İnsandan başlayan bu farklı kavrayış tarzı, Müslüman dediğimiz, kendine mahsus farklı bir insan tipini de oluşturmaktadır.

İnsan, ya evreni kavrayışında hasıl olan farklılıktan dolayı Müslüman oluyor veya Müslüman olduktan sonra evreni farklı bir tarzda kavramaya başlıyor. Burada, bizim için vurgulanması gereken husus, bu meselenin prosedürünü tesbit etmek değil. Bizim için önemli olan husus, Müslümanın, insan ve tüm varlık karşısında beliren anlayış farkıdır.

Bu farklılık neleri içerebilir? İlkin, Müslüman, kendini "kul" olarak kavrar. Onun, kendini kul olarak kavraması, aynı zamanda, diğer insanları da "kul" olarak değerlendirmesi demek olur. Bunun anlamı şu: Kendi yerini, yeryüzündeki konumunu kul olarak kavrayan insan, kendisinin Allah tarafından yaratılmış olduğunu teslim eder. Sonra bu kavrayışını, derece derece tüm evrene, tüm varlığa sirayet ettirir. Yani tüm evrenin, tüm varlığın "mahluk" olduğunu kabul, tasdik ve teslim eder.

Varlığı "mahluk" olarak kavramak, ilk bakışta sanılabileceği gibi basit bir olay değildir. Hele insan zekâsının, insan aklının dolaysız biçimde, yani kendisine öğretilmeden kavrayabileceği bir olay hiç değildir. İnsanlık tarihinin en yüksek zekâları sayılabicek kişileri bile bu olayı kendiliklerinden kavrayamamışlardır. Yunan felsefesinden başlayarak varlığı akıl yoluyla kavramaya kalkışan insan, varlığı "mahlûk" olarak değil, hayır, olsa olsa "mu'ta" olarak kabul etmiştir. Varlığın "mahlûk" olarak kavranılması insana vahiyle öğretilmiştir.

Burada, bu son nokta ile ilgili, onunla iç içe bir diğer farika ortaya çıkmaktadır. O da, vahiy hakikatinin kabul ve teslim edilmesidir. Müslüman, Peygamberler vasıtasıyla insana vahyedilen hükümler doğrultusunda hareket ettiği gibi (ki bu, onu, müslüman olmayan insanlardan ayıran bir özelliktir), vahiyle bildirilen hususların mutlak hakikatler olduğunu da kabul eder.

İnsanın, kendini "kul" olarak idrak etmesi, onun bütün sonuçlarını yerine getirmesi yükümlülüğünü de beraberinde getirir. Kul olma, Allah karşısında ve yalnız O'nun karşısında aczini kabul etme, O'nun emirleri dışında veya O'nun emirlerine karşı vuku bulacak başka her türlü emir ve yasağı batıl sayma ve reddetme sonucunu doğurur. Müslümanın, Müslüman olmayan insandan farkı en somut biçimde bu son noktada belirir. Müslüman yalnız kendisinin değil, tüm varlığın, Allah'ın ilham ettiği tarz üzere hareket ettiğine inanır, kâfirlerin bile.

Böylece olunca, Müslüman ilkin yeryüzündeki misyonunu kavrayacaktır. Yeryüzünde niçin Müslüman olarak var olduğunu soracaktır. Bu sorusuna, yalnız İslâmî kaynaklardan cevap arayacaktır. Bu, bir bakıma, İslâm'ı her gün yeniden öğrenmesi demek olacaktır onun için. Her gün kendini yenilemeye aday olmayan Müslüman, kendisini ve mevcut dış şartlarını her gün bir kez daha irdelemeyi göze alamayan Müslüman, günümüzün şaşırtıcı hayat ortamında bilmeden ve istemeden İs-lâm-dışı bir hayatın gereklerine uymaya razı oluyor demektir.

Bugün, yeryüzüne hâkim olan hayat tarzının görülen en önemli özelliklerinden biri, onun her alanda gittikçe daha çok aşırılığa batan durumudur. Bu hayat tarzı, ifratla tefrit arasında gidip gelmektedir. Gereksiz önem vermelerle gereksiz ihmaller arasında, Müslümana yabancı bir dokuyu geliştirmektedir.

Bu hayat tarzının en tehlikeli yanı Müslümanı, farkında olmadan, İslâm-dışı "emirlere" itaat etmeye razı kılmasıdır.

Bugün, sokaktaki Müslüman, itiraf etmeli ki, böylesi bir hayat tarzının mağduru olduğunu, hatta mahkumu olduğunu bilmemektedir. O, İslâm-dışı bir hayat tarzını çeşitli kombinezonlar içinde benimsemiş haldedir. İslâm-dışı "emirlere" uymayı gözünde meşrulaştırmıştır da.

Mevcut hayat tarzını reddedemeyen Müslüman, farkında olmadan kendisini reddetmektedir. Farkında olmadan, kendine, kendi değerlerine yabancılaşmaktadır.

Mevcut hayat tarzı içinde, insan, kendini eşyaya hükümran sanmaktadır. Fakat aslında eşyanın kendisine hükümran olduğunu bilmemektedir. Her fert, kendi ekonomik bağımsızlığını istemektedir, fakat bu yolla ekonomiye bağlandığını hissetmemektedir. Eşya hevesi gitgide artmaktadır da, bu hevesine bir sınır çekmeye gücü yetmemektedir, daha doğrusu bu hevesi için bir sınır olabileceğini tahayyül edememektedir. Çok sayıda küçük küçük ilahları var da, bu ilahlara tapındığının farkında değildir. Çünkü "kul"luğunun farkında değildir, unutmuştur.

Gene unutmuştur ki, Allah'tan başka ilâh tanıyana Allah her şeyi ilâh kılar. Allah'tan başkasına kulluk edeni de Allah her şeye kul eder.

İÇ ŞARTLARINI MÜSLÜMANCA GERÇEKLEŞTİRMEK

İslâm'ı hayatımız için her şey yapmamışsak, onunla hiçbir şey yapmadığımızı ve onunla hiçbir şey yapmak niyetinde olmadığımızı açıklamış oluruz.

Hayatın herşeyi olmak bizatihî İslâm'ın bünyesinden doğan bir keyfiyettir. Şöyle söyleyelim: İnsan bazan kendisi için öyle amaçlar edinir ki, bu şey onun vazgeçilmez ga-

yesini oluşturur veya insan o şeyle hayatına bir anlam kazandırır. Eğer meraklısı değilseniz, diyelim pul biriktirmenin sizin için ne gibi bir önemi olabilir? Ama meraklısıysanız, kolleksiyonunuzda eksik olan bir tek pulu elde etmek için katlanacağınız fedakârlığın nerelere ulaşabileceğini söylemeye gerek yok.

İslâm, hayatımızın belli bir anını anlamlandırmak için veya hayatımızda bir çeşni bulunsun diye var değildir. Hatta boşlukta kalma hissinden kendimizi korumak için de Müslüman kılınmış değiliz. Şüphesiz, bütün bunlar temin edilmektedir. Fakat bizim İslâm'a yaklaşmamız bu niteliklerde olursa, bu eksik veya tek yönlü bir yaklaşım olur.

Burada, İslâm'ın öteki dünya görüşlerinden, öteki ideolojilerden farkını kavramak gerek. Bir Hıristiyan için, çeşitli tatmin sebepleri bulmak bakımından haftada bir kez kiliseye gitmek yetebilir. Bir komünist için kafasında belli bir ideolojiyi geliştirmiş olarak bir burjuva hayatı sürdürmek mümkün görülebilir. Daha başka bir ifadeyle, bir komünist elinden başka bir şey gelmediği veya şartlar müsait olmadığı için pratik olarak pekâla bir burjuva hayatı sürdürebilir —kendi ideolojisi için çalışırken bile.— Fakat bir Müslüman için, en olumsuz şartlarda bile Müslümanca yaşamanın yolu açıktır.

Burada meseleyi tamamen bireysel yaşama düzleminde tutuyoruz. İşte bu bireysel düzlemde bile Müslüman, İslâm'ı hayatının her yönü için geçerli kılmaya çalışır. İslâm böyle bir yaşamayı mahiyeti gereği bize sağlıyorsa, fakat böyle yaşamaya biz kendimizi hazır görmüyorsak, o zaman, bizim İslâm'a bağlı olduğumuzu söylememizin farklı bir anlamı içerdiğini kabul edeceğiz. Fakat bu, herhalde İslâm'ın bizden istediği şey olmayacaktır.

Meseleyi toplumsal düzlemde düşündüğümüzde ise bütün olaylara (gerek kendi içimizde oluşan kişisel sorun-

larımıza, gerek dış dünyada yani ekonomik ve siyasal şartlarda gelişmekte olanlara) Müslümanın bakış açısıyla bakabilmek, her şeyi onun ölçüleriyle değerlendirebilmek gerekiyor.

Bu oluşum tek yanlı, tek yönlü bir süreç değil. Kendi uygarlık değerlerimizi ortaya koymamız, kendi uygarlığımızı ve halen dünyaya egemen olan başka bir uygarlığı Müslümanca ölçülerle irdelemek, kısacası dünyaya yeni bir gözle bakmak gerekiyor.

Uygarlık derken sadece dış şartları gözönünde bulundurmuyoruz. Bundan çok, kendi iç şartımızı, bu iç şartın ortaya koyduğu ruhî atmosferi anlıyoruz. Bu, aslında ilkin ve öncelikle kendi iç şartımızı İslâm'a göre yeniden ayarlamak anlamına gelir. Bunu başarabilirsek, dış şartlara egemen olmanın ilk adımını atmaya adaylığımızı koyuyoruz demektir.

Kendi iç şartımızı İslâm doğrultusunda gerçekten ayarlayabildiğimiz takdirde dış dünya şartının aslında göründüğü kadar mudil (karmaşık) olmadığını da kavrayacağız. Daha doğrusu bir bakıma dış dünya şartlarını gereğinden fazla abartıyor olduğumuz ortaya çıkacak. Dış dünya şartlarına gereğinden fazla önem verdiğimiz anlaşılacak. Oysa yeni bakışımız, elbette bu bakışla bakabilmeyi başarabilirsek, bize dış dünyayı olduğundan fazla kaale almamayı telkin edecek.

Bugün birçok Müslümanın kafasında bir soru olarak duran pek çok problem bu yeni insanın kafasında aslında çözüme kavuşmuş olmanın ötesinde, problem olmaktan çıkacak.

Bugün Müslümanlar, daha çok çağın kurumlarıyla İslâmî kurumlar arasında bir uzlaşma ortamı arama durumundadır. Onlar daha çok İslâmî kurumları mevcut kurumların yerine nasıl koyabileceklerini hesaplamaktadır-

lar. Mevcut kurumları hangi teville İslâmlaştırabileceklerini düşünmektedirler. İç şartını İslâm'a ayarlamış olan birisi için bütün bu hesapların bir değeri kalmayacaktır.

Çünkü bu insan, İslâm'ın kendi kurumlarıyla geleceğini, kendi kurumlarınınsa mevcut bütün kurumlardan müstağni olarak işleyeceğini hisseder, böylece problem değeri taşımayan konularla gereksiz bir uğraşma içine düşmez, doğrudan doğruya kendi kurumlarının meselesini düşünür. Bu kurumları yürürlüğe koyabilmenin, onları gerçekleştirebilmenin hesabını yapar.

Onun meselesi artık paranın değerinin düşmesinden meydana gelen değer farkının faiz olup olmadığını düşünmek değildir; dikkati doğrudan doğruya faizsiz işleyen bir ekonomik yapının nasıl gerçekleşebileceği noktasında toplanır. Bu bakışsa durağan değildir. Tersine devinen bir nitelik taşır.

AN İÇİNDE YAŞAMAK

Müslümanın, şimdiki zaman içinde yaşadığı söylenir. Şimdiki zaman, sürekli olarak oluşmakta bulunan bir şimdiki andır.

Gerçi Batı felsefesinde de "şimdiki zaman"a önem veren düşünürlerin varlığından söz edilebilir. Ama orada, bu şimdiki zaman, genellikle insanların hayattan, yaşamaktan hazzetmeleri için öngörülmüş bir zaman kategorisi olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, şimdi yaşıyorum, birazdan öleceğim, öyleyse yaşadığım bu anı bir "haz" aracı olarak kullanabilmeliyim, avazım çıktığı kadar bağırabilmeli ve dans edebilmeliyim, bana yasak edilen (haram denilen) hiçbir şey yoktur ve herşey mubahtır, öyleyse dilediğim herşeyi yapabilmem için sınırsız özgürüm. Kısacası, birazdan gelecek ölümü unutabilmek için, şu anda elimde bulunan bütün imkânlarımı kullanmalıyım.

Çünkü birazdan ölüm gelecek ve şimdi elimde bulundurduğum imkânları ebediyyen kaybedeceğim.

Bu düşünce tarzıyla Müslümanın an içinde yaşaması arasında, güdülen niyet bakımından uzlaşmaz farklılıklar var. Batı kafa yapısı yaşanan anı adeta sonsuzlaştırma gayreti içinde gibidir. Yaşanan her an, onun için, hayattan biraz daha lezzet, biraz daha haz alabilmesi için elinde bulunan bir fırsattır. Ölümü unutabilmesi, ölümden sonra düşeceği "korkunç karanlığı ve hiçliği" görmezlikten gelebilmesi, hatta o "büyük boşluk"tan öc alabilmesi için, şimdi elinde bulundurduğu bir silahtır.

Müslümanın an içinde yaşamasıysa böyle bir niyetten çok uzaktır. Müslüman ölümü unutmak için değil, tersine ölümün varlığını bir emir olarak telakki ettiği için ve onu sürekli olarak bilinç düzeyinde tutabilmek için an içinde yaşar. An içinde yaşamak ona, kul olma bilincini duyurduğu ve birazdan öleceği gerçeği bu fırsatı elinden alacağı için anlamlıdır. Bu yüzden "ân" bir haz ve lezzet aracı olarak kullanılmaz, kul olma bilincinin yüklenildiği bir fırsat olarak değerlendirilir.

Her iki düşünce tarzında da ölüm temel motif olarak rol oynuyorsa da ölüm hadisesine bakıştaki niyetler farklıdır ve bu farklılık her iki insan tipini farklı bir hayat telakkisine götürür. Birinci telakkide ölüm, bir yok oluş, hiç varolmamış gibi bir hale dönüş, ademe mahkumiyet; ötekindeyse amellerin bitip hesap vermenin başlangıcı olan ân... Böylece ölüm, birinde hayatı bir haz aracı olarak kullanmaya iten motif olurken, ötekinde kul olmanın gereklerine riayet etmenin uyarıcısı oluyor.

"Ölmeden önce ölünüz" tavsiyesi, Batının haz felsefesinden çok ayrı bir alana çağırıyor insanı. Haz felsefesinde, ölüm hakikatı bu dünyaya değer vermeye götürürken, İslâm'da tersine bu dünyanın değersizliğini kavramaya yol açıyor. Ne gariptir ki, bu dünya da, kendine değer verenle-

re hiçbir şey vaad etmiyor, fakat kendine değer vermeyenlerin arkasından koşuyor. Nitekim "ihtiyaçlar sonsuzdur" varsayımından yola çıkanların gözünü bu dünyanın hiçbir şeyi doyurmaya yetmiyor ama yetinmesini bilenler sahip oldukları nimetlerin şükrünü nasıl eda edeceklerini bilemiyorlar. Durum doğrudan dünyaya yaklaşış farkıyla açıklanabilecek bir keyfiyettir. Olaya materyalistik şartlanmayla bakanların bu keyfiyeti kavramakta güçlük çekeceğini biliyoruz. Ne var ki, materyalistik şartlanmayla bile bakılsa ve bu dünyadaki nihai hedefin insanın huzuru olduğu kabul edilse bile, bunları nesnel ölçümlere vurmak ve huzurun hangi yanda olduğunu belirlemek çok zor olmasa gerek.

"An içinde yaşamak" olayında görüldüğü gibi diğer birçok motifler de, İslâm'da ve Batı düşüncesinde kaba bir gözle sanki ortak kavramlarmış gibi algılanabilir. Ama ihtiva ettikleri anlamlar ve taşınan niyetler onları farklı sonuçlara ve farklı hayat ve davranış kalıplarına götürmektedir.

An içinde yaşamanın ters yüz edilmiş biçimi "yarına kalma" kaygısıdır. Yarına kalmak, insanın nefsanî kaygılarından ve son yüzyılın Batı patentli kavramlarından biridir. Özellikle aydın takıma musallat bir hastalık. Aydın takım arasında da özellikle sanatçıların sözünü ettiği, devlet adamlarıyla siyasetçilerin ilgilendiği hastalıklı bir duygu. Bu halin, insanın, Allah'ın rızasını kazanma endişesiyle gösterdiği çabalarla ilgisi yoktur. Bu hal, doğrudan doğruya insanın kendi nefsini aziz kılma endişesi üzerine kuruludur. Kendi nefsini putlaştırma hevesini gizler.

A. Camus'nün, Sisyphe Efsanesi kitabında bir intihar ola-yından söz edilir. Adamın biri, eserini önemli kılmak adına kendini öldürmüş. Fakat bu ölüm, tahmin edileceği gibi, eseri önemli ve ölümsüz kılmamış. Adam öldüğüyle kalmış. O adama ölmeyi göze aldıran sebep yarına kalma hususunda duyduğu şiddetli arzudur. Tıpkı adı dillere des-

tan olsun diye zemzem kuyusunu kirleten adam gibi... Aynı cinsten olaylar. Genellikle yapıcı yetenekten mahrum olan, bununla birlikte nefislerini ölümsüz kılmak için önüne geçilmez bir tutkuyla yanıp tutuşan hasta tipler...

Yarına kalma endişesinin, öldükten sonra rahmetle anılma arzusuyla, rahmetle anılma dileğiyle ilgisi yoktur. Bu ikincisinde kişi mütevazidir, alçak gönüllüdür. Yaptığı işleri kendisi yaşarken işe yarasın diye yapmıştır. Onu yönlendiren saik Allah'ın rızasını kazanma dileğidir. Nefsine ait bir yarına kalma endişesi yoktur bu insanda. Oysa ötekinde, yarına kalmak için kıvranan insanda, Allah'ın rızasını kazanma saikinin hiç önemi yoktur. Kişi bunu düşünmez bile. Onun tek kaygısı, kendisi için putlaştırdığı nefsinin başkaları için de put haline getirilmesi isteğidir.

Yarına kalma endişesiyle çırpınan insan, kendisine faydası olmayan işleri terketme hususunda cehd göstermez. Yaptığı işler kendisine veya başkalarına faydalı olsun, olmasın, onun kafasında tek bir ölçü vardır: Yaptığı iş acaba onun yarına kalmasını sağlayacak mı? Bunu sağlayacağı kanısında olduğu için niteliği ne olursa olsun, isterse kendini öldürmeyle sonuçlansın, o işi yapmakta duraksamaz. Yarına kalma hususundaki bu güçlü arzu, kişinin farkında olmadığı yeteneksizliğine, aşağılık duygusuna karşı mihverinden sapmış bir savunma çabasıdır.

Yarına kalma kaygısı, insandaki fedakârlık, feragat, vazgeçiş, ölümü kâle almayış duygularının eksikliğiyle de açıklanabilir. Değindiğimiz gibi, genel olarak bir entellektüel hastalığıdır bu. İşin tuhafı şu ki, bu yeteneklerden mahrum bulunan insanın yarına kalma hususunda gösterdiği aykırı çabalar hiç de onun umduğu sonuçları vermez.

Müslümanın, yarına kalmak gibisinden hastalıklı kaygıları yoktur. O, her işini Allah'ın rızasını kazanmak

için yapar. O, sadece iyi bir kul olmayı düşünür. İyi kul olmanın gerekleri ne ise davranışlarını, amellerini ona göre ayarlar. Rahmetle anıl-mayı diler, fakat bu dileğin yarına kalma gibisinden hasta kaygılarla hiç bir yakınlığı yoktur.

EMİR KULU OLMANIN ANLAMI

"Emir kulu olmak" deyimi, bugün küçümseyici bir anlamda kullanılmaktadır. Bu deyiş, hemen hemen kula kul olmanın simgesi yerine geçmiştir. "Ne yapalım, ben de emir kuluyum" diyen birisi, böyle söylemekle çaresizliğini ifade etmek istemektedir. Bu sözün altında genellikle şöyle bir anlam yatmaktadır: "Bu yaptığım işi aslında yapmak istemem, istemiyorum da; ama neylersiniz ki yapmazsam beni işimden kovarlar, ekmeğimle oynarlar, bu işin yerine getirilmemesi konusunda sizinle aynı fikirdeyim, fakat fikrimin gereğini yerine getirmek hususunda acz içindeyim, beni mazur görünüz..."

Tuhaftır ki, böyle bir mazeret genel bir kabule mazhar kılınabilmektedir.

"Emir kulu olmak" deyiminin şimdi kullanılan anlamını bir an için ihmal ederek onun Müslüman için ne anlama gelebileceği hususunda düşünürsek karşımıza oldukça farklı ve yüceltici bir manzara çıkacaktır.

Müslüman, bir kere, daha baştan kula kul olmayı reddettiği için bir Müslümanın emir kulu olduğunu söylemesi, onun sadece Allah'ın emirlerine karşı kul olduğu ve sadece bu emirler karşısında boyun eğmeye amade olduğu anlamına gelir. Yani bu söz, kulun Allah karşısındaki acizinin bir ifadesi olmaktadır.

Bir Müslüman için Allah'ın emirlerini tartışmak akıldan bile geçirilmez. Bir emrin eğri mi, doğru mu diye tartışılması, bu tartışmayı yapan kimsenin kafasındaki şüphelerle ilgili olabilir, yani bir iman zaafının varlığını gös-

terir. Oysa Müslüman, tanımı gereği, imanından şüphe etmez. O kadar ki, İmam-ı Rabbani, Müslümanın imanının geleceği hakkında bile şüphe etmemesini bildiriyor. "Bir Müslüman imanından kesinlikle emin olacak, inşallah mü'minim demeyecek, elhamdülillah mü'minim diyecek" diyor.

Allah'ın emirlerinin tartışılıp tartışılmayacağı konusu belki bazılarımızın kafasını karıştırabilir. Bundan maksat, nass olan hükümlerin zatının tartışılmasıdır. Bir hükmün varlığı Kur'an veya Sünnet'le sabitse, o hüküm her ne olursa olsun mutlak doğru diye kabul edilir. Acaba bu hükümde bir yanlışlık var mıydı, yahut şöyle de olabilir miydi diye bir tartışmanın konusu haline getirilmez. Ancak o hükümde gizlenmiş olan hikmetler tartışılabilir. Faraza faizin yasaklığı konusunda, faiz yasak mıydı, değil miydi; yahut yasak edilmesi gerekli miydi, yahut faiz şu oranda olunca yasak olmaktan çıkar mı, gibisinden bir tartışma olmaz. Faizin yasak olduğu kabul edildikten sonra bu yasağın taşıdığı hikmetler araştırılır ve bu araştırma esnasında meselâ birisi diyebilir ki, faiz yasağı Müslümanların refahını sağlamak için konulmuştur; bir başkası da, hayır bunun için değil, insanların birbirini sömürmesini engellemek için konulmuştur... Faizin veya herhangi bir nassın bu yolda tartışılması yararlı da olur.

Emir kulu olduğunu söyleyen birisi, bununla Allah'ın emirlerine kul olduğunu söylemek istiyorsa, ortaya Müslümanca bir tavır koyuyor demektir.

Emir kulu olmak deyimi üzerine yukarda söylediğimiz anlamda Müslümanların tavrı bakımından önemli bir fark vardır ve başkalarını küçülten bu söz, bu fark yüzünden Müslümanı yüceltir. Emir kulu olma sözü kula kul olma anlamında kullanılırken, o kimsenin inanmadığı bir şeyi yapmak hususunda kendini mecbur hissetmesi gibi gizli veya açık bir tabasbus hali gözlenirken, aynı söz Müslüman yönünden, inancının gereğini yerine getirebilmek için

her zorluğu göze alabileceği, fedakârlıklara katlanabileceği anlamına gelmektedir. Deyim, bu bakımdan, Müslüman için yüceltici olmaktadır. Deyimin Müslümanlar arasında galat kullanışı da gene bu bakımdan reddedilmelidir.

Zaten İslâm'ı tebliğ etmenin en sağlıklı yolu onun buyruklarına göre yaşamak, yani yukarda sözünü ettiğimiz anlamda "emir kulu olmak"tan geçer. Nitekim herhangi bir ideolojide, ona inandığını söyleyen kimselerin o ideolojiyi hayatlarında uygulayıp uygulamadığına kimsenin pek o kadar önem verdiği yok, ama İslâm söz konusu olunca, kendisine Müslümanım diyen herkesten Müslümanca yaşaması, Müslümanca tavır ve davranışlarda bulunması titizlikle beklenmektedir.

Diğer fikriyat sahiplerinin veya mensuplarının inandıklarını söyledikleri fikriyatın gereklerini yapıp yapmadığına, o gereklere özel hayatlarında uyup uymadıklarına kimse aldırış etmiyor. Hatta o gereklere uyulmadığı görülürse bir takım mazeretler araştırılıyor, tevillere baş vuruluyor. Fakat Müslüman olduğunu söyleyenlerin sürekli olarak ayıpları, kusurları, eksiklikleri araştırılıyor.

Kimi zaman bu ayıp araştırıcıları o kadar ileri gidiyor ki, herhangi bir insanın nefsaniyetinden ya da heva ve hevesinden doğan ayıpları bile İslâm'a yüklemek gibisinden haksızlık sınırlarının zorlandığı oluyor.

Diğer fikriyat mensupları için üzerinde o kadar önemle durulmayan bu "yaşamak" hususu nasıl oluyor da İslâm ve Müslümanlar söz konusu olunca böylesine bir dikkatin ve titizliğin konusu olabiliyor?

Bizce bunun başlıca sebeplerinden birisi, Müslümanım diyen insandan başkalarının bekledikleriyle ilgili olmalı. Kendisine Müslümanım diyen herkesten bilerek bilmeyerek "mükemmel insan nümunesini" göstermesi beklenmektedir. Herhangi bir insanın zaaflarından doğan ku-

surları bağışlanmaktadır da, kimse, Müslümanın da zaaf gösterebileceğini kabul edememektedir. Bu kabullenmeyiş sadece Müslüman olmayanların Müslümanlar üzerindeki beklentileriyle ilgili değildir. Müslümanlar da kendi aralarında böyle ayrımlar yapmaktadır. Söz gelimi namazına son derece titizlik gösteren bir tacirden, öteki tacirlere göre daha fazla şeyler beklenmektedir. Başka Müslüman tacirler için mazur telâkki edilebilen davranış ve tutumlar, ibadetlerini ifa eden bir tacirde görüldüğünde tepkiyle karşılanmaktadır.

Müslümanın yaşantısında böylesine bir tutarlılığın beklenmesinin diğer bir sebebi de, başkalarından beklenmediği halde, müslümanda inançlarıyla bütünleşen davranışlar görme arzusudur.

Böylece Müslüman, en başta Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle, ikinci olarak da başkalarının kendisinden bekledikleri ve kendi hakkında duyulan zanları yalan çıkartmamak gibi bir fazilet duygusuyla İslâm'ın buyruklarını amellerine yansıtmak "zorundadır." Burada "fazilet" diye andığımız husus bazılarına yadırgatıcı gelebilir. Bu hususu İmam-ı Azam'ın hayatı boyunca uyguladığı bir davranışı bize hatırlattı. Gençliğinde bir gün çarşıdan geçerken onu göstermişler ve "İşte sabahlara kadar ilim çalışan genç bu" demişler. Aslında, hiç de her gece sabaha kadar çalışmayan büyük İmam, sırf insanların kendisi hakkındaki zanları yalan çıkmasın diye, o günden başlayarak ömrünün sonuna kadar öylece çalışmayı kendisine şiar edinmiş.

Böylece tebliğin en güzel biçimde, İslâm'ın buyruklarını bizzat kendi hayatımızda uygulayarak yapılabileceği sonucuna varılabilir. Esasen, cihadın büyüğü de budur, denilmiştir. İslâm'ı yaymak hususundaki diğer her türlü çalışma bundan sonra gelir. Bu da tabiidir. Çünkü İslâm'ı kendisi yaşamayan birinin sözüne başkalarının inanma-

sını beklemek yersizdir. Sözümüzün etkili olmadığını görerek başkalarına kızıyorsak, bu da iki katlı yersizdir. Bu durumda eksiğimizin ne olduğunu herkesten önce kendimizin araştırıp görmemiz gerekir.

AÇIKTAKİ GİZLİ PUTLAR

Müslüman, Allah'ın emirlerini hayata geçirmek için çalışırken, onun birey olarak nihai hedefi gerçekte nedir? Muzaffer olduğunu görmek mi? O, bu mücadelesinde zafer kazanmak için mi gayret gösteriyor? Onun amacının belirleyicileri zafer yahut hezimet midir?

Ben müslüman olarak ancak Allah'ın emirlerini yerine getirmekle yükümlüyüm. İnsan olarak zafere erişmek de hoşuma gider. Ne var ki, mücadelemin biricik belirleyicisi olarak zaferi kabul edersem, o zaman üzerime düşen görevleri yapmakta hatalarla da karşılaşabilirim. Bu hatalardan biri de, belki mücadele sahasını terketmek olur.

Mücadelenin getireceği sonuç, benim tartışma alanımın dışında kalır. Ben ancak emirlere uygun olarak "iyi bir mücadele verdim mi, vermedim mi" sorusunu kendime yöneltebilmeliyim. Bu sorunun cevabı da, ulaştığımız sonuca bakarak alınmaz. Yani zafere ulaşmışsam, muhakkak iyi bir mücadele verdiğim, yenilgiye uğramışsam muhakkak kötü ve eksik bir mücadele verdiğim için bu akıbetle karşılaştığım sonucuna varılmaz. Kuşkusuz, sonucun zafer olmasını dileriz, fakat amaç zafer değildir. Amaç, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Onun rızasını kazanabilmişsem, görünürde yenilmiş de olsam gerçekte galip sayılırım.

İslâm'ın getirdiği bu mülahaza tarzı, insanları sürekli olarak çalışmaya, çaba sarfetmeye iletmektedir. İnsanın çabaları sadece dünyanın kısır hedefleri ile çevrelenmemektedir. Zafer ya da hezimet bu bakımdan insanın gözünde değersizleşmektedir. Fakat bu arada başka şeyler

değer kazanmaktadır. Meselâ iyi bir "kul" olabilmenin hakkını vermek: bunun hakkını verebilmek için yapılması gereken şeyleri yapmak.

Müslüman, öncelikle kendi içini (kafasını ve kalbini) her türlü putlardan arındırmanın mücadelesini vermelidir. Bu sanıldığı kadar kolay değildir. Özellikle çağımızın getirdiği "gizli putlar" söz konusu olunca, bu putlardan arınabilmek ciddi bir zihin ve kalb cehdini gerektirmektedir.

Günümüzde insanın bağlanmak zorunda bırakıldığı putların sayısı putperest devirlerdeki putlardan daha az değildir. Bir putpereste, taptığı taşın ona zarar ya da fayda getirmeyeceğine onu inandırabilmek belki daha kolaydı. Fakat günümüzün putperestliğinde, insanı nefsinin derinliklerinden yakalayan öyle putlar oluşturulmuştur ki, insanları o putlara inanmaktan alıkoymak nefse fevkalâde güç gelebilir. En başta insanların önüne "bilim" diye bir put konulmuştur. Bu "büyük put"un tezkiye ettiği diğer putlar ise bir biri arkasından zincirleme sökün etmiştir.

İktisadî refah putlaştırılmıştır. Konfor putlaştırılmıştır. Bütün bunlar ve benzerleri günlük hayatımızın en küçük ayrıntılarına kadar nüfuz sahibi kılınmıştır. Bütün bu putlar, neticede, Allah'ın yasak ettiği fiil ve amelleri meşru kılma yolunda kullanılır olmuştur. İktisadî refahı put haline getirdikten sonra, bu putun tezkiyesi ile insanları meselâ aile planlaması adı altında çocuk öldürmeye inandırmak kolaydır. Seks bir kere put haline getirilince fuhşu meşrulaştırmak ve yaygınlaştırmak kolaydır. Bir takım "bilimsel akım"ları (izm'leri) put haline getirdikten sonra, insanları bu put için cinayete itelemek kolaydır.

Bütün bu putları hayatımızın dışına itelemek, onları hayatımızdan çıkartmak, şimdiye kadar geçirildiğimiz zihnî şartlandırmalardan kafamızı boşandırmakla mümkün olabilir. Bu işin ilk adımı ise, Müslüman olarak çağdaş putlarla her türlü uzlaşmayı reddetmekle başlar.

BEN KİMİM? DÜNYA KİMİN?

1. "Ey insanoğlu, mal benim malımdır, sen de benim kulumsun. Benim malımdan senin malın ancak yeyip harcadığın, giyip eskittiğin, dünya için geri bırakmayarak sadaka verip ahiret için ebedîleştirdiğin şeylerdir. Dünya için biriktirdiğinden senin hissen, ilahî gazaptır." *(Hadis-i Kudsî).*
2. "Ey insanoğlu, sana ayırdığım rızkın tümünü sen tü ketinceye kadar, o rızık seni arar bulur." *(Hadis-i Kudsî).*

Yukarıya aldığımız iki kudsî hadis, insanın mal, mülk karşısındaki tavrını belirleyecek iki önemli kıstas getiriyor.

Materyalistik şartlanmanın yönlendirdiği insan, mülkün Allah'a ait olduğunu artık unutmuştur. Dünyayı kendisinin malı saymak yolundaki vehmi mal karşısında, eşya karşısında onu açgözlü, doymak bilmez bir yaratık haline getirmiştir. Dahası, onu tabiatı tahrip etmekten çekinmeyen bir hale koymuştur. İnsan, kendini dünya üzerinde hak sahibi sandığı için, gözünü başkasının eline, cebine dikmekten vazgeçememektedir.

Oysa bütün maldan mülkten kendisinin sahip olduğu sadece yeyip harcadığı, giyip eskittiği kadardır. Bir de verdiği sadakadır.

Rızka gelince, o da, Allah'ın vaadi gereği, sen onun tümünü tüketinceye kadar o seni arayıp duracaktır.

Anılan hadisler, iki ayrı kültüre mensup olan insanların dünyaya bakışları arasındaki farklılığı da ortaya koymaktadır. Materyalistik bakış açısıyla hareket eden insan, dünyayı kendisine ait sanırken, bir yandan da kendisini ona muhtaç ve mecbur olarak görmektedir. Böylece kaçınılmaz biçimde dünyanın arkasına düştükçe doyumsuzluğu

çoğalmakta, dünyaya karşı ihtirası artmaktadır. Bu bir açgözlülük kısır döngüsüdür ve aynı düzlem içinde kaldıkça çaresini bulmak imkânsızdır.

Müslümansa dünyaya müstağnidir. Dünyanın ardından koşmaz. Kendisini dünyaya mecbur, mahkûm, muhtaç hissetmez. Dünyaya yüz vermediği için dünya onun arkasından gider.

Burada şu dengeyi de akıldan çıkartmamalıyız: Dünyanın arkasından gitmemek demek meskenet anlamına çekilmesin; cehdsizlik, çabasızlık, miskinlik tümüyle başka bir şeydir. Dünyanın arkasından gitmemek demek, yapıp ettiklerimizin "dünyevî rıza" için yani dünyayı kazanmak için olmaması demektir. Amellerimizi Allah'ın rızasını kazanmak için ifa ediyorsak, bu amellerimizle tüm dünyayı da elde etsek, bizim için önemli olan Allah'ın rızası olduğundan, dünya gözümüzde gene de kendisi için bir önem ve anlam ifade etmez.

Müslümanların dünya metaına karşı "bir lokma, bir hırka" diye adlandırılan tavrı da, dünya metaına önem vermemek, dünyanın, dünya metaının ardından koşmamak, dolayısıyla ona köle olmamak anlamını taşıyor.

Ancak, Islâm'ın emrettiği bir husus gene onun terimiyle, anlaşılmalıdır. İslâm'ın bütünüyle telkin ettiği belli bir anlam manzumesi içinde bir yere oturtulmalıdır. Böyle yapılmadığında, belli bir hüküm, belli bir buyruk, aslında amaçlanan hedefin dışında kalan bir anlam kazanabilir, hatta anlatılmak istenen amacın tam tersine dönüşebilir.

Islâm'da zenginliği de, yoksulluğu da öven, her ikisini de teşvik eden hükümlere rastlayabileceğiniz gibi, gene bunlardan kaçınmayı salık veren hükümlere de rastlayabilirsiniz.

Burada önemli olan bizatihî zenginlik ya da yoksulluk değildir, zenginliğin ya da yoksulluğun kişiden kişiye değ-

şebilen değerler kazanabilmesidir. Zenginlik vardır, kişinin şükrüne vesile olur; yoksulluk vardır, kişinin sabrını çoğaltır. Böyle olduğu sürece zenginlikten de, yoksulluktan da kişiye zarar gelmez. Zenginlik ya da yoksulluk, bir başına değerli ve değersiz sayılabilecek olgular değildir. Onu değerli ya da değersiz kılan, kişilerdir. Kimilerinde yoksulluk değer kazanırken, kimilerinde zenginlik değerlenir.

Müslümanın gündelik hayat içindeki tavırlarını belirleyen hükümler bu bakımdan sadece bir yanıyla ele alınmamalıdır. Bu tür hükümler, İslâm'ın bütünlüğü içinde değerlendirilmelidir. Bu hükümlerin İslâm'ın bütünlüğü içinde taşıdığı anlama bakılmalıdır.

"Bir lokma, bir hırka" diye ifade edilen tavır da bu cümledendir. Aslında az önce değindiğimiz gibi bu tavır en genel anlamıyla Müslüman için dünya metaına yüz vermemek anlamına geliyor. İyi ama dünya metaına yüz vermemek ne oluyor? Tümüyle dünyadan kaçmak ya da çalışmamak, meskenete düşmek mi? Dünya metaına yüz vermeyeceğim diye rızkımı kazanmaktan vaz mı geçeceğim? Kuşkusuz değil, ama bu tavrı böyle yorumlayanlar da çıkabilir.

Bizim, burada asıl değinmek istediğimiz husus İslâm'a ait hükümlerin, İslâm-dışı kıstaslarla ölçülüp biçilmeye kalkışıldığında nasıl çarpık sonuçlara ulaşılabileceğidir. Nitekim "bir lokma, bir hırka" ibaresi de, İslâm-dışı bir kıstasla ve meselâ kapitalist değer yargılarıyla değerlendirildiğinde haksız, ilgisiz, yanlış eleştirilerin konusu olmaya istidatlıdır.

Kapitalist tüketim ekonomisinin değer ölçüleriyle bakıldığında, kapitalist Batı dünyası, İslâm dünyasında böyle bir hayat anlayışının, dünya metaına karşı böylesine küçümseyici, vurdumduymaz tavrın hakim bulunmasını kapitalistik sızma için engel diye görmüş ve "bir lokma, bir hırka" anlayışı hücum odaklarından biri haline getirilmiştir. Aslında,

emperyalizmin belini kırabilecek silah bu basit formülün içinde gizliyken, günümüzün İslâm dünyası kendi hayat standardına küskün, küçümseyici, dahası düşmanca bir tavra yöneltildiğinden, nerdeyse bütünüyle silahsız bir hale getirilmiştir. Kendi silahını bırakmış, fakat düşmanın silahını da edinememiştir.

"Bir lokma, bir hırka" tavrını karalayan kapitalistik anlayış sahipleri, Müslümanlar arasında tüketim eğilimlerini kamçılamak istemişler, Müslümanlarda mal düşkünlüğü meydana getirmeye çalışmışlar, böylece kendi mallarına karşı bir piyasa oluşturmaya girişmişlerdir. Şimdi günümüz Müslümanları ihtiyaç duymadıkları malları satın almak zorunda kalıyorsa, bu, kapitalistik propagandanın baskısına yenik düşmelerinden ileri geliyor. Bu durumun kimin işine yaradığını söylemeye gerek bile yok. İşin en ilginç yanı, bu basit formüle karşı sağ-cıların ve solcuların ortak bir cephe oluşturmuş bulunmasıdır. Bu ilginç durum kafalara bir soru çengeli atmasın mı?

"Bir lokma, bir hırka" formülü aslında, insanların zengin olmak için çalışmalarına engel değil. Onun engel olduğu şey, dünya metaına, mala, eşyaya insanların köle kılınmasıdır. Dünyaya, mala, eşyaya köle olmayan; dünyayı, eşyayı, malı kendisine köle kılmaya aday olmuş demektir. Bu durumunu Allah'a kul olma bilinciyle pekiştirebiliyorsa elbet.

3. bölüm
İSLÂM'IN ÖZGÜNLÜĞÜ

ALT YAPININ TEMELİ: İKTİSAT DEĞİL HUKUK

İslâm'da, hukuk, sosyal yapının temelini oluşturur. O kadar ki, ilkin hukuk vardır, var olan o hukuka göre, diğer sosyal kurumlar oluşur.

Bu bakımdan, İslâm toplumunun oluş ve biçimlenme tarzı, İslâmdışı toplumların oluşum tarzından farklıdır. Genel bir ilke olarak denebilir ki, İslâm'da hukuk kuralları "a priori" olarak vardır. Bu durum, vahiy hakikatinin mahiyetinden çıkan bir keyfiyettir. İslâmdışı toplumlarda ise, hukuk kurallarının, hukuk kurumlarının ortaya çıkışı belli bir "evrim" sürecini izlemiştir.

Marx, hukuku bir "üst yapı" kurumu olarak ele alırken, insanların maddî ilişkiler sonunda meydana gelen çıkar çatışmalarını çözümlemek üzere konulan hukuk kurallarının, bu kuralları koyan egemen sınıfı kayırıcı nitelikte olduğunu tesbitlemekteydi. İslâmdışı toplumlar bakımından bu görüşte bütünüyle haksız sayılacak ve hemen reddedilebilecek yan yok. Gerçekten bu tesbiti doğrulayacak örnekleri göstermek veya en azından Avrupa tarihini böyle yorumlamak mümkündür.

Fakat İslâm toplumuna ve İslâm hukukuna nisbet ederek bu görüşü değerlendirmeye gidersek, onun yanlışlığını, kabul edilemezliğini anlarız. Yukarda değindiğimiz gibi, İslâm hukuku herhangi bir egemen sınıf tarafından kendi çıkarlarını sağlamak üzere kurulup geliştirilmemiştir. İslâm hukuku, onu yaşayan insanların tecrübelerinden önce mevcuttur. İnsanlar, mevcut olan bu kurallara göre kendi hayat tarzlarını ayarlar, oluşturur, kurumlarını kurarlar. İslâm hukuku yönünden, hukuk kurumlarının oluşumu için herhangi bir "evrim" söz konusu değildir. Vahiyle gelen kural, bütün evrimini kendi içinde ve bir kerede tamamlamış olarak var olur. Ve bir kere var olunca da, insanlar ona itaat etmek yükümlülüğü altına girer.

Konu ayrıca, egemen sınıf kavramı açısından değerlendirilse bile İslâmdışı toplumlarda geçerli sayılabilecek bu durumun İslâm sitesi bakımından geçerliliği, gerçekliği olmadığı görülür. Çünkü bu hukuk kuralları yürürlüğe konulduğu dönemde, bu kuralları uygulamaya hazır olan insanlar o toplumun "egemen sınıfı" olmak bir yana, tam anlamıyla mağduru, mazlumu durumundaydılar.

Daha da önemlisi, bu insanların bağlandıkları hukuk kuralları, o kurallar çerçevesinde oluşmuş bir toplumu (İslâm toplumunu) ortaya çıkardıktan sonra da, Marx'ın anladığı anlamda egemen bir sınıfın ortaya çıkması gene aynı kuralların mahiyeti gereği imkânsız hale gelir. Yani bir kere İslâm sitesi kurulduktan sonra, bir kısım insanların, söz konusu kuralları kendi keyiflerince değiştirme yetkisi mevcut değildir. Böyle bir keyfiyetin ortaya çıktığı varsayılsa, o zaman, İslâm hukukunun uygulanmadığı veya uygulamadan çekildiği gerçeği meydana çıkar.

Kısaca, başka toplumlar bakımından Marx'ın ileri sürdüğü hukukun bir üst yapı olduğu görüşünü doğru saysak bile, İslâm toplumu ve İslâm hukuku açısından bu görüş gerçeklere ters düşmektedir. İslâm toplumu bakımından hu-

kuk bir üst yapı kurumu olarak değil, tersine, diğer bütün kurumları (iktisadî yapının işleyişi de dahil) oluşturan bir alt yapı kurumu niteliğinde dışlaşmaktadır. Yani diğer sosyal ilişkiler ve kurumlar hukuku değil; hukuk, diğer bütün kurumları belirlemekte, oluşturmakta ve var kılmaktadır.

İSLÂM'IN DİYALEKTİK YAPISI

İslâm, onu bütün ruhuyla kavrayamayanlara oldukça "paradoksal" görünebilir. Bir yerde zenginliğin övüldüğünü görürken, başka bir yerde fakirliğin nimetlerinden bahsedildiğine rastlayabilirsiniz. Bir yerde ilim teşvik edilirken, bir başka yerde ilimden korunmanız gerektiği hususunda bir uyarı ile karşılaşmanız mümkündür. Bir yerde insanların birbirine dayanıp güvenmeleri gerektiği söylenirken, başka bir yerde tam tersini bildiren bir ifadeyle karşılaşabilirsiniz.

Bütün bu tür ifadelerin altındaki gizli anlamı (hikmeti) kavramadan, sadece lafızlara göre hükmetmeye kalkışırsak, içinden çıkılması imkânsız çelişkilerle karşı karşıya bulunduğumuzu sanabiliriz.

Fakat çelişkili gibi görünen bu ve buna benzer ifadelerin altındaki değişmez "temel bildiriyi" hesaba kattığımızda, bunların bütünüyle insanı apayrı bir hayat düzenine, yepyeni bir düzleme çağırdığını farketmekte gecikmeyiz.

İslâm tarihi boyunca, bazı Allah dostlarının bazı beyanları, ifade etmek istedikleri "hakikat"ın ne olduğu kavranılmadan, mücerret lafızlara göre yorumlanmak istenildiğinde, beyan sahibinin niyet etmediği anlamlarla karşılaşılmış, bu yüzden de zaman zaman onların sapıklığına, hatta kâfirliklerine bile hükmedildiği olmuştur.

Müslüman'ın ne demek olduğunu bilmeyen birisi, onun ayakları yerden kesik bir hayat özlemi içinde bulunduğunu sanabilir. Onlara göre Müslüman, bütün dünya

alâkalarını kesmiş, havalarda gezen biri olarak görünebilir. Oysa Müslüman da, herkesin bastığı bu yer küresinde dolaşmaktadır. Ancak onun, yer küresine atfettiği değer farklıdır. Kendini bundan müstağni tuttuğu için dünya belki ona râm olur. Burada, önemli olan kalkış noktamızın ve gayemizin (niyetimizin) ne olduğu hususunu kavrayabilmektir. Niyetimiz, dünyayı kendimize râm etmek değildir, niyetimiz dünyaya istiğnadır. Biz dünyaya müstağni olursak, dünya bize hizmetçi olur. Fakat istiğnamız, dünyayı kendimize hizmetçi kılma niyetini de taşımaz. Aksi halde istiğna adı altında riya yapmış oluruz.

İnsanlara bilim öğrenmeleri öğütlenmiştir. Ama hangi insanlara? Bildikleriyle amel etmeyen birinin bilmediklerini öğrenme çabasına düşmesi anlamsız olmaz mı? Keza âlimlere yüksek payeler verildiğini biliyoruz. Ama insanlar, aynı zamanda nice âlimlerin ilimleri yüzünden sapkınlığa düştükleri hususunda da uyarılmıştır.

Şüphesiz zenginlik nimet, yoksulluk belâdır. Fakat zenginliği belâ, yoksulluğu nimet haline getirmek de insanın elindedir. Şükürsüz ve zekâtsız zenginlik belâ olacağı gibi, sabırla ve tevekkülle katlanılmış yoksulluk nimet haline gelebilir.

İnsanlar birbirine dayanıp güvenmeli. Ama bu güvenmenin sınırı nedir? Bu, insanları birbirinin ilâhları haline getiriyorsa, işte o noktaya bir işaret koymalı ve sınır aşılmamalı.

Toparlarsak: bize, paradoksal gibi görünen, çelişkili gibi gelen ifadelerin altında, kendine mahsus bir düşünsel örgü bulunmaktadır. Bu hikmetlerin neler olduğunu kavradıkça, İslâm'ın nasıl bir hayat örgüsü öngördüğü daha derinden anlaşılır.

Ancak onun anlaşılmasına engel teşkil eden "mantık oyunlarına" da burada dikkat çekmemiz gerekiyor.

Antik Çağ Grek felsefesinin en önemli düşünce akımlarından biri olan "Sofizm" (sophism) asli meselelerin tartışılmasından kayıp gitgide geri meselelerin tartışma alanına girince safsatacılığa dönüşmüştür. Günümüzde sofizm denilince akla gelen anlam bu sonuncusudur. Başlangıçta bilginin teorik bir merakı gidermek için değil, fakat pratiğin, günlük hayatın emrinde olduğunu benimseyen sofistlerin sonraki takipçileri tartışma sanatını (dialektik) biçimsel mantık cambazlıklarına dökmüşler, fer'i meseleler bile denemeyecek muhal ve farazî konuları tartışmaya başlamışlardır. Amaç, bir konunun aydınlatılmasından çıkıp muhatabını her ne pahasına olursa olsun mat etme haline getirilmiştir.

Sofizm, bu aşağılatıcı anlamıyla günümüze kadar izlerini sürdürmüştür. Belli bir konu asıl mihrakından saptırılarak o konunun içinde olmakla beraber gerçekle ilişkisini kesmiş bir meselenin tartışması haline getirildiği anda, sofizm (safsatacılık, müğalatacılık) başlamış demektir.

Fıkıh tartışmalarının yoğunluk kazandığı Hicri 2. yüzyılda bu tür meseleler de tartışma gündemine getirilmekten hali kalmamıştır. Buna şöyle bir örnek veriliyor: Hunsâ kendi kendine cimada bulunsa ve hamile kalarak çocuk doğursa, doğan çocuk ana gibi mi mirasçı olur, yoksa baba gibi mi? Bunun gibi imkânsız meselelerin tartışılması hoş görülmemiş, hatta fukahadan bazıları bu tür tartışmaları haram saymışlardır.[1]

Safsatacılık belli bir bilim dalının içinde yürütülebildiği gibi, müsteşrikler ve misyonerler bu safsata ve müğalata diyalektiğini İslâm'a karşı da kullanagelmişlerdir.

Sözgelimi, birisi şunu ileri sürüyor: Bir Müslüman bir kâfire kelimei şehadeti teklif etse, kâfir teklifi reddetse,

---

1. M. Ebû Zehra, Ebû Hanife, Çev. O. Keşkioğlu, 5. baskı, s. 365.

bunun üzerine Müslüman okunu fırlatsa fakat ok hedefine ulaşmadan önce kâfir kelimei şehadet getirse ve bu anda atılan okla vurulup ölse, oku atan Müslüman katil sayılır mı, sayılmaz mı? Bu farazî olayı nakleden kimse, bu konunun bugün bile çözümlenmediğinî belirtiyor.

Burada önemli olan ileri sürülen meselenin çözümlenip çözümlenemediği değildir. Mugalata, hedef şaşırtmak suretiyle yapılmaktadır. Fıkhın aczini göstermek suretiyle kafalara fıkıh hakkında bir şüphe ve tereddüt tohumu ekilmek istenmektedir.

Kaldı ki, zikredilen olay farazîdir. Müslüman, kâfire bir teklifte bulunabildiğine göre konuşmanın normal ses mesafesinde yapıldığını kabul etmek zorundayız. Atılan ok, bu mesafede, ancak saliselerle ölçülebilecek bir sürede hedefine ulaşmış olacaktır. Bu kadar kısa sürede kâfir fikrini değiştirmeye fırsat bulabilir mi? Ama diyelim ki, bu süre içinde kâfir fikrini değiştirdi ve Müslüman oldu. Oku atan kişinin niyeti, kastı cinayet işlemek değil ki, katil sayılsın.

Fakat bu farazî olayı zikredenin niyeti, zaten böyle bir meseleyi tartışmak değil, lâf arasında bir şüphe tohumunu atıp geçmektir. Öte yandan konu kendi mantığı içinde ciddiye alınıp tartışılmaya değer görülse, iddia edildiği gibi, cevabı verilemeyen bir meseleyle karşı karşıya olmadığımız da görülmektedir.

Bir Müslüman, sakalını tıraş eden bir başka Müslümana şöyle bir iddia ile kâfirlik isnad etse; Allah sana sakal vermiş, şimdi sen her sabah kalkıp sakalını tıraş etmekle demiş oluyorsun ki: "Ya Rabbi, sen bana sakal verdin, ben senin bu iradene karşı gelerek işte onu tıraş ediyorum". Böylece sakalını tıraş eden adam kâfir oluyor. Fakat insafla bakıldığında sakalını tıraş eden Müslümanın böyle bir niyeti yoktur ve ileri sürülen iddia safsatadan ve mugalatadan ibarettir.

Sonuç: İslâm'a sağlıklı bir yaklaşımla varmak için günümüzde hemen her yerde, her alanda rastlayabileceğimiz bu tür sofistçe diyalektiğin, safsatanın, mugalatanın tuzaklarına düşmekten sakınmak gerekiyor.

ORTAYOL

İslâm vasat olanı öngörür. İki veya daha çok şeyin vasatisi (ortalaması) ile vasat olanı birbirine karıştırmamak lâzım. Vasat (orta), kendi başına varlığı olan müstakil bir doğrunun adı iken; vasatî, birden çok şeyin birbiriyle telif edilmesinden ortaya çıkan bir sentezdir. Ama böyle bir sentezle vasat olan şey hiç de birbiriyle tetabuk etmeyebilir. Vasat, hemen hemen her zaman, bu sentezin dışında kalan bir yer işgal edebilir.

İslâm faizi kesin olarak yasaklamaktadır. Ama günümüzün iktisadi şartlarında (kapitalistik veya yarı kapitalistik her çeşit iktisadî ortamda) faizsiz olarak ticarî muamelelerin yürütülemeyeceğini düşünen biri, kalkıp da faiz yasağı sadece özel borç akidlerini kapsar, dolayısıyla ticarî işlemlerde faiz yürürlüktedir, dese; veya yasak olan faiz mürekkep faizdir dese, veya sadece çok yüksek faiz hadleri yasaklanmıştır, düşük oranlı faizler yasak sınırı içinde değildir dese ve bu iddiasına dayanarak "günün şartlarına" göre faiz hakkında hükümler getirmeye yeltense; bu muhakeme tarzı, günün şartlarıyla İslâm'ın hükümleri arasında kaçınılmaz olarak bir telif zemini kurmuş olacaktır. Nitekim 19. yüzyılda bazı İslâm düşünürleri arasında bu tarz muhakemenin revaç bulduğu çevreler olmuştur. Kesin yasağa rağmen, telifçi zihniyetin bulmaya çalıştığı "vasatî", "vasat olan"ın dışında, hatta ona aykırı bir konumda yer almaktadır.

İslâm'daki faiz yasağı, kendi dışındaki ölçüler hesaba katılarak veya o ölçülere nisbet edilerek konulmamıştır.

Faizin yasak oluşu, İslâm'ın öngördüğü diğer bütün hükümlerle birlikte mevcuttur. Ve bu hükümlerin tümü bir arada mütalâa edildiğinde öngörülmüş olan "vasat"ın mahiyeti anlaşılır. Şöyle söyleyelim; faizin haram, ticaretin helâl kılınması, hiç bir zaman, kapitalizm ile komünizmin belli hükümlerinin sentezi olarak düşünülemez. Komünizmde faiz yasağı varsa, bu basit olarak komünist sistemde özel mülkiyete, dolayısıyla özel ticarete yer olmaması mantığından çıkmaktadır. Keza kapitalizmde ticaretin serbestçe icra edilmesi, bu sistemdeki özel mülkiyet hakkının mantıkî bir sonucudur. Öte yandan, komünizmde ticaret yapabilen kimse, sistemin tabiatı icabı elinde bulundurduğu ticaret metaını meşru olmayan bir yoldan edinmiş demektir. Dolayısıyla, faizle ticaret yapan kimse, sistemin kurallarına iki kere karşı gelmiş olmaktadır (hem ticaret yapması, hem faizli işlem yapması bakımından). Özel mülkiyete ve onun bütün sonuçlarına katlanmayı gerektiren bir sistemin (kapitalizm) ifratıyla; yağmurdan kaçanın doluya tutulması anlamında, bu aşırılıklara set çekme adına ortaya çıkmış başka bir sistemin (komünizmin) tefriti, bizi kaçınılmaz olarak bu iki aşırının telifine götürmez. Götürse, bulunacak yol "vasat" olmaz, belki vasatîde kalır. Günümüzde, kapitalist ve sosyalist dünyalar, bu vasatîyi bulmanın çabasındadır, yoksa vasat olanı değil...

Kısaca değindiğimiz bu hususları İslâm'ın öngördüğü doğruların münazaralar yoluyla elde edilemeyeceği gerçeğini belirtmek için andık. Hele münazara İslâm dışı kıstaslar esas alınarak yapılıyorsa, o münazaradan elde edilecek sonuç da İslâmdışı kalacaktır. İslâmî kurallara uygun gibi düşen bir neticeye varılmış olması halinde bile bu netice tamamen tesadüfidir, yoksa mutlak hakikatin bir ifadesi değildir. Yanlış önermelerden doğru sonuçlar elde etmek mümkün değildir. Doğru gibi duran bir sonuca va-

rılmış olması halinde bile, bu sonuç hiç bir zaman mutlak hakikati ifade etmez.

İslâm, vasat olanı öngörür demiştik. İslâm'ın öngördüğü "vasat"ı bulmak ve o "vasat"ta yaşamaksa günümüzde son derece önemli meselelerden biri olsa gerektir.

Öncelikle, İslâm'ın emrettiği "vasat"ın mahiyeti hakkında sağlıklı bir anlayış düzeyine ulaşılmalı ki, söz konusu "vasat"ı bulmak adına ifratla tefritten kaçınmamız mümkün olsun.

Özellikle kafaların batı kültüründen gelen bir takım değer yargılarıyla donatıldığı günümüzde, vasatı bulmak adına ifrata veya tefrite kaçıldığını görmek ilgi çekici bir olaydır.

Şimdi meselâ hastaların duasının kabul edileceğine dair bir vaat var diye, kimseden hasta olması için gayret sarfetmesini isteyemeyiz. Abes olur. Nice sıhhatli kimselerin yoldan çıkmasına da sağlıklarının yol açtığı bildirilmektedir. Demek ki mesele hasta veya sağlıklı olmada değil, içinde bulunduğumuz hal ne olursa olsun, o hal içinde Allah'ın rızasını gözetebilmektedir.

Müslümanlara ilim emredilmektedir. Ama öte yandan bir hadisi kudsîde "Nice alim vardır ki onları ilim bozmuştur" denilmektedir..

Burada dikkat edilecek husus, bize emredilen herhangi bir hükmün, aynı zamanda mefhumu muhalifiyle de harekete mezun olup olmadığımızdır. Meselâ Müslümanlara fakirlikten kaçınmaları emredilmektedir fakat biz bu emrin mefhumu muhalifine bakarak demek ki zengin olmak için çalışmalıymışız gibi bir sonuca varırsak, pek muhtemeldir ki, bir yanlışa düşeriz. Çünkü fakirlik korkusuyla cimriliğe düşmek, takvadan uzaklaşmak da mümkündür.

Elimizdeki araçlar bizim onu kullanış amacımıza göre bir değer kazanır. Musa Peygamberin asası da asaydı, si-

hirbazınki de... Ama biri bir emri yerine getirmek için kullanıyordu onu, diğerleri sihir için.

Keramet, mucize deynekte değil, onu kullanan adamda ve o adamın niyetlerindedir. Ama sen o deyneği sihirbaza benzemek, onu taklid etmek için kullanıyorsan ölçüyü, vasatı kaçırdın demektir. Yani sihirbaz deynek kullanıyor diye senin deynek kullanmaman gerekmez. Sen de deynek kullan, ama sihir yapmak için değil. Çünkü niyetin sihir yapmak içinse, eline illâ deynek almak da gerekmez, bir şapkayla da yapabilirsin onu.

Mesele şudur: İslâm'ın bir inanış ve yaşayış tarzı olarak bize öngördüğü hükümlerle amellerimizi icra ederken, bu hükümlerdeki hikmeti İslâm'ın bütününü gözeterek anlamaya çalışmalıyız.

İslâm'ın hükümlerini, gene İslâm'ın emrettiği vasat'ı gözeterek uygulamalıyız. Bize bir hükmün uygulanmasında ne kadar katı olmamız emrediliyorsa o kadar katı olmalıyız; daha fazla değil, daha eksik de değil. Yoksa ifrata veya tefrite düşme tehlikesi önümüzdedir.

İslâm'ın doğruları başkalarının yanlışlarına olan bir tepkiden doğmamıştır. Bu bakımdan, meselâ, kâfirlere benzemek korkusuyla kafamızı birtakım evhamlarla doldurmamız da gerekmez. Kâfirlere benzememe konusundaki İslâmî hükmün muradını bütün ruhuyla kavrayabilirsek kendimizi lüzumsuz vehimlerden kurtaracağımız gibi, papaza kızıp oruç bozan adamın durumuna da düşmeyiz.

Müslümanlar İslâm'ı anlamaya, onu yaşamaya gayret sarfederken, halen içinde yaşadıkları İslâm dışı dizgelerin bir takım görünen veya görünmeyen engelleriyle karşılaşacaklardır. Yürürlükteki düzenin bazı müesseseleriyle, İslâm'ın aynı konudaki müesseseleri arasında görülebilecek bazı benzerliklerin bulunması, halen Müslümanları en çok şaşırtan konulardan biridir. Günümüzde pek çok Müs-

lüman, bu benzerliklere bakarak İslâm'la İslâmdışı müesseselerin bağdaştırılabileceği vehmine kapılmaktadırlar.

Diyelim ki, kapitalist ülkelerde "sosyal yardım kurumu" adıyla bir müessese varsa, bazı Müslümanlar derhal zekât'ı hatırlayarak böyle bir kurumun İslâm'da da olduğunu söylemekte, böylece İslâm'ın muarızlarına karşı rahat bir nefes alabileceklerini ummaktadırlar. Belki bu yoldan başkalarını da İslâm dairesine çekebileceklerini zannetmektedirler. Böylece, aslında Müslümanlar, İslâm'ın materyalistlere mahsus bir kafa yapısıyla anlaşılabileceği ve ona teslim olunabileceği gibi ters ve yanlış bir yola girebilmektedirler. Bu tür mülahazalar ne kadar iyi niyetlerle yapılmış olursa olsun, insanları bizzat İslâm'ın terimleriyle kavramaktan uzaklaştıracaktır. Çünkü zekât, bir sosyal yardım müessesesi olmaktan önce, Allah'ın emrettiği bir ibadettir. Sosyal yardım müessesesi olması veya başka sonuçları bulunması, söz konusu ibadetin bir fonksiyonundan ibarettir. Müslümanlar, zekâtın sayılan fonksiyonlarını yerine getirmek için değil, fakat sırf Allah'ın emri olduğu için ve Allah'ın rızasını kazanmak yolunda bir ibadeti icra etmek için zekât verirler. Zekât dışında bir niyetle verilen şeyler, miktarı daha çok da olsa zekât sayılmaz ve böylece Allah'ın emri de yerine getirilmiş olmaz.

Şimdi değindiğimiz nitelikteki mülahaza tarzı, günümüzün "şartları" içinde karşımıza çıkan birtakım müesseselerin vazgeçilmez olduğu yolundaki bir varsayımdan, bir vehimden ileri gelmektedir. Tam İslâmî bir ortamda, bugün mevcut olan birtakım müesseselerin ihtiyaç olmaktan çıkacağı düşünülmüyor da, adeta o müesseseler "İslâmîleştirilmeye" gayret ediliyor. İşte sık sık sözü edilen kurumlardan biri faizsiz banka. Bir bakışta, insanların aklına oldukça yatkın gelen böyle bir müessese fikri, aslında, halen yürürlükte bulunan iktisadî kurumların, İslâmî hükümlerin yürürlükte olduğu bir toplumda da şu veya bu

ölçüde varlıklarını sürdüreceği varsayımından doğmaktadır. Yani bugünküne benzer yatırım alanlarının İslâm düzeni içinde de cari olacağı farzedilerek, şimdiden onun finansman kaynakları, "faizsiz bankalar" marifetiyle sağlanmak istenmektedir. Ama aslında gerek nitelik yönünden, gerek nicelik yönünden bu tür yatırım alanlarının İslâm toplumunda bulunup bulunmayacağı, bulunsa bile bu tür yatırımların liberalist bir anlayışla "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" kabilinden mi olacağı veya olmayacağı üzerinde pek düşünüldüğünü sanmıyorum. Çünkü düşünülmüş olsa, bu "faizsiz banka" fikri, belki de gülünç bir icat olma durumuna düşerdi.

Sözü şuna getirelim: İslâm, İslâmdışı dizgelerin ortaya çıkardığı sorulara cevap vermek zorunda değildir. Nasıl ki, Öklit geometrisinin sorularına Öklitçi olmayan bir mantık kurgusuyla cevap aramak da abestir. Günümüzde yürürlükte olan pek çok müessesenin, İslâmdışı alışkanlıkların İslâmî toplum düzeninde de mevcut bulunacağını farzeden bazı Müslümanlar, ona göre müessese icat etmeye kalkışarak aynı yanlış uslamlamaya düşüyorlar. İslâmî kurumlar kendi iç mantığı içinde eksiksiz, fazlasız, yeterli bir dizge meydana getirir.

Bu konuda öyle sanıyorum ki çeşitli ülkelerde yaşayan Müslümanlar hemen hemen aynı cinsten "handikap"larla karşı karşıya.

Bu ülkelerde, açıkça ve doğrudan doğruya küfür milletinden olduğunu söyleyerek ortaya çıkanların durumu açık seçik bellidir. Onlar bakımından Müslümanları şaşırtacak bir durum yok.

Fakat taşıdıkları fikirlerin küfre gideceğinden belki kendileri bile haberdar olmayanların durumları bazı bakımlardan, zihinleri bulandırabilmektedir. Çünkü bu kümede yer alan insanlar, İslâm'a zıd bir tavır belirterek ortaya çıkmıyorlar. Tersine, fikirlerinin İslâmî olduğunu iddia

ediyorlar, bununla da kalmayarak İslâmî bir mücadele verdiklerini de söylüyorlar. Aralarında, yaptıkları işe (yani İslâmî bir mücadele verdiklerine) samimiyetle inananlar da mevcuttur.

Meselâ, Libya Sosyalist Cemahiriyesi, rejimin temellerinin sosyalist olduğu kadar İslâmî olduğunu da öngörmekte...

Pakistan Halk Partisi (PPP), İslâmî bir rejim içinde sosyalist ilkeleri uygulayacak bir program teklifi ile çıkıyor.

Bazı "kavmiyetçiler" taşıdıkları fikrin İslâm'a aykırı olabileceği hususunda en küçük bir tereddüt bile göstermiyorlar; kavmiyet fikirlerini "samimiyetle" İslâm'la "uzlaştırmışlar." O kadar ki, bu fikirlerin İslâm'a aykırı olduğu söylendiğinde kızıp köpürebiliyorlar.

İslâm'dan "cevaz" alarak yola çıkan bu çeşitli görüş sahipleri, eğer gerçekten aynı zamanda İslâmî bir amaç güttükleri inancında iseler, bunların durumları, "Haricîlere" çok benzemektedir.

Haricîler de, İslâm adına ortaya çıkmışlardır. Hz. Ali'ye karşı bile "şeriatı savunacak kadar" şeriata bağlılık asabiyeti içindeydiler. İşin tuhafı bu adamlar, güttükleri davada ihlassız da değildirler. Bazı kaynaklarda, namaz kılmaktan, secdeye varmaktan alınlarının deve tabanı gibi nasırlar bağladığı kaydediliyor.

Haricîler "hüküm Allah'ındır" mealindeki Kur'ân âyetini ileri sürerek Hz. Ali'nin hakem konusu dolayısıyla küfrünü iddia etmeye kalkışıyorlardı. Hz. Ali böylece, Allah'ın olan hükmü güya hakeme tevdi etmiş oluyormuş. Bu yoldan Kur'ân'a karşı gelmiş olunca da küfre girmiş oluyormuş!

Hz. Ali'nin Haricî'lere verdiği cevap hikmetlerle dolu. Demiş ki: "Haricîlerin zikrettiği ayet doğrudur, fakat onlar, bunu batıl bir yolda kullanıyorlar."

İşte, Hz. Ali'nin bu cevabı, günümüzde, güya İslâm'dan cevaz alarak sosyalistlik yahut kavmiyetçilik yapmaya kalkışanların tümüne birden uygulanabilir.

Sosyalistler, Hz. Ebu Zer Gıffari'nin tutum ve davranışlarını, kendilerine rehber ittihaz etmeye kalkışırlarken, aslında doğru bir "ip"e sarılıyorlar, fakat bu doğruyu batıl bir yolda kullanıyorlar.

Keza kavmiyetçiler, "Kişi kavmini sevmekle kınanmaz" mealindeki hadisi şerifi kendilerine rehber edinirlerken doğru bir söze sarılıyorlar, fakat bu doğruyu batıl bir yola ve batıl bir amaca yöneltiyorlar.

Bazı Batıcıların, İslâm'ın bilim hakkında koyduğu hükümlere bakarak Batılılaşmayı tecviz etmeye kalkışmaları da buna benzer. Onlar da, doğru bir hükmü batıl bir yolda kullanıyorlar.

İmdi mücerret bir hükmün, herhangi bir uygulamanın İslâm'la çelişmemesi yahut İslâm'a aykırı olmaması durumu ile o hükmün veya uygulamanın İslâmî olup olmaması farklı şeylerdir.

Bir hüküm yahut bir uygulama İslâm'a aykırı olmayabilir veya İslâm'ın koyduğu hükümlerle çatışmayabilir; fakat, buna rağmen o hükme yahut uygulamaya gene de "İslâmî'dir" demek imkânı bulunmayabilir.

Diyelim ki, herhangi bir ülkede herhangi bir iktisadî sistem uygulanmakta ve o sistem de faizli işlemleri yasaklamaktadır. İslâm'daki faiz yasağına bakarak o ülkede İslâm'ın herhangi bir hükmünün yürürlükte bulunduğunu söylememiz mümkün müdür? Daha doğrusu, o ülkede uygulanan faiz yasağı İslâmî midir? O hükme İslâmî'dir diyebilmemiz için, onun Allah'ın emri ve Allah'ın hükmü olduğu için uygulandığını aramamız gerekir. Bu gerçek yerine getirilmeden yapılan bir uygulama varsa, uygulanan şey İslâm'ın hükümleriyle çelişme ve çatışma halinde bulunmasa bile ona İslâmî'dir dememiz mümkün olmayacaktır.

1960'lı yılların sonlarına kadar İsrail'de Mecelle'nin yürürlükte olduğu söyleniyordu. İslâm hukukunun geniş bir bölümünü kapsayan Mecelle'nin yürürlükte bulunması, o ülkede İslâm hukukunun câri olduğu neticesine varmamızı gerektirir mi? Gerektirmesi için, uygulanan hükümlerin Allah'ın emri olduğu için ve bu bilinçle uygulanması şartı aranır.

Bazıları diyor ki, İslâm'da da Halife seçim yoluyla görevlendirildiğine göre, aynı sistemi uygulayan demokrasinin de İslâmî olduğunu kabul etmemiz gerekir. Yahut İslâmî uygulama kendiliğinden demokratik bir sistemdir. Aslında konuyu bu tarzda ortaya koymak yanlıştır. Çünkü nasıl, komünizmin faiz yasağına bakarak orada İslâmî bir uygulamanın bulunduğunu söyleyemiyorsak, sırf seçim konusundaki bir benzerliğe bakarak demokrasinin de İslâmî bir uygulama olduğunu söyleyemeyiz.

Keza, bir kimsenin kavmini sevip sevmemesi durumu ile "kavmiyetçilik" birbiriyle ilgisiz şeylerdir. Yani kişiye kavmini sevmesinin müsaade ve mübah kılınması, aynı zamanda kavmiyetçiliğin mübah kılındığı anlamına gelmez.

Bir hükmün, bir uygulamanın İslâmî olup olmadığını söyleyebilmek için, başlıca kıstasımız, o hükmün Allah'ın rızası uğrunda yapılıp yapılmadığına bakmaktır. Yalnız siyasî, içtimai konularda değil, ibadetlerimiz hususunda da aynı hüküm geçerlidir. Allah'ın rızasını kazanma niyeti olmaksızın, faraza sırf sıhhî sebepler dolayısıyla tutulan bir oruç, oruç sayılır mı? Nitekim günümüzde bazı toplulukların, zaman zaman protesto amacıyla aç durduklarını biliyoruz. Bunların yaptıklarına, yerinde bir adlandırmayla "açlık grevi" diyorlar.

Böylece, bir hükmün İslâma aykırı olup olmaması yahut İslâm'la çelişip çelişmemesi ile İslâmî olup olmaması farklı şeylerdir, diyoruz.

Ne var ki, günümüzde, bu dikkate değer nüans çoğu kez gözlerden kaçırılmaya çalışılarak İslâmdışı birtakım bâtıllar, sanki İslâmî gerçeklermişcesine öne sürülmektedir.

Tekraren belirtelim ki, burada önemli olan, herhangi bir hükmün, herhangi bir uygulamanın, İslâm'ın o konudaki aynı hükmüyle uygunluk taşıması değildir. O hükmün hangi niyetle uygulandığıdır asıl önemli olan. O kadar ki Müslüman olarak halis bir zihniyetle ve bilmeden bir hata yapsak, bu hatamız için bir şey lâzım gelmeyebilir. Yani böyle bir hata bizi İslâm dairesinin dışına çıkarmaz, hatta böyle bir hata günah bile sayılmayabilir. Fakat temelde İslâmdışı bir niyetle yaptığımız ve fakat görünüşte İslâmî sayılabilecek bir davranışımız, o davranışa İslâmî dememize yetmez.

Bir misal: Hakikatte abdestsiz olan biri, kendisini ihlas ile abdestli sanıyorsa, o kimsenin abdestli olarak icra etmesi farz olan bazı amellerini (meselâ namaz gibi) o hal üzere ifa etmesi mutebердir. Yani o hal üzere kıldığı namaz sahih sayılır. Öte yandan, abdest niyeti olmaksızın, usulüne uygun olarak da olsa, aynı uzuvlar bin kere de yıkansa o adamı abdestli kılamayacağı muhakkaktır.

Şimdi burada, dikkat edilecek husus şudur: Mücerret halde yıkanmak, temizlenmek İslâm'a aykırı değil, uygundur. Fakat sözü geçen yıkanma, o yıkanmanın maksadına matuf bir niyetle yapılmamışsa zahiren vuku bulacak temizlik, o temizliğin İslâmî sayılmasını gerektirmez.

Hadise, bireysel sahanın dışına çıkarıldığında büsbütün önem kazanmaktadır. Görünüşte İslâm'ın tecviz, hatta emrettiği, bir takım gerekleri yerine getiren bir kimse o gerekleri aslında İslâm'ın emridir diye yerine getirmiyorsa, bu hareketler İslâmî sayılmaz.

Günümüzde, pek çok şey, İslâm dünyasına bu yoldan aktarılmıştır. İslâmî olmayan pek çok şey, pek çok bâtıl, hep bu nokta unutturularak Müslümanlara şirin gösterilmeye çalışılmıştır.

Meselâ İslâm'da, bilimi yücelten hükümler mi var? Batıcılar, Batının bilim yaftalı küfürlerini, İslâm'ın bu hususta ki hükümlerini istismar ederek İslâm âlemine benimsetmeye çalışmışlardır.

Bugün, geçer akça sayılan ne kadar kavram varsa, bütün bunlar, İslâmî muhtevasından boşandırılarak fakat yeri geldikçe aynı kavramların İslâmî olduğu da ileri sürülerek Müslümanlara kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Bunların içinde en tehlikelilerinden biri olan "bilim"i şimdi söyledik; kardeşlik, adalet, eşitlik, hürriyet gibi daha bir takım kavramlar aynı yoldan İslâm alemine ithal edilmeye çalışılmıştır. Gerçekten aynı kavramların İslâm'da da bulunduğunu söylemeye gerek yok. Fakat bu kavramlar, İslâmî bağlamda, tamamen İslâmî bir içerik taşırlar.

Diyelim ki kardeşlik... İslâmî ıstılahta bu kelime İslâm kardeşliği anlamına gelir. Fakat siyonistlerin İslâm âlemine ithal etmeğe çalıştığı kardeşlik kavramı, Müslümanların kâfirleri de sevmeleri ve onlara benzemeye çalışmaları maksadına yöneliktir, yani açıkçası İslâmdışıdır.

Aynı kelimeler, taşıdığımız niyetlere göre farklı anlamları ifade edebildiğine göre, asıl ve önemli olan, o kelimenin İslâmî bir niyetle kullanılıp kullanılmadığına bakmamız olmalıdır.

İSLÂM VE KÜLTÜR

İslâm, kendinden ibaret ve kendine yeterli bir din olarak indirildiği için, onun, bir bakıma insanın yaşama çevresini, tavır ve davranışlarını belirleyen bir hayat tarzı, hayat anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz kültürü de kendine özgü bir vâkıa olarak belirecektir. Yani İslâmî kültür, Müslümanca yaşayış tarzının bir fonksiyonu niteliğindedir. İslâm'ın öngördüğü hayat tarzını eksiksiz olarak yaşayan insanlar, sonuç olarak çevrelerinde bir İslâm kültürünü de oluşturacaklardır.

Başta kendi kültürel şartlarını (çevresini) yoğuran insanın, sonradan meydana getirdiği o kültürün isterlerine göre yaşamaya başladığı görülüyor. Başka bir deyişle, olayı belli bir zaman kesiti içinde gözlemlemeye çalışırsak, insan da kültürün etkisi altındadır. Kendi yaşayış tarzını, içinde bulunduğu ve yaşadığı kültür hayatına göre ayarlamaktadır. Söz konusu kültürel çevre İslâmî olandan ne kadar uzak, ona ne kadar yabancı ise, insanların tavır ve davranışlarında yansıyacak olan zihniyetleri o oranda İslâm'a uzak ve yabancı kalacaktır veya gitgide o hale gelecektir.

Akültürasyon denilen, kültürlerin birbirine karışması ve bir kültürün diğerine hakim olması keyfiyeti, her zaman tabii ve olağan bir süreç izlemez. Hatta çoğu kez baskı ve zorbalık yoluyla gerçekleştirilebilir. Bizim tarihimizde, bu konu ile ilgili dönüm noktalarını herkes bilir (Tanzimat, Cumhuriyet). Geniş kitleler, aslında kendi dışlarında oluşan ve gelişen İslâmdışı düzene boyun eğmekten veya eğdirilmekten başka bir şey yapmadılar. Bir zaman sonra da bu meselenin tarihi kökenini unutup, içinde bulundukları ortamı tabii görmeye başladılar. Böylece hadisi şerifte ifadesini bulan hikmet gereği, her kavim lâyık olduğu idareyi (kültürel ortam da bunun bir yüzüdür) yaşıyor.

İSLÂM VE FELSEFE

Hayvanların filozofu eşek, Orwell'in Hayvan Çiftliği adlı satirik romanında şöyle konuşur: "Allah bana sinekleri kovmam için bir kuyruk vermiş" der ve hemen arkasından ekler: "Fakat ne sinekler olsaydı ne de kuyruğum." Burada hem felsefe ile istihza edilmekte. hem miskin bir ruh hali sergilenmektedir. Ayrıca miskin ruhların bir takım bahanelerle nasıl oyalandıkları da inceden inceye vurgulanmakta: Eşek, kendisine verilen kuyruğu harekete geçireceğine, birtakım yersiz varsayımlarla avunmaktadır.

Felsefî düşüncede insanı harekete geçirici "cevher" yoktur. Felsefe, bir hayat ve yaşama tarzı öngörmüyor insan için. Şartlara müdahale etmekten sakınan insanlara zihin idmanı yaptırıyor sadece. Fakat bu zihin idmanı hayata yansımıyor. İnsanı sadece hayallerle, (illüzyonlarla) uğraştırıyor. Onu nihayet vehimlere götürüyor. Vehim, aklın kendi icadı olan fantezilerle, illüzyonlarla uğraşmasından başka bir şey değil... Buysa yerinde sayarak yürümek gibi bir şey. Ya da pandomim: hayat yerine hayatın taklidi. Bu taklit ne kadar başarılı da olsa, hayatın kendisi değildir.

Batı'nın kafa yapısı, dini de felsefe haline getirmiştir. Dinin hayata müdahale edecek, hayatı sevk ve idare edecek özünü iptal etmiştir. Marx, din afyondur, derken asıl bunu anlatmak istiyordu. Yani Hıristiyanlığın artık insanı harekete geçirici, sevk ve idare edici özünü yitirdiğini vurgulamak istiyordu. Oysa dinin hakikati, zihnî bir spekülasyon (düşünce birikimi) olmak değil, doğrudan doğruya insana bir hayat tarzı getirmektir. Yani yaşanacak bir şeydir din. Vehimlerle, hayallerle, illüzyonlarla ilgisi yoktur. (Ne var ki Batılıların din derken kendi dinlerini, yani Hıristiyanlığı kasdettiğini farketmeyen diğer kültürlerin insanları, kullanılan "din" kelimesini kendi dinleri için de geçerli sanmışlardır.)

İslâm, bir zihin fantezisi olarak indirilmemiştir. Yaşansın diye indirilmiştir. Bu bakımdan herhangi bir filozofik düşünce ile karşılaştırılması yanlış olur. İslâm'ın temel amacı, bize evren hakkında, insan hakkında açıklamalarda bulunmak da değildir. Biz İslâmı başlangıç noktası yaparak belki evren hakkında, insan hakkında açıklamalarda bulunabiliyoruz. Ne var ki, dinin varmak istediği amaç bu değil. Amaç insanların, Allah'ın buyrukları doğrultusunda yaşamasıdır. İnsanların kul olma bilinci içinde yaşamasıdır. Bu yaşamayı hayatımıza sindirmek, bizde yaşayan bir ahlâk haline getirmektir amaç. Yoksa, felsefenin yaptığı gibi, bir takım soyut, kuramsal çıkarımlarla uğraşmak değil.

Din, yaşanan bir olay olunca, onun dünyanın gidişatına müdahale etmesi kendiliğinden meydana gelen bir sonuç oluyor. Dinin buyruklarını yerine getiren, yasakladığı şeylerden sakınan insanların meydana getirdiği toplulukta, hayata, dünyamn gidişatına kendiliğinden müdahale edilmiş oluyor. Dünyanın gidişatına müdahale edebilmek için bu kadarı yetiyorsa mesele yoktur; yetmiyorsa, o takdirde bu buyrukları daha da etken bir pozisyonda vazetmek gerekiyor. Yani felsefe ile bir tavır farklılaşması söz konusu. Kuyruk altına üşüşmüş sinekleri "sinekler olmasaydı" diye düşünmek felsefenin işiyken, harekete geçip sinekleri kovmak dinin işlevi oluyor.

İSLÂM VE BİLİM

İslâm, kuramsal ve zihinsel bir olay değildir, bilâkis fiilî ve amelî bir dindir. İlk Müslümanlar herhangi bir nazarî, fikrî tecessüslerini tatmin etmek veya bir takım maddî ihtiyaçlarını gidermek için bu dine girmemişlerdir.

Bu bakımdan günümüz Müslümanları ile Asrı Saadet Müslümanları arasında derin farklar vardır. Bu farklılığı,

sırf sahabilerin Müslümanlar arasındaki bilinen müstesna mevkilerini ifade etmek için söylemek istemiyoruz.

Fakat bunun dışında, zihinlerimizin çeşitli fikirlerin tesiriyle bulandırılmış bulunması, günümüz Müslümanlarının İslâm'a bazı entellektüel heveslerinin tatmini için de yaklaşma temayüllerini kamçılamaktadır.

Bu bakımdan, günümüzde, meselâ İslâm'a yaklaşırken bir takım fikrî temayüllerinin ve heveslerinin tatminini arayanların sayısı az değildir. Bilim yaftası altında sunulan birtakım modern "dogmalar"a İslâm'ın verdiği yahut verebileceği cevapları araştırmak ve bu cevapları başkalarına anlatabilmek bu kümede yer alan Müslümanların kaygıları arasında sayılabilir.

Bizzat kendisi bir "dogma" haline getirilmiş olan bilim karşısında İslâm'ın ne dediği bu Müslümanları yakından ilgilendirmektedir. İslâm'ın bilimi reddetmediğini, bilâkis teşvik ettiğini söylemek çoğumuzun hoşuna gitmektedir. Oysa İslâm'ın reddetmediği bilimin ne olduğu, mahiyeti hususunda sanırım pek az kimse kafa yormaktadır. İslâm'ın reddetmediği bilim bugün Batı âleminde geliştirilmiş olan bilim ve bu bilime temel hazırlayan belli bir zihniyet midir, yoksa bundan tamamen farklı olan bir "bilim" ve telakki tarzı mıdır? Batı âleminde bugün bilim diye anılan hadisenin kökenindeki telâkki tarzının dine muhalif bir zihniyeti yansıttığını, bugün çoğumuz hemen hemen unutmuş görünüyoruz. Gerçi denebilir ki, Avrupa'da "bilimsel zihniyetin" öncülüğünü yapanlar, Hıristiyanlık gibi pek çok bâtılların bulaştırıldığı bir din ile karşı karşıya idiler. İslâm'sa, o zaman olduğu gibi şimdi de, bu tür bâtılların karışmadığı, saffetini muhafaza eden bir din olarak kalmıştır. Binaenaleyh mevcut "bilimsel zihniyet" Hıristiyanlığa muhalefet ruhundan neşet etmiş olsa bile bu durum İslâm'ı ilzam etmez, denebilir. Böyle bir görüş doğru sayılsa bile, Batı âleminde bilim denilen olay, nihayet kendine mahsus saydığı bir saha-

yı dinden ayırmak gibi bir noktaya gelip dayanmıştır. Bilimsel zihniyetin içinde sayılan böyle bir telâkki tarzı bile İslâm'a aykırı ve karşı değil mi?

Şuraya varmak istiyoruz: günümüz Müslümanları Batı âleminde üretilmiş bilim de dahil hiç bir dogmayı hesaba katmadan İslâmî esaslara uygun bir hayatı yaşamayı göze almalıdır. Eğer Batı ile hesaplaşılmak isteniyorsa, bu hesaplaşma ancak fiilî bir ortam teessüs ettirildiğinde mümkün kılınabilir. Aslında bugünkü Batı da, fikrî değil, fiilî gücüyle kendisini dinletebilmektedir.

İSLÂM VE MİSTİK YAŞANTI

Hemen belirtelim ki, İslâmî yaşayış Batılıların deyimine göre söylersek "mistik bir tecrübe" değildir. İslâmî yaşayış, kuralları, Kur'an ve Sünnet'le öngörülmüş "fizik", "maddî", elle tutulur, gözle görülür bir olaydır.

Hıristiyan batı dünyasında dinî yaşayış ile mistisizm birbirine çokça karıştırılmış ve bunlar üzerinde ardı arkası kesilmeyen tartışmalar yapılmıştır. Konu böylece bir yanı ile de din ile bilim arasındaki tartışmalara yol vermiştir. Bilim adamları muharref İncil'de veya Tevrat'ta söylenenlerin yahut "din adamlarının" iddia ettiği şeylerin aksini belgeleyecek bir buluşla ortaya çıktığı her seferinde, bu, bilimin dine karşı üstünlüğü ve dinin yetersizliği gibi algılanmış ve her yeni buluş bilimin zaferine bir tescil diye telakki edilmiştir. İslâm dünyasında ise bilim ile din arasında, Batı'da görüldüğü biçimiyle bir çatışma hiç bir zaman vuku bulmamıştır. Bulması da zaten muhal olurdu. Ne var ki İslâm dünyası, Batı ile "son karşılaşmasında" bu nitelikte tartışmaların da şahidi olmuştur. Batı'yı İslâma aktarmak isteyenler, İslâm dünyasına bu tartışmaları da getirmişlerdir. Hıristiyan Batı dünyasında çok ayrı bir düzlemde geliştirilen bu tür tartışmaların mahiyeti yete-

rince kavranılmadığından, din ile bilim, daha açıkçası Hıristiyanlık ile bilim arasındaki tartışmalar İslâm ile bilim arasında da olabilirmiş gibi algılanmıştır. İslâm dünyasında, halen bu yanlışlığın doğru olduğunu sananların sayısı az değildir.

Batılı deyimlendirmenin "mistik yaşantı" dediği şeyle İslâmî yaşantı arasında uzaktan yakından bir ilgi yoktur. Müslüman için öngörülen hayat tarzı Kur'ân'da ve Sünnette bütün açıklığı ile belirlenmiş ve Müslümanların yaşantıları ile örneklendirilmiştir.

Bir kimsenin eşya ve tabiat üzerinde veya diğer canlılar üzerinde yahut kendi şahsında birtakım olağanüstü tasarruflara sahip olması ve meselâ akan suları durdurması veya bir çuvaldızın üzerinde oturabilmesi gibi maharetler göstermesi kabilinden olan şeylere Batılılar "mistik yaşantı" diye bakıyorlar. Oysa İslâmda Müslümanca yaşayış, bir çuvaldızın üzerinde oturmayı sınamak için gerçekleştirilmez. Üstelik bunları yapabilmek için insanın Müslüman olması da gerekmez, yoga yapanlar bu alanda az marifet göstermiyorlar!

Bir İslâm büyüğünün dediği gibi, "Bir insanın amelleri şeriata uygun değilse, onu uçarken bile görseniz inanmayınız."

İslâm'da marifetlerin en üstünü, ihlas ve takva ile hayatını sünnet'e uyarlayabilmektir. Böyle yapmaya gayret eden Müslümansa hayatında bunun dışında bir beklentiye yer vermez.

İSLÂM VE RİYAZET

İslâm'da Hıristiyanlıktaki anlamıyla "formel" bir riyazet usulü de yoktur. Bildiğimiz kadarıyla, Hıristiyanlıkta riyazet yapanlar yalnızca ruhban denilen din adamı "sınıfı"dır. Bunların katlandıkları riyazet de, çoğu kez, helalle-

rin haram kılınması biçiminde tezahür etmektedir. Meselâ, belli bir mezhep salikleri kendilerini ölünceye kadar evlenmekten menediyorlar. Bazı dünyevî ilişkilerden bütünüyle koparak nefse hakim olmak adına, nefslerine zulm edebiliyorlar.

Oysa genel anlamıyla riyazet İslâmî yaşayışta, ne bir sınıf insanın tekelindedir, ne de helâli haram kılma biçimindedir.

Denebilirse, İslâm'daki riyazet, sünnet üzere yaşayan bir Müslümanın doğal yaşantısıdır.

Nefsin heveslerine değil, fakat sünnetin icabına göre yaşayan bir Müslüman belki sürekli bir riyazet üzeredir.

Böylece, asıl maksadı nefs hakimiyetinin, nefs kontrolünün eğitimini gerçekleştirmek olan riyazet Hıristiyanî usülde nefs emniyetine yol açarken, İslâm'da asıl hedefine ulaşmaktadır. Çünkü Hıristiyanî riyazette, riyazete teşebbüs eden kimse, yaptığı riyazeti kendi nefsinden yapmakta , sonuçta da, nefs kırılmamakta, belki kibre düşmektedir. Üstelik riyazet yapan, bu işin sonunda mutlaka somut bir şeyler beklemektedir. Bütün bunlar, nefsin büsbütün azmasına, gururlanmasına sebep olmaktadır.

Oysa sünnete riayetle yaşayan bir Müslüman, böyle yaparken herhangi bir beklenti içinde değildir. Sırf sünnet olduğu için böyle yapmaktadır. Hatta çoğu kez sürdürdüğü hayatın riyazet hali olduğunun bile farkına varmadan riyazete riayet etmektedir.

Kendini büsbütün yemeden içmeden keserek yaşayan bir Hıristiyan keşişin sürdürdüğü riyazetin, İslâmî riyazete göre daha meşakkatli olduğunu ileri sürenlere, açlığa katlanmak mı zordur, yoksa açken büsbütün doymadan sofradan kalkabilmek mi, sorusunu yöneltmeli. Sünnet üzere yaşayan Müslümanların hayatları boyunca tıka basa doyarak sofradan kalkmadıkları düşünülürse, buradaki ri-

yazetin inceliği daha iyi anlaşılabilir. Yeter ki, tıka basa doymayı reddeden kimse tababet böyle emrediyor diye değil de, rabıta kastıyla , yani sünnet böyle olduğu için böyle yaptığının bilincinde olsun.

İSLÂM VE RUHÇULUK/MADDECİLİK

Materyalizmi reddetmek, spiritüalizmden yana çıkmak insanı zorunlu olarak din vâkıasına götürür mü?

Batı zihniyetinin kabul ettiği anlayışa göre böyle bir soruya evet diye cevap vermek mümkündür. Nitekim en geniş anlamıyla spiritüalizmden yana çıkan dünürler, özellikle Hıristiyanlık'tan sonra, Tanrının varlığını ıspat etme kaygısıyla, spiritüalistik bir muhakeme tarzını benimsemeyi adet edinmişlerdir.

Materyalizm ve spiritüalizm (maddecilik ve ruhçuluk), belirli birer algılama tarzı olarak Hıristiyanlıktan önce de mevcuttu. Ne var ki, Hıristiyanlıktan sonra spiritüalizm, dini verilerin doğruluğunu, gerçek olduğunu kanıtlamak için yöntem olarak kullanılmıştır.

Aslına bakılırsa, ilk spiritüalist düşünürler (filozoflar), ilk sebep (yani başka bir sebebin neticesi olmaksızın kendiliğinden mevcut olan sebep) araştırmalarında ulaştıkları spirit (ruh) düşüncesini maddî bir vâkıa olarak ele almışlardır. Ruhu, maddi olanın dışında, bağımsız ve tek güç (kudret) olarak onaylayan ilk ruhçu (spiritüalist, idealist) düşünür ise Eflatun olmuştur. Aslında meselenin kökenine inildiğinde materyalistlerle spiritüalistlerin ruha yaklaşmaları arasında sanıldığı gibi derin bir farklılaşma yoktur. O kadar ki, maddecilik olsun, ruhçuluk olsun, hâlâ aralarında sergiledikleri sayısız fraksiyonlarına bakılmaksızın, birer temel eğilim olarak gözlendiğinde, ruhçulukta veya maddecilikte birleştirilebilirler.

Materyalizmin ilk sebep araştırmaları esnasında

"ruh" olgusundan kaynaklandığını göz ardı etmeden hadiseye bakmayı başarabilirsek, onun da ruhçu olduğunu söylememiz kolaylaşacaktır. Keza ruhu maddi bir fenomen olarak algılayan ilk düşünürlerin, "ilk sebep" araştırmaları esnasında ona atfettikleri maddi niteliği unutmazsak, bu kez bugün ruhçu veya idealist diye bilinen düşünürlerin de temelde materyalist olduklarını söylememiz imkân dahiline girer."

Burada hatırlamamız gereken husus, az önce de değindiğimiz gibi, Hıristiyanlıktan sonraki düşünürlerin, dinî düşüncelerini temellendirmek üzere ruhçu veya idealist adı verilen filozofların ilk sebep araştırmaları sırasında yaptıkları spekülasyonlardan bir yöntem olarak yararlandıklarıdır.

Batı düşüncesine, bizim gibi sonradan adapte olmaya çalışan ülkelerde ruhçuluğun veya idealizmin dinî bir kökeni varmış gibi anlaşılması, olayın sadece Hıristiyanlıktan sonraki kesitiyle görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yanılsamada, İslâm filozofu diye bilinen düşünürlerin de payı olduğu unutulmamalıdır.

Günümüzde de bazı Müslüman düşünürlerin spiritüalizmden veya idealizmden yana çıkarlarken ayaklarını dinî bir platforma dayandırdıklarını düşünmeleri aynı yanlış anlayışın ürünüdür.

Halihazırda bu yanlış anlayış hemen herkesin kafasında ve yaygın bir biçimde yer tutmuştur. Materyalizmin ve spiritüalizmin, aynı gövdeden uzanan, aynı köke bağlı iki dal olduğu hemen hemen unutulmuştur. Böylece spiritüalizmin ya da idealizmin dindarlara mahsus bir düşünce tarzı olduğu kanısı yerleşmiştir.

Oysa ruhçuluktan hareket ederek dinî düşünceye ulaşılmaz. Genel olarak ruhçu diye bilinen düşünürlerin hiçbiri de söz konusu spekülasyonlardan kalkarak din düşün-

cesine ulaşmış değildir. Onlar, zaten taşıdıkları dinî kanaatlerini bu yoldan temellendirmeye ya da pekiştirmeye teşebbüs etmişlerdir (ediyorlar).

Müslümanların her ne için olursa olsun, İslâm-dışı yöntemlere başvurmaları esasen abes karşılanmalıdır. Çünkü mesele ruhçuluk-maddecilik konusundaki tercihte odaklanmıyor. Mesele nübüvvet hakikatinin kavranabilmesi noktasında ortaya çıkıyor.

İSLÂM VE GELENEK

Müslüman, Batılı anlamda gelenekçi değildir. Onun gelenekçiliğini, Batı ölçülerine vurarak değerlendiremeyiz. Batı anlamında gelenekçilik basit olarak geçmişe özlem, var olan değerlerin korunması, savunulması anlamına gelir. Başka deyişle, Batıda gelenekçilik, varolan statüyü korumak biçiminde anlaşılmaktadır. Bunda da, rahatını bozmama içgüdüsü gizlidir. Kişi varolan statüsü bozulunca, yeni alışkanlıklar edinmek zorunda kalacaktır. Batıdaki gelenekçiler işte bunu göze alamadıkları için gelenekçi olmaktadır. Batı anlayışında, biraz da bu yüzden gelenekçilik küçük görülür, horlanır. Çünkü bu anlamda gelenekçilik daima yeni atılımların karşısına çıkmıştır; bir bakıma "ilerlemeyi" önleyen bir zihniyetin simgesi olarak belirmiştir.

İslâm'daysa bu çeşit bir gelenekçiliğin yeri yok. Müslüman, bid'at haline gelmiş geleneklerin bekçiliğini yapmaz. Bu anlamda gelenekçi değildir. Onun amacı, varolan statüyü korumak değildir, tam tersine bu statüyü değiştirmeye çalışır Müslüman. Batının "statüko"culuğuna karşı, İslâm'da "status quo ante" (statükoant) vardır. Yani Batı gelenekçiliğinde en son durumu tutmaya, saklamaya yönelik bir çaba söz konusu iken, İslâm'da Müslümanların tek hedefi olarak yalnız ve ancak Asr-ı Saadet, yaşanma-

ya değer bir zaman kesiti olarak belirir. Bunun dışında var olan statüyü koruma çabasına düşmez Müslüman. Fakat böyledir diye onu, gene de Batı'nın gelenekçiliğiyle karıştırmamak gerekir. Asr-ı Saadeti isteme, ona özenme, o zamanın Müslümanları gibi yaşama dileği gerçekte tam bir ruh atılımını gerektirir. Dinamik bir olgudur bu. Bu nedenledir ki, Batılı anlamda gelenekçilik basit bir hassasiyetin ifadesiyken, İslâmda Asr-ı Saadeti yeniden yaşama dileği, çabası dinamik bir süreçtir. Bu hassasiyeti, Batı'nın burjuva asabiyeti ile karıştırmamak gerek.

Batı'da gelenekçilik basit bir psikolojiden doğar. Varolan düzenin değişmesinden rahatının kaçacağını düşünen, yeni alışkanlıklar edinmeye hayır diyen kişinin psikolojisidir bu. Onun için de sulugözlüdür. Sulugözlü olmaksa bu tür gelenekçilerin zaman boyunca yenilmesini önlememiştir. Bu gelenekçiler, bir bakıma, mevcut hatıralarının ellerinden alınacağından ürkmektedir. Oysa Müslüman için, mevcut hayat tarzı, her zaman Müslümanca bir yaşamayı gerçekleştiremiyeceği, belki çoğu kez tam tersine İslâmdışı bir yaşamayı öngördüğü için Müslümanlarca reddedilir. Müslüman, bu reddedişinde, Batılı gelenekçi gibi miskin bir "hatıra zevki"nin elinden alınacağından ürkmez. Kendisinde alışkanlık halini almış bu miskin bidatları kovar, onlara karşı savaşır. Çünkü, hatıra, kendisine miskin bir zevk veriyorsa, o zevki üstünden atmanın savaşındadır. Onun tek amacı, Allah'ın kendisine yüklediği emanetin hakkını yerine getirmek, bu emanetin savunuculuğunu yapmaktır. Bu yolda, hiçbir miskin gelenek, hiç bir kişisel zevk onu savaştan alıkoyamaz.

Bu anlamda bakınca, Müslüman için, kültür de, gelenek olarak değil, Müslümanın hayatının asgari ihtiyaçlarını karşılayan bir yaşama tarzı olarak belirir. Müslüman, kendi kültürüne soyut olarak ondan hoşlandığı, ondan zevk aldığı için değil, kendi hayatı ancak kendi kültürüyle ger-

çekleşebileceği için bağlıdır. Bu yüzden, bir Batılı burjuvanın değer anlayışı, kültüre bakış tarzı, Müslümanın kültürden anladığı kavramdan çok başkadır. Batılı, her ne pahasına olursa olsun, kendi kültürünün korunmasını ister. Müslümansa, her ne pahasına olursa değil, gerektiği ölçüde kendi geçmiş kültürünü sahiplenir, gerektiği yerde de bu kültürü reddetmesini bilir. Çünkü onun asıl amacı, geçmiş başarılarına yaslanmakta değil, Müslümanca bir hayatın sürdürülmesinde odaklaşır. Böyle bir hayatı sürdürmeye yarayan kültür makbuldür onun için, yoksa atalarının bu kültürü yaşamış olmaları değil. Ataları yaşamış da olsa, Müslüman o yaşayışın yanlışlığını duyumsuyorsa, o kültürü reddetmekten çekinmez. Çünkü o, sadece kendisine yüklenen emanetin bilinci üzerinde bulunmak ister.

İSLÂM VE AKILCILIK

İslâm hakkında İslâmdışı dünyanın kullanmaya başladığı akılcı, insancı, hoşgörülü, bilimci, çağdaş gibi sıfatlamalardan hiç birinin İslâm'la uzaktan yakından bir ilgisi bulunmadığını altını çizerek tekrarlamak istiyoruz.

İlkin yukarda gelişi güzel sıraladığımız sıfatlardan hiç birinin Batılıların kullandığı anlamla İslâmî anlamlarının ortak olmadığını belirtelim. Kelimeler aynı olsa bile, Batı'nın ve İslâm'ın bu kelimelere yüklediği anlamlar arasında mahiyet farkları vardır. Bu farklar öğrenilirse, o zaman belki Batılılar da (tabii aynı zamanda modernleşmiş yani Batılılaşmış Müslümanlar) İslâm'a kolay kolay bu sıfatları yakıştıramayacaklar, ona bu sıfatlarla yaklaşmaktan kaçınacaklardır.

Bu bağlamda "akılcılık" (rasyonalizm) kavramını alalım. Bu kavram'ın İslâm'a aykırılığını görebilmek için, kelimenin felsefedeki anlamına bakmalı. Bilgi teorisinde akılcılık bütün bilgilerimizin kaynağının insan aklı olduğu

tezini ileri sürer. Akılcılığa verilen anlamlar kendi içinde farklılık göstermiş olsa ve akılcılığı izah tarzları farklı bulunsa bile, bunların hepsinin ortak yanı bilgimizin kaynağının beşerî bir vasıf taşıması noktasında birleşir. Duyumcular, sezgiciler, doğuştancılar ve akılcıların tümü ortak akılcılık paydası altında mütalaa edilir.

İslâm'ın bu anlamda akılcı olmadığını söylemek onun gayriaklî (irrasyonel) görüşü öngördüğü anlamına gelmez. Gayriaklîlik insanın bilme gücünü reddeder; insanı bilinçli bir varlık olarak ele almaz, onu bilinçdışı etkenlerle hareket eden bir varlık gibi göstermeye çalışır.

İslâm, aklı, insanın bilme gücünü reddetmez, fakat değindiğimiz felsefî anlamıyla da ne akılcıdır, ne de akıldışı yanlısıdır.

İslâm, bilgilerimizin kaynağını "Vahy"e dayandırır.

İnsan aklı vahyle bildirilmiş temel kavramları idrak edecek bir güçte, yetenekte ve niteliktedir. Ne var ki, bu temel kavramların kaynağı insan aklı değildir, yani bu bilgiler insan aklının bir icadı veya keşfi olmadığı gibi, onda doğuştan var olan şeyler de değildir. Akıl, vahyle bildirilenleri kabul ve idrak eder; fakat kabul ve idrak ettiği şeyler kendisi tarafından yaratılmamıştır.

Bu bakımdan aklın "yerini" ve fonksiyonunu dile getirmek sadedinde şu hadisi şerif dikkate değer. Meâlen: "İslâm'da aklı aşan şeyler vardır, fakat akla aykırı bir şey yoktur."

İSLÂM VE İNSAN

Batının düşünce yapısı içinde yer alan pek çok kavramın Müslümanca düşünce yapısına "benzerlik" gösterebildiğini belirtmiştik. Bunun tersi de doğrudur; Müslümanca düşünce tarzının içinde yer alan bazı kavramlar da Batı düşünce yapısı içindeki kimi kavramlara "benzemektedir".

Ancak dış görünüşteki benzerliklere bakarak her iki düşünce yapısı içinde yer alan kimi kavramların aynı kaynaktan fışkırdığını ya da bunların aynı düşünceyi ve aynı anlayışı ifade ettiğini sanmak yanlıştır. Bunun bir örneğini Seyyid Hüseyin Nasr veriyordu: 19. yy.'da evrimciliğin bir aşaması olan "üstün insan" anlayışı öylesine yaygınlık kazanmıştı ki, buna bilimsel bir olgu diye bakılıyordu. Pakistan'lı şair İkbal, buna bakarak İslâm'da da "üstün insan" anlayışının yeri olduğunu, İslâm'daki "insanı kâmil" tanımının Batının üstün insan anlayışının karşılığı olduğunu söyleyebilmiştir.

Bu anlayış, Müslümanların kafasında halen bile öylesine kökleşmiştir ki, Batı'nın her türlü kavramına İslâm'dan bir karşılık arama, görünüşteki benzerliklere bakarak bu kavramları birbirinin eşiti ya da dengi tutma eğilimi, entellektüel Müslümanların (bu deyimi olumlu bir anlamda kullanmıyoruz) neredeyse başlıca çabası sayılabilir.

Kimi zaman, kimi Müslümanlar arasında şuna benzer konuşmaların geçtiğine tanık oluyoruz. Deniyor ki, sözgelimi, eğer Müslüman olarak biz tembelleşmese idik, bugün televizyonu biz icat eder, aya biz gidebilirdik. Acaba?

Televizyonun icadı ya da aya gitme, bizim tembelliğimizden kaynaklanan bir ihmalimizin sonucu olarak mı gerçekleştirilemedi, yoksa iki ayrı dünyanın kafa yapısından kaynaklanan çok daha farklı bir sebebin eseri olarak mı ortaya çıkmadı? Aya gidememenin ya da televizyonu ve benzeri âletleri icad edememenin; onları aşağılık duygusuna sürükleyecek kerte yoğunlaşmasının onları bir eksikliğin altında ezdiği muhakkak. Aslında, Batı uygarlığına özgü kavramların, Müslümanca düşünüş tarzı içinde yer aldığı iddiasını da bu kesimde yer alan Müslümanlar ileri sürmektedir.

Batıda, antropocentrism (insanmerkezcilik, libeşeriye) diye anılan bir anlayış var. Bu anlayışa göre, insan evre-

nin merkezi sayılıyor ve öteki bütün yaratıkların insanın faydalanması için yaratıldığı ileri sürülüyor. Bu anlayış, İslâm'daki her şeyin insan için, onun yararlanması için yaratıldığı yolundaki ifadeye çok benzemektedir. Ne var ki, İslâm'daki anlayış, insanın tabiatı boyunduruk altına almasına, onu istediği gibi sömürmesine, onu tahrib etmesine müsaade etmemektedir. Her şeyin insan için yaratılmış olduğu anlayışı, İslâm'da tabiatın himayesine, insanın tabiatla ahenkli bir ortamda yaşamasına yol açarken; Batıda, hemen hemen aynı kelimelerle dile getirilen bu anlayış, ilkin faydacılığa (J.S. Mill), sonra pragmacılığa (W. James) ve giderek tabiatın tahribini sonuçlandıran günümüzün teknolojisi ile ilgili genel bir dünya görüşünün gündelik hayatta yaşanmasına yol açmıştır.

"Benmerkezli" insan anlayışı ile insanı "eşrefi mahlûkat" olarak görme aynı şey değildir. Her iki anlayışta da, insan belki yaratıkların en şereflisi olarak kabul edilmektedir. Fakat İslâm'da eşrefi mahlûkat olan insan, bazı kayıtlarla sınırlanmışken, antropocentrism'de de eşrefi mahlûkat diye anılan insan bütün kayıtlardan boşalmıştır. Bu insan için, son tahlilde, yararlanabilmesi için tabiat üzerinde her türlü tasarrufta bulunmak mübah sayılmaktadır.

Kavram karıştırmaları yüzünden Müslümanların kafasında meydana gelen teşevvüş (karışıklık), bazı Müslümanların Batı teknolojisinin üretimlerinin gözlerde büyütülmesinden ileri gelmektedir. Bunların önemsenecek şeyler olmadığını anladığımız gün, Müslümanların hayatında yeni bir safha başlayacak...